

**TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKASINDA SÜREÇLER VE
ÜRETİCİ TRANSFERLERİ**

Rahim YENİ

TKİB, APK Araştırma ve İstatistik Daire Bşk.

Dr. Celile Özçiçek DÖLEKOĞLU

Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü

YAYIN NO: 98
ISBN 975-407-123-3

ÖNSÖZ

Tarım sektörü ürettiği temel ürünlerle, sadece tarımdaki nüfusu değil, aynı zamanda ülkenin diğer nüfusunu da doğrudan ilgilendirmektedir. İnsanımızın sağlıklı ve dengeli beslenmesi ve gelecek nesillerin de sağlıklı olması, çevre ve biyolojik çeşitliliğin korunması, sürdürülebilir bir ekonomik kalkınmanın gerçekleştirilmesi bakımından da çok önemli bir sektördür.

Cumhuriyetimizin kuruluşundan itibaren Türkiye’de tarım; ekonominin ana sektörlerinden biri olması nedeniyle milli gelire önemli katkı sağlarken, nüfusun büyük bölümünü barındırmakta ve önemli bir kısmına da istihdam alanı yaratmaktadır. Sanayi sektörüne hem hammadde sağlamakta hem de bu sektöre sermaye transfer ederek sektörün gelişmesine yardımcı olmaktadır. Diğer taraftan sanayi maddelerine pazar oluşturmakta, ayrıca ihracat yoluyla ulusal ekonomiye önemli miktarda döviz kazandırmaktadır.

Tarım sektörü, gerek ekonomik, gerek sosyal, gerekse stratejik önemi nedeni ile uzun yıllardan beri tüm dünyada desteklenmektedir. Buna paralel olarak ülkemizde de cumhuriyetten bu yana çeşitli şekillerde desteklenen bir sektör olmuştur. Türkiye’de desteklemeler, son yıllara kadar daha çok fiyatlara müdahale, girdilere sübvansiyon verme ve düşük faizli kredi desteği sağlanmak şeklinde uygulanmıştır.

Dünyadaki gelişme ve değişimlere bağlı olarak ülkemizde de desteklemelere ilişkin bazı politika değişiklikleri gündeme gelmiştir. Bu bağlamda 2000 yılında sübvansiyonlu kredi desteği kaldırılmış, 2001 yılında fiyat yoluyla yapılan desteklerin ve girdi desteklerinin 2002 yılından itibaren kaldırılması öngörülmüş ve bu desteklerin yerine 2001 yılından itibaren Doğrudan Gelir Desteği ödemesi uygulamaya konulmuştur. Ayrıca, bazı önemli ürünlere prim ödemesi yapılmış, bazı konularda da teşvik ve destekleme uygulamalarına devam edilmiştir.

Bu çalışmada, 1980-2002 yılları arasında tarım sektöründe üretici ve üretime yönelik olarak yapılan devlet harcamaları sistematik biçimde ayrıntılı olarak incelenmiş ve eksiksiz veri seti oluşturulmuştur.

Bu nedenle, bu çalışmanın veri eksikliği nedeniyle yapılan çeşitli spekülasyonların ve yönlendirmelerin giderilmesine katkı sağlaması yanında konuya ilgi duyan araştırmacılara, karar alıcılara ve uygulayıcılara oldukça yararlı olacağı kanaatindeyim.

Y.Erdal ERTÜRK

Enstitü Müdür

İÇİNDEKİLER	<u>Sayfa No</u>
ÖNSÖZ	<i>i</i>
ÇİZELGE DİZİNİ	<i>iv</i>
KISALTMALAR	<i>vi</i>
1. DÜNYADA SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER	<i>1</i>
1.1. Nüfus Artışı ve Tarımsal Nüfus	<i>1</i>
1.2. Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler	<i>3</i>
1.3. Dünya Ticareti	<i>3</i>
1.3.1. İhracat	<i>3</i>
1.3.2. İthalat	<i>4</i>
2. DÜNYA'DA TARIMA GENEL BİR BAKIŞ	<i>5</i>
2.1. Arazi Varlığı	<i>5</i>
2.2. Tarım Ürünleri Üretimi	<i>6</i>
2.3. Tarım Ürünlerinde Verimlilik	<i>8</i>
3. TÜRKİYE'DE TARIM	<i>8</i>
3.1. Türkiye'de Tarım Politikası ve Tarihsel Süreç	<i>8</i>
3.2. Türkiye'de Tarımsal Destek Uygulamaları	<i>16</i>
3.2.1. Türkiye'de Uygulanan Destekleme Politika Araçları	<i>17</i>
3.2.1.1. Pazar Fiyatı Desteği	<i>17</i>
3.2.1.2. Girdi Desteği	<i>19</i>
3.2.1.2(a). Kredi Desteği	<i>19</i>
3.2.1.2(b). Gübre Desteği	<i>21</i>
3.2.1.2(c). Tohum-Fidan Desteği	<i>22</i>
3.2.1.2(d). Tarımsal İlaç Desteği (Zirai Mücadele ve Veteriner İlaçları)	<i>23</i>
3.2.1.2(e). Sulama Desteği	<i>24</i>
3.2.1.2(f). Karma Yem Desteği	<i>24</i>
3.2.1.2(g). Elektrik Desteği	<i>25</i>
3.2.1.3. Doğrudan Ödemeler (Teşvikler)	<i>26</i>
3.2.1.3(a). Süt Teşvikleri	<i>26</i>
3.2.1.3(b). Et Teşvikleri	<i>27</i>
3.2.1.4. Hayvancılığı Teşvik	<i>27</i>

3.2.1.4(a). Sun’i Tohumlama Teşviki.....	27
3.2.1.4(b). İthal Damızlık ve Kültür Irkı Süt İneği Teşviki	28
3.2.1.4(c). Diğer Hayvancılık Teşvikleri	29
3.2.1.5. Tazminatlar	30
3.2.1.5(a). Çay’da Budama ve Tütünde Kota Tazminatı	30
3.2.1.5(b). Doğal Afet Ödemeleri.....	30
3.2.1.6.Fark Ödemesi (Prim)	31
3.2.1.7. Genel Hizmetler Şeklinde Yapılan Destekler	33
3.2.1.8. Diğer Destekler.....	35
3.2.1.8(a). Tarım Ürünleri İthalatındaki Korumalar	35
3.2.1.8(b). İhracat Sübvansiyonları.....	36
3.2.1.9. Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu.....	40
3.2.1.10.Görev Zararları	40
3.2.1.11. Doğrudan Gelir Desteği	41
4. AB’DE TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKASI.....	46
4.1. Gündem 2000 Tarım Politikaları Reform Programı	46
5. ABD’DE TARIM DESTEKLEME POLİTİKASI	52
5.1. Doğrudan Gelir Ödemeleri	53
5.1.1. Doğrudan Ödemeler	53
5.1.2. Ek Ödemeler-Tamamlayıcı Ödemeler (Counter Cyclical Payment).....	55
5.2. Fiyat Desteği-Pazarlama (Rehin) Kredisi Uygulaması.....	56
5.3. Süt Üreticilerinin Desteklenmesi	57
5.4. Diğer Ürünlerin Desteklenmesi	58
KAYNAKLAR.....	59
EKLER	61

ÇİZELGE DİZİNİ

Sayfa No

Çizelge 1. Bazı Ülkelerde Nüfus Göstergeleri.....	2
Çizelge 2. Bazı Ülkelerin 2001 Yılı İtibari İle Önemli Göstergeleri.....	3
Çizelge 3. Dünya Tarım Ürünleri İhracatı.....	4
Çizelge 4. Dünya Tarım Ürünleri İthalatı.....	5
Çizelge 5. Arazi Kullanımı.....	5
Çizelge 6. AB, ABD, Türkiye ve Dünya'da Tarımsal Üretim ve Verim Miktarları.....	7
Çizelge 7. Tarım Sayım Yıllarına Göre İşletme Sayısı ve Ortalama Arazi Genişliği.....	11
Çizelge 8. 1980/2001 Devlet Destekleme Alımları Yolu İle Yapılan Sübvansiyonlar.....	18
Çizelge 9. Tarımda Kullanılan Tavizli Krediler (Kredi Sübvansiyonu).....	20
Çizelge 10. DFIF Kaynaklı Kredi Miktarı ve Desteği.....	21
Çizelge 11. Türkiye’de Yıllara Göre Kimyevi Gübreye Verilen Sübvansiyon (Destek) Miktarları.....	22
Çizelge 12. Türkiye’de Yıllara Göre Tohum Sübvansiyon Miktarları.....	23
Çizelge 13. Türkiye’de Yıllar Göre Tarımsal İlaç Sübvansiyon Miktarı.....	24
Çizelge 14. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Sulama Sübvansiyonları.....	24
Çizelge 15. Karma Yem Desteği.....	25
Çizelge 16. Türkiye’de Sulamada Kullanılan Elektrik Sübvansiyonu.....	26
Çizelge 17. Üreticiye Ödenen Süt Teşvik Primi Toplamı.....	26
Çizelge 18. Yıllara Göre Üreticiye Ödenen Et Teşvik Primi.....	27
Çizelge 19. Suni Tohumlama Ödemesi.....	28
Çizelge 20. İthal Damızlık ve Diğer Kültür Irkı Sığır Yetiştiricileri İçin Yapılan Destekleme Ödemesi.....	29
Çizelge 21. Yem Bitkileri ve Kaba Yem Desteği.....	29
Çizelge 22. Üreticilere Ödenen Çay’da Budama ve Tütün’de Kota Tazminatı.....	30
Çizelge 23. Çiftçilere Yapılan Doğal Afet Ödemeleri.....	30
Çizelge 24. Çeşitli Ürünlere Verilen Fark Ödemesi Miktarları (prim).....	32
Çizelge 25. Genel Hizmet Destekleri.....	34
Çizelge 26. İhracat Sübvansiyonları.....	37
Çizelge 27. İhracat Sübvansiyonu Verilen Ürünler Ve Bütçe Harcamaları.....	38
Çizelge 28. KKDF’den Yapılan Destekleme Miktarları.....	40
Çizelge 29. KİT’lerde Görev Zararı.....	41

ÇİZELGE DİZİNİ

Sayfa No

Çizelge 30. Türkiye’de Tarıma Sağlanan Destekler 1980-2002.....	44
Çizelge 31. AB'nin FEOGA Kanalıyla 2001 Yılında Tarıma Yaptığı Destekler.....	48
Çizelge 32. Seçilmiş Ürünler için AB-OTP’de Fiyatlar ve Doğrudan Yardımlar.....	52
Çizelge 33. ABD'nin 2002-2007 Yılları Arasında Uygulayacağı Doğrudan Ödemeler.....	56
Çizelge 34. ABD’nin Yeni Tarım Yasası İle Açıkladığı Taban ve Hedef Fiyatlar.....	56
Ek Çizelge 1. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Devlet Destekleme Kapsamına Alınan Ürünler.....	61
EK Çizelge 2.DTÖ Tarım Anlaşması Çerçevesinde Türkiye'nin Tarifeler Taahhüdü.....	62
Ek Çizelge 3. Bazı Ülkelerdeki Üreticiye Verilen Tarım Ürünlerindeki Devlet Desteğinin Payı.....	77
Ek Çizelge 4. Bazı Ülkelerdeki Devletin Buğday Üreticisine Verdiği Destek Oranı.....	77
Ek Çizelge 5. Hektar Başına Destek.....	77
Ek Çizelge 6. Kişi Başına Destek.....	78
Ek Çizelge 7. Gayri Safi Milli Hasılda Sektör Payları ve Gelişme Oranları	79

KISALTMALAR

FAO	: Food and Agricultural Organisation
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
WTO	: World Trade Organisation (DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü)
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
TSKB	: Tarım Satış Kooperatifleri Birliği
IMF	: Internatioanal Money Fund (Uluslar arası Para Fonu)
TMO	: Toprak Mahsülleri Ofisi
TKB	: Tarım ve Köyişleri Bakanlığı
FABRİ	: Food and Agricultural Policy Research Institute
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
TCZB	: Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TZDK	: Türkiye Zirai Donatım Kurumuna
YPK	: Yüksek Planlama Kurulu
EBK	: Et ve Balık Kurumu
TİGEM	: Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü
GATT	: Gümrük Tarifleri ve Ticaret Anlaşması
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülke
İGEME	: İhracatı Geliştirme Merkezi
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
KKDF	: Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu
TŞFAŞ	: Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
DGD	: Doğrudan Gelir Desteği
OTP	: Ortak Tarım Politikası
FEOGA	: Fonds European d'Orientation et dé Garanti Agricoles (Avrupa Tarımsal Yön Verme ve Garanti Fonu)
OPD	: Ortak Piyasa Düzeni
USDA	: United States Depatment of Agriculture (ABD Tarım Bakanlığı)

1. DÜNYADA SOSYAL VE EKONOMİK GELİŞMELER

1.1. Nüfus Artışı ve Tarımsal Nüfus

Dünya nüfusu, 1961 yılına göre %99 oranında artarak 3.1 milyardan, 2001 yılında 6.1 milyara yükselmiştir. Yıllık %1,6 artışın devam etmesi halinde dünya nüfusu, 2005 yılında 6,6 milyara ulaşabilecektir. Bu hızlı artışa özellikle gelişme yolunda olan ülkelerin çoğunlukta olduğu Asya ve Afrika kıtalarındaki artış neden olmaktadır. 1980-2005 yılları arasında Asya kıtasında %50; Afrika kıtasında ise %85,5 nüfus artışının olacağı tahmin edilmektedir. Diğer taraftan yaşama ümidinin artması, doğum hızının azalması göz önünde bulundurularak yapılan hesaplamalara göre dünya nüfusunun, 2000-2015 yılları arasında yıllık %1,1 artışla 2015 yılında 7,1 milyar kişi olacağı tahmin edilmektedir (World Bank, 2002). 1961/2001 yılları arasında, Çin (1273 milyon) ve Hindistan'dan (1029 milyon) sonra dünyanın en kalabalık 3. nüfusuna sahip olan AB'deki nüfus artışı %18'dir. Aynı dönemde, nüfus artışı, ABD'de %51, Yunanistan'da %27, İspanya'da %30 ve Türkiye'de %140 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de nüfus artış hızı 1980/2001 yılları arasında %1,9 olmuştur. %1,9 nüfus artışının devam etmesi durumunda Türkiye nüfusu 1,9 nüfus artış hızı ile 2015 yılında 88 milyona ulaşacaktır. DİE tarafından yapılan ve 2000-2010 yılları arasında nüfus projeksiyonuna göre (%1,6, %1,5, %1,3) 2010 yılında 77,9 milyona çıkacağı tahmin edilmektedir (DİE).

Dünya nüfusu artarken tarım nüfusu da mutlak olarak artmakta fakat, toplam nüfus içerisindeki payı azalmaktadır. Tarımda sermaye devir hızının düşüklüğü, özellikle gelişme yolundaki ülkelerde toprak parçalanması nedeniyle tarımsal gelirin giderek azalması, makro politikalar sonucu diğer sektörlerdeki gelişmeler ve kentleşme, tarımsal nüfusun diğer reel sektöre kaymasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkelerde tarımsal nüfus, hem mutlak hem de nispi olarak azalırken, gelişme yolundaki ülkelerde devam eden mutlak artışa karşın oransal olarak azalma yaşanmıştır. 1961 yılında dünya toplam nüfusunun %58,2'sini tarım nüfusu (1,8 milyar) oluştururken, 2001 yılında bu oran %44'e düşerek tarım nüfusu 2,6 milyara yükselmiştir. Aynı dönemde AB'de tarım nüfusu 65 milyondan (toplam nüfusun %20,5) 15,6 milyona (%4,2) düşmüştür. ABD'de ise 12,8 milyondan (%6,8), 6,2 milyona düşmüştür (%2,2). Aynı dönemde Türkiye'de tarım nüfusu oransal olarak %50' den fazla azalmasına rağmen, mutlak olarak 18,2 milyondan, %12 artışla 20,3 milyona yükselmiştir Bu dönemde tarım nüfusundaki en fazla düşüş İspanyada (%77) olmuştur (Çizelge 1).

Çizelge 1. Bazı Ülkelerde Nüfus Göstergeleri (1000 kişi)

ÜLKELER	1961				1980				2001				Değişim Oranı	
	Toplam Nüfus (1)	Kırsal Nüfus(2)	Tarım Nüfusu (3)	3/1 (%)	Toplam Nüfus (4)	Kırsal Nüfus(5)	Tarım Nüfusu (6)	6/4 (%)	Toplam Nüfus (7)	Kırsal Nüfus(8)	Tarım Nüfusu (9)	9/7 (%)	Toplam Nüfustaki Değişme (7/1)	Tarım Nüfusundaki Değişme (9/3)
AB	318.908	99.268	65.268	20,5	355.613	84.738	34.701	9,8	377.198	76.995	15.657	4,2	18	-76
Portekiz	8.908	6.991	4.099	46,0	9.766	6.891	2.804	28,7	10.033	3.437	1.390	13,9	13	-66
İspanya	30.750	13.082	12.224	39,8	37.542	10.216	6.888	18,3	39.921	8.846	2.780	7,0	30	-77
Yunanistan	8.386	4.723	3.750	44,7	9.643	4.075	2.500	25,9	10.623	4.217	1.381	13,0	27	-63
ABD	189.091	56.189	12.841	6,8	230.406	60.509	8.524	3,7	285.926	64.539	6.162	2,2	51	-52
TÜRKİYE	28.233	19.662	18.227	64,6	44.645	25.099	19.706	44,1	67.632	22.946	20.365	30,1	140	12
DÜNYA	3.078.867	2.025.208	1.793.086	58,2	4.429.744	2.673.522	2.215.505	50,0	6.134.139	3.211.054	2.575.340	42,0	99	44

Kaynak: FAOSTAT

1.2. Dünya Ekonomisindeki Gelişmeler

2001 yılı verilerine göre AB'de Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) yaklaşık 6 trilyon ABD Doları olup, kişi başına düşen yıllık milli gelir 21.730 ABD Dolarıdır. Bu miktar sırasıyla İngiltere'de 1.4 trilyon ABD Doları ve 24.230 ABD Doları, Kanada'da 0,677 trilyon ABD Doları ve 21.340 ABD Doları, ABD 'de 10,2 trilyon ABD Doları ve 34.870 ABD Doları ve Türkiye'de ise 0,148 trilyon ABD Doları ve 2.540 ABD Dolarıdır. Aynı yıl milli gelirdeki büyüme hızları; AB'de %3,4; İngiltere'de %2,2; ABD'de %1,2; Türkiye'de ise -%6,5 olmuştur.

2001 yılında Tarımın GSYİH'daki payı AB'de %2,3; ABD'de %1,5; İngiltere'de %2,2 ve Türkiye'de ise yaklaşık %14 olmuştur.

Aynı yıl nüfus artış hızı AB'de %0,3; İngiltere'de %1,3; ABD'de %0,9 ve Türkiye'de ise %1,6 olmuştur.

2001 yılındaki enflasyon oranı; AB'de %2,3; ABD'de %2,2; İngiltere'de %2,2 ve Türkiye'de %61,6 olarak gerçekleşmiştir (Çizelge 2).

Çizelge 2. Bazı Ülkelerin 2001 Yılı İtibari İle Önemli Göstergeleri

GÖSTERGELER	ABD	AB (12)	İNGİLTERE	İSVEÇ	DANİMARKA	KANADA	TÜRKİYE
Toplam Nüfus (Milyon Kişi)	286,0	304	59,7	8,7	5,3	31,0	66,2
Nüfus Artışı (%)	0,9	0,3	1,3	0,3	0,3	0,9	1,6
Ortalama Ömür(Yıl)	77,1	78	77,3	79,6	76,4	78,9	69,7
Elektrik Kullanımı (kwh/kişi)	11.690	5.307	5.241	13.873	6.033	15.302	1.276
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla(GSYİH) (Trilyon ABD \$)	10,2	6	1,4	0,21	0,162	0,677	0,148
GSYİH Büyüme(%)	1,2	3,4	2,2	1,2	0,9	1,5	-6,5
Kişi Başına Düşen GSMH (ABD\$)	34.870	21.730	24.230	25.400	31.090	21.340	2.540
Enflasyon(%)	2,2	2,3	2,2	2,9	2,3	1,2	61,6
Tarımsal Katma Değerin GSYİH İçinde Payı(%)	1,5	2,3	1	2,1	2,7	2,5	13,5

Kaynak: World Bank, 2002; DİE.

1.3. Dünya Ticareti

1.3.1. İhracat

1990-2001 döneminde dünya tarım ürünleri ihracatı %32 oranında artarak 414,6 milyar ABD Dolarından, 547,5 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. Tarım ürünleri ihracatında önemli ülkelerden AB'de %21, ABD'de %18, Kanada'da %50, Brezilya'da %88, Meksika'da %162, Avustralya'da %42 ve Türkiye'de ise %31 artış gerçekleşmiştir.

Dünya tarım ürünleri ihracatında ilk sırayı %39' luk payla AB alırken, bunu %13 ile ABD ve %6,1 ile Kanada izlemektedir. Türkiye'nin payı ise yaklaşık %1 civarındadır.

AB'de tarım ürünleri ihracatı toplam ihracatın %9,3'ünü, ABD'de %9,6'sını, Arjantin'de %45,8'ini, Yeni Zelanda'da %58,1'ini Türkiye'de ise %13,8'ini oluşturmaktadır (Çizelge 3).

Çizelge 3. Dünya Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon \$)

ÜLKELER	1990	2001	1990 YILINA GÖRE % DEĞİŞİMİ	TOPLAM İHRACATTAKİ TARIMIN PAYI (%) (2001)	DÜNYA TARIM ÜRÜNLERİ İHRACATINDAKİ PAYI (%)
AB	175.847	213.533	21	9,3	39,0
ABD	59.404	70.017	18	9,6	12,8
TÜRKİYE	3.300	4.318	31	13,8	0,8
AVUSTRALYA	11.628	16.563	42	26,1	3,0
ARJANTİN	7.482	12.199	63	45,8	2,2
BREZİLYA	9.779	18.431	88	31,7	3,4
KANADA	22.339	33.574	50	12,9	6,1
YENİ ZELANDA	5.966	7.972	34	58,1	1,5
TAYLAND	7.786	12.057	55	18,5	2,2
MEKSİKA	3.466	9.073	162	5,7	1,7
ÇİN	10.060	16.626	65	6,2	3,0
DÜNYA	414.610	547.460	32	9,1	75,7

Kaynak: www.wto.org

Not: Tarım ürünleri ihracatına işlenmiş tarım ürünleri ihracatı dahildir.

1.3.2. İthalat

1990/2001 döneminde dünya tarım ürünleri ithalatı yaklaşık %32 oranında artarak 547 milyar ABD Dolarına yükselmiştir.

Aynı dönemde, tarım ürünleri ithalatı, önemli ithalatçı ülkelerden olan AB'de %13, ABD'de %71, Kanada'da %73, Meksika'da %138, Çin'de %156, Japonya'da %13 ve Türkiye'de ise %9 oranında artarken, Rusya'da %10 gerilemiştir.

Dünya tarım ürünleri ithalatında ilk sırayı %43 payla AB alırken, ikinci sırayı ABD (%12,5), üçüncü sırayı Japonya (%10,5) almaktadır. Türkiye'nin payı yaklaşık %0,5'tir.

Toplam ithalattaki tarım ürünlerinin en yüksek olduğu ülke Rusya'dır (%21,2). Bunu Japonya (%16,3), AB (%10,1), Kore (%8,9), Çin (%8,3), Türkiye (%7,5) ve ABD (%5,8) izlemektedir (Çizelge 4).

Çizelge 4. Dünya Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları)

ÜLKELER	1990 (1)	2001 (1)	% DEĞİŞİM	TOPLAM İTHALATTA TARIMIN PAYI (%) (2001)
AB	208.502	235.511	13	10,1
ABD	39.966	68.400	71	5,8
JAPONYA	50.460	56.940	13	16,3
KANADA	9.009	15.551	73	7
TÜRKİYE	2.806	3.062	9	7,5
İSVİÇRE	5.920	5.655	-4	6,7
RUSYA	12.702	11.402	-10	21,2
KORE	9.530	12.504	31	8,9
MEKSİKA	5.374	12.795	138	6,7
ÇİN	7.855	20.125	156	8,3

Kaynak: www.wto.org

Not: Tarım ürünleri ithalatına işlenmiş tarım ürünleri ithalatı dahildir.

2. DÜNYA'DA TARIMA GENEL BİR BAKIŞ

2.1. Arazi Varlığı

Dünya toplam alanının yaklaşık %11'i tarım alanı olarak kullanılmaktadır. AB'de toplam tarım alanı yaklaşık 85 milyon hektar olup, toplam alanın %26'sıdır. ABD'de toplam tarım alanı 179 milyon hektar olup, toplam alanın %19'unu oluşturmaktadır. Türkiye'de tarım yapılabilecek alan 27 milyon hektardır. Bu alan toplam alanın yaklaşık %37'sidir (Çizelge 5).

Sulanan alanların tarım alanlarına oranı ise dünyada %18,1; AB'de %14,7; ABD'de %12,5; Yunanistan'da %37,6 ve Türkiye'de ise %16,9'dur.

Dünya toplam çayır mera alanı yaklaşık 3,5 milyar hektardır. Türkiye 12,3 milyon ha çayır mera alanına sahiptir. AB'deki çayır mera alanı yaklaşık 56 milyon ha, ABD'de 239 milyon hektardır (Çizelge 5).

Çizelge 5. Arazi Kullanımı (2001 yılı)

ÜLKELER	TOPLAM ALAN (bin ha) (1)	TARIM ALANI (bin ha) (2)	ÇAYIR MERA ALANI (bin ha)(3)	TARIM ALANININ TOPLAM ALANA ORANI 2/1	SULANAN ALAN (bin ha) (4)	SULANAN ALANIN TARIM ALANINA ORANI (4/2)
AB	324.269	84.621	56.006	26	12.479	14,7
Portekiz	9.198	2.705	1.437	29	650	24,0
İspanya	50.399	18.217	11.450	36	3.655	20,1
Yunanistan	13.196	3.854	4.675	29	1.451	37,6
ABD	962.909	179.000	239.250	19	22.400	12,5
TÜRKİYE	72.482	26.672	12.378	37	4.500	16,9
DÜNYA	13.425.432	1.497.365	3.476.886	11	271.689	18,1

Kaynak: FAOSTAT

2.2. Tarım Ürünleri Üretimi

Teknolojinin gelişmesi ve tarımda kullanımının artması verimliliği önemli oranda artırmıştır. Dolayısı ile tarım ürünleri üretiminde son 40 yılda miktarda artış olmuştur.

1961 yılına göre 2001 yılında dünya buğday üretimi yaklaşık %156, mısır üretimi %194, soya üretimi %567, ayçiçeği üretimi %248, üzüm üretimi %45, fındık üretimi %1263, bakliyat üretimi %35, meyve üretimi %171, sebze üretimi %248, sığır eti üretimi %110, tavuk eti üretimi %700, süt üretimi %73 ve yumurta üretimi %286 oranında artmıştır.

Aynı dönemde AB’de buğday üretimi %197, mısır üretimi %380, ayçiçeği üretimi %10.200, fındık üretimi %94, bakliyat üretimi %85, hububat üretimi %135, meyve üretimi %30, sebze üretimi %57, sığır eti üretimi %34, tavuk eti üretimi %431, süt üretimi %23 ve yumurta üretimi %47 oranında artmıştır.

Bu dönemde Türkiye’de ise buğday üretimi %168, mısır üretimi %116, ayçiçeği üretimi %8354, fındık üretimi %822, bakliyat üretimi %151, hububat üretimi %140, meyve üretimi %134, sebze üretimi %276, sığır eti üretimi %224, tavuk eti üretimi %865, süt üretimi %46 ve yumurta üretimi %715 oranında artmıştır.

1961-2001 yılları arasında üretim artışları incelendiğinde, Türkiye’nin üretim artış oranlarının ortalama olarak dünya üretim artışının çok üstünde olduğu söylenebilir (Çizelge 6).

Çizelge 6. AB, ABD, Türkiye ve Dünya'da Tarımsal Üretim ve Verim Miktarları (Üretim :1000 Ton, Verim :Kg/Da-Kg/Baş)

ÜRÜNLER	AB				1/2	ABD				1/2	TÜRKİYE				1/2	DÜNYA				1/2
	1961		2001			1961		2001			1961		2001			1961		2001		
	Üretim	Verim(1)	Üretim	Verim(2)		Üretim	Verim(1)	Üretim	Verim(2)		Üretim	Verim(1)	Üretim	Verim(2)		Üretim	Verim(1)	Üretim	Verim(2)	
	Buğday	35.146	196	103.736		574	193	33.539	161		43.992	237	47	7.135		91	19.000	203	123	
Arpa	22.389	242	48.348	457	89	8.546	165	4.939	295	79	2.948	106	7.400	208	96	72.411	133	131.558	244	83
Mısır	8.571	254	41.069	951	274	91.388	392	228.696	801	104	1.017	144	2.200	383	166	205.005	194	602.027	433	123
Soya	0	192	731	246	28	18.468	169	73.201	252	49	5	98	75	300	206	26.882	113	179.976	227	101
Şekerpancarı	57.946	3.362	114.484	6.023	79	16.263	3.684	25.427	4.630	26	2.877	2.207	16.700	4.073	85	460.502	2.317	251.650	4.100	77
Ayçiçeği	27	129	2.780	166	29	170	100	1.176	125	25	97	82	820	147	79	6.817	102	22.736	116	14
Tütün	197	95	348	271	185	935	197	402	229	16	101	72	145	73	1	3.573	105	6.341	159	51
Üzüm	22.429	413	25.157	769	86	2.953	1.427	6.594	1.665	17	3.189	411	3.600	673	64	42.988	461	62.389	845	83
Fındık	72	94	140	145	54	11	142	44	378	166	76	38	625	125	229	182	61	857	175	187
Bakliyat	2.432		4.502			1.101		1.510			592		1.487			40.656		54.171		
Hububat	91.426		214.460			163.801		299.211			12.729		30.540			877.027		2.031.748		
Meyve	43.713		57.101			16.942		30.553			4.675		10.995			174.607		471.377		
Sebze	35.100		55.100			18.948		35.512			6.618		24.835			221.618		772.710		
Sığır eti	5.636	175	7.539	278	59	7.426	215	12.424	335	56	109	73	353	175	140	28.763	159	60.801	201	26
Koyun eti	715	13,5	1.053	13,7	1	377	21,5	100	30,5	42	296	13,0	333	16,0	23	6.032	14,0	11.623	14,0	0
Tavuk eti	1.686	1,3	8.955	1,7	31	3.305	1,4	17.350	1,9	36	65	1,2	627	1,2	0	8.938	1,3	72.238	1,5	15
Süt	101.909	2.929	124.899	5.903	102	57.020	3.307	75.025	8.226	149	6.507	1.300	9.504	1.669	28	344.189	1.757	597.682	2.237	27
Yumurta	3.569		5.231			3.697		5.128			65		530			14.409		53.518		

Kaynak: FAOSTAT

2.3. Tarım Ürünlerinde Verimlilik

1961 yılına göre 2001 yılında dünyada teknolojinin daha yoğun kullanımı ile tarımda verimlilik artmıştır. Buğdayda %148, mısırdada %123, soyada %101, ayçiçeğinde %14, fındıkta %187, sığır karkas ağırlığında %26 ve sütte %27 oranında verim artışı sağlanmıştır.

Aynı dönemde AB’de verim artışları yaklaşık, buğdayda %193, mısırdada %274, soya da %28, ayçiçeğinde %29, fındıkta %54, sığır karkas ağırlığında %278 ve sütte %102 olarak gerçekleşmiştir.

Türkiye’de ise yaklaşık, buğday verimi %123, mısır verimi %166, soya verimi %206, ayçiçeği verimi %79, fındık verimi %229, sığır karkas ağırlığı %140 ve süt verimi %28 oranında artmıştır.

1961 yılına göre 2001 yılı kıyaslandığında Türkiye’nin tarımsal ürün verimlerinin dünya verim ortalamasından daha fazla arttığı, hayvansal ürünler hariç tutulduğunda AB verim artışına yakın olduğu söylenebilir.

3. TÜRKİYE’DE TARIM

3.1. Türkiye’de Tarım Politikası ve Tarihsel Süreç

Cumhuriyetten günümüze tarım politikaları ve tarımda görülen yapısal değişimler, ana hatları ile dört dönemde incelenmiştir.

1923-1945 Dönemi;

Cumhuriyetin ilk on yılında bilindiği gibi köylü yanlısı politikalar ağır basmış, 1925 yılında “aşarın kaldırılması” ile üretim özendirilmiş ve ekili alanlar giderek artmıştır. 1926 yılında çıkarılan Medeni Kanunla mülkiyet güvenceye bağlanmış, toprağa bağlılık artmış ve tarımsal üretimde gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Tarıma finansman sağlanması devlet sorumluluğu sayılmış ve bu dönemde çiftçiye verilen kredi miktarında önemli miktarda artış olmuştur. Devletin tarıma yönelik kamu örgütlenmesi bu dönemde gerçekleşmiş ve 1924 tarihinde Ziraat Vekaleti adıyla yeni bir bakanlık kurulmuştur. Ayrıca, bu dönemde Hayvan Sağlık Zabıtası Kanunu, Islahı Hayvanat Kanunu, Buğday Kanunu gibi kanunlar çıkarılmıştır.

1923 yılına göre 1933 yılında; hububat ekim alanlarında %9, bakliyat ekim alanlarında %17, şekerpancarı ekim alanında %205, patates ekim alanında %39 artış olmuşken, bu ürün ve ürün gruplarındaki üretim artışı ise hububatta %63, bakliyat %72, patatesten %47 ve şekerpancarında %2700 olmuştur. Bu dönemde zor şartlara rağmen geçimlik üretimden pazara dönük üretimin ilk sinyalleri verilmeye başlanmıştır.

Cumhuriyetin ilk on yılında tarımın milli gelir içindeki payı sabit fiyatlarla çok az değişmiştir. 1923 yılında %43 olan tarımın payı 1933 yılında %41,5'e düşmüştür. Yine bu dönemde tarım sabit fiyatlarla yaklaşık %100 gelişme göstermiştir.

1927-1935 yılları arasında kırsal nüfusta önemli bir değişme olmamış toplam nüfusun yaklaşık %76'sı kırsal alanda yaşamıştır.

1933-1945 yılları arası incelendiğinde savaş koşullarının zorluklarına rağmen diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de önemli gelişmeler olduğu görülmektedir. Tarımsal üretimi teşvik amacıyla ilk defa bu dönemde traktör, tohum ve gübre gibi girdiler kullanılmaya başlanmış, Ziraat Bankasının fonksiyonları artırılarak çiftçiye daha fazla kredi verir hale getirilmiştir. Yine bu dönemde üreticilerin ürettiği ürünlere pazar güvencesi sağlamak amacıyla destekleme alımları yapılmaya başlanmış ve bu amaca hizmet edebilmesi için 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi hizmete sokulmuştur.

Tarımsal ürünlerin ekim alanları ve üretim miktarlarında 1933 yılından 1942 yılına kadar önemli artışlar olmuş, ancak 1943-1945 yılları arasında üretimde az da olsa bir düşüş gözlenmiştir.

Savaşın hüküm sürdüğü bu dönemde verimlilikte de artış hemen hemen olmamıştır. 1933 yılından 1939 yılına kadar genel ekonomide önemli gelişmeler olmuş ve tarım bu gelişmelerden daha şiddetli etkilenmiştir. Bu dönemde sabit fiyatlarla milli gelir yaklaşık %51, tarım ise %57 oranında büyümüştür. 1945 yılına göre 1933 yılını kıyasladığımızda ise genel ekonomide yaklaşık %2'lik düşüşe rağmen tarımdaki düşüş %7 civarında olmuştur. Bu dönemde tarımın milli gelirdeki payı yine %39 ile %43 arasında değişmiştir. 1935 yılına göre 1945 yılında kırsal alanda yaşayan nüfusta %1 oranında düşüş olmuş ve 1945 yılında kırsal alanda yaşayan nüfusun payı %75 olmuştur.

1946-1961 dönemi;

Bu dönemde, devletçilik yerine daha liberal politikaların izleneceği benimsense de, tarım sektöründe destek ve korumacılık devam etmiştir. Savaş sonrası başta Avrupa olmak üzere bütün dünya, tarımsal üretime önem vererek üretimi artırma girişimlerini başlatmıştır. Ülkemizde de bu dönemde sulama yatırımları başta olmak üzere, traktör, kimyevi gübre, tohum, ilaç gibi tarımsal girdi kullanımı hızla artmıştır.

Bu dönemde kurulan tarımsal KİT'ler, tarıma girdi sağladığı gibi özellikle hayvansal ürünlerin değerlendirilmesini de sağlamışlardır.

1946 yılına göre 1960 yılında buğday ekim alanları %100, üretim miktarı %132; arpa ekim alanları %63, üretim miktarı ise %124 oranında artmıştır. Buğday verimi 95 kg'dan 110 kg'a, arpa verimi ise 95 kg'dan 130 kg'a yükselmiştir.

1946 yılında milli gelirin %45'ini oluşturan tarım sektörü yaklaşık 15 yıl sonra 1960 yılında %18'lik düşüşle milli gelirin %37,5'ini oluşturmuştur. 1946 yılında kırsal alanda yaşayan nüfus toplam nüfusun %75'ini oluştururken, 1960 yılında bu oran %68'e düşmüştür.

Planlı Dönem 1961-1980;

Türkiye'de 1960'lı yıllara kadar bitkisel üretimde gerçekleşen üretim artışının büyük bölümü yeni alanların üretime kazandırılması ile sağlanmıştır. 1960'lı yıllardan sonra ise, ekim alanlarının sınırlı artışına ilaveten, yüksek verimli çeşitlerin ve bitki yetiştirme tekniklerinin araştırma kuruluşlarınca geliştirilmesi, biyolojik, kimyasal (tohumluk gübre, ilaç) ve mekanik teknolojilerin (traktör, tarım aletleri) kullanımının yaygınlaşması ile tüm tarımsal ürünlerde üretim ve verim artışı gerçekleştirilmiştir.

Devletin sulama yatırımlarıyla bitkisel üretimde düzenli verim ve üretim artışı sağlanmıştır. Bu dönemde bazı ürünlerde sağlanan verimler, buğdayda 110 kg'dan 183 kg'a; arpada 130 kg'dan 190 kg'a; ayçiçeğinde 82 kg'dan 130 kg'a; lif pamukta 74 kg'dan 117 kg'a yükselmiştir. Diğer ürünlerdeki verim artışı da benzer düzeyde gerçekleşmiştir.

Aynı dönemde milli gelir içinde tarımın payı mutlak olarak artmasına rağmen, oransal olarak sanayi ve hizmet sektörlerindeki gelişmelere bağlı olarak %35'ten %24'e düşmüştür. Yine genel ihracatımızda tarımın payı da %77'den %57'ye düşmüştür. Bu dönemde kırsal alandaki nüfus da oransal olarak azalarak %68'den %56'ya düşmüştür.

Tarım ürünlerinin üretiminin sürdürülebilmesini sağlamak amacıyla özellikle hububat, bakliyat, yağlı tohumlu bitkiler, endüstri bitkileri, fındık, kuru üzüm, kuru incir, yaş çay yaprağı, tiftik, yaş ipek kozası ve yapağı gibi ürünler devlet destekleme alımı kapsamına alınmıştır. 1970'lerin sonunda bu kapsama alınan ürün sayısı 30'a yükselmiştir.

Yine bu dönemde kimyevi gübrede önemli ölçüde sübvansiyon uygulaması yapılmıştır.

- ✓ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967) döneminde tarım sektöründeki gelişme %4,2 olarak hedeflenmesine rağmen %3,0 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1962).
- ✓ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972) döneminde tarım sektöründeki gelişme %4,1 olarak hedeflenmiş fakat, %1,8 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1967).

- ✓ Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977) döneminde tarım sektöründeki gelişme %3,7 olarak hedeflenmesine rağmen %1,2 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1972).

1960 yılına göre 1980 yılında dünya buğday verimindeki artış %71 (109 kg/da dan 186 kg/da) olmuştur. Verim artışı, AB’de %102 (196 kg/da-395 kg./da), ABD’de ise %40 (161 kg./da-225 kg/da) ve Türkiye’de de %66 (110 kg/da-183 kg./da) olmuştur.

Diğer bitkisel ürünlerden bu dönemde pamuktaki (lif olarak) verim %124 (33 kg/da-74 kg.da), şekerpancarında %43 (2172 kg/da-3098 kg/da), ayçiçeğinde %76 (74 kg./da-130 kg./da) ve mısır da %36 (157 kg.-213 kg) artmıştır.

1960-1980 yılları arasında hayvancılıktaki gelişmeler bitkisel üretimdeki gelişmeler kadar olmamış, sığır (73 kg/baş) ve koyun (13 kg./baş) karkas ağırlığı hemen hemen sabit kalmış, süt veriminde de (1300 kg) bir artış olmamıştır.

Aynı dönemde AB’de sığır karkasında %37 (175 kg-240 kg), ABD de sığır karkasında %27 (215kg-272 kg) , süt veriminde de aynı dönemde AB’de %38 (2929 kg-4030 kg), ABD’de ise %63 (3307 kg-5394 kg) artış olmuştur.

Çizelge 7. Tarım Sayım Yıllarına Göre İşletme Sayısı ve Ortalama Arazi Genişliği

Yıllar	İşletme Sayısı	Arazi Genişliği (da)
1950	2.527.000	77,3
1963	3.101.000	55,3
1970	3.059.000	55,8
1980	3.558.000	64,0
1991	3.967.000	59,0
2001	4.107.000	54,0

Kaynak: DİE Tarım Sayımları, Çeşitli Yıllar.

Planlı Dönem 1980-2002;

Bu dönemde ekonomide önemli değişmelere neden olan bir takım makro ekonomik kararlar alınmıştır. Bu kararlar tarım politikalarının da değişmesine neden olmuştur.

24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları ile plan hedefleri doğrultusunda esas itibariyle ithal ikamesine dayanan büyüme politikalarının yerine kur, faiz, fiyat kontrolleri gibi politikaların

terk edilerek piyasa kurallarının işlenmesi hedeflenmiştir. Bu kararlarla fiyat kontrolleri, özellikle KİT mallarındaki her türlü kontroller kaldırılmış ve bu malların fiyatlarında önemli bir sıçrama gerçekleşmiştir

24 Ocak Ekonomik Kararları ile; fiyat yolu ile desteklenen ürün sayısında önemli derecede azalma olmuş ve 1980 yılında 24 ürün fiyat yolu ile desteklenirken 1981 yılında bu sayı 20'ye, 1985 yılında 18'e, 1990 yılında da 10'a düşmüş olup, dolayısıyla destekleme alımlarının toplam milli hasıla içindeki payı da azalmıştır.

1985 yılında uygulamaya konan V. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile 24 Ocak kararlarına devam edilmiş ve 1980'li yılların başında başlatılan serbest ekonomiye geçiş süreci, V.Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yeni bir ivme kazanarak rekabete açık ekonomiye geçiş hızlanmıştır

24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları çerçevesinde, KİT'lerin özelleştirilmesi ile ilgili yasal ve kurumsal düzenlemeler, 1984 yılında 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanun ile başlatılmış ve ilk özelleştirmeler tarımsal KİT'lerde yapılmıştır.

5 Nisan 1994 Ekonomik Kararları

1989 yılından itibaren Türk Lirasının reel olarak yabancı paralar karşısında değer kazanması, iç ve dış pazarlarda ekonominin rekabet gücünün zayıflaması sonucu kısa vadeli ve yüksek faizli bir dış borçlanma yolu ile yurt dışına önemli ölçüde kaynak transferi olmuştur. Ekonomideki artan iç dengesizlikler 1993 yılının ikinci yarısında doruğa çıkmış ve bu olumsuzluklar dış dengeye de yansımış, 1994 yılı Ocak ayında devalüasyon yapılmıştır. 5 Nisan 1994 tarihinde mali piyasalar ve döviz kuruna istikrar kazandırmak, enflasyonu hızla düşürmek, ihracat öncülüğündeki büyüme stratejisine yeniden işlerlik kazandırmak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve yapısal reformları uygulamak için Ekonomik Önlemler Uygulama Planı yürürlüğe konmuştur.

5 Nisan 1994 Ekonomik Önlemler ve Uygulama Planı'nda temel ilke olarak, üretim yapan ve sübvansiyon dağıtan bir Devlet yapısından, ekonomide piyasa mekanizmasının tüm kurum ve kurullarıyla işlenmesini sağlayan, sosyal dengeleri gözetten bir Devlet yapısına geçmek hedeflenmiştir.

Bu çerçevede, tarım sektörüne ilişkin bir takım düzenlemeler öngörülmüş ve ekonomiden tarımsal ürünlere ayrılan kaynağın üç ürün/ürün grubu ile sınırlı kalacağı açıklanmıştır. Buna göre; hububat, şeker pancarı ve tütün gibi stratejik ve sosyal açıdan önemi olan ve büyük üretici kitlelerini kapsayan ürünlerde destekleme alımı yapılmasına karar verilmiştir.

Tarımsal desteklemede tasarruf sağlayıcı bir takım tedbirler alınırken, Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ve Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin (TSKB) kamu finansmanı üzerindeki yükünün azaltılması ve Merkez Bankası tarafından finansman sağlanmayacağı kararı alınmıştır.

Bu tedbirlerle; tarımda devletin müdahalesi en aza indirerek KİT'lerin, anılan üç ürün grubu dışındaki ürün alımlarında kendi imkanlarını kullanmaları amaçlanmıştır.

9 Aralık 1999 IMF Niyet Mektubu ve Yeniden Yapılandırma Programı tarım politikaları açısından yeni bir dönem olmuştur.

1999 yılına gelindiğinde ülkemiz çok ciddi bir ekonomik dar boğazla karşı karşıya kalmış, kamu sektörünün borç stoku çok büyük boyutlara ulaşmıştır.

1990'lı yıllarda Türkiye'nin kamu borcunun milli gelire oranı %30'un altındayken, 2000 yılının sonunda bu oran %60'a ulaşmıştır. 2001 yılında ise %70'in de üstüne çıkmıştır. Yıllardır ancak çok yüksek reel faizle borçlanabilen devlet için bu süreç, artık sürdürülemez boyutlara varmıştır.

Reform programının amacı halen uygulanmakta olan destekleme politikalarını safhalar halinde ortadan kaldırmak ve fakir çiftçileri hedef alan doğrudan gelir desteği sistemi ile değiştirmektir.

IMF Stand By anlaşmasının tarımla ilgili bölümü özet olarak şu konuları içermektedir:

1. Uygulanmakta olan mevcut destekleme politikalarından vazgeçilerek yerine küçük üreticiyi hedef alan araziye dayalı Doğrudan Gelir Desteği Sistemine geçilmesi,
2. Hububat, tütün ve şekerpancarı fiyatlarının dünya fiyatları ile uyumlu olması ve zaman içinde destekleme alımlarının kaldırılması,
3. Hükümet adına bazı tarımsal ürünlerde destekleme alımı yapan Tarım Satış Kooperatif ve Birliklerinin özerk yapıya kavuşturulması doğrultusunda yasa çıkartılması,
4. Hükümetin çiftçilere verdiği kredi sübvansiyonunun aşamalı olarak ortadan kaldırılması
5. Gübre ve diğer girdi sübvansiyonların 2000 ve 2001 de nominal olarak sabit tutulması ve daha sonra tamamen kaldırılması.

1980-2002 yılları arasında özellikle sebze üretiminde hibrit tohumluğun kullanılması

sonucu verimde çok önemli artışlar söz konusu olmuştur. Sebzenin yanında yine hibrit tohumluğun kullanıldığı mısır ve ayçiçeğinde de önemli verim artışı olmuştur.

Bu dönemde, Türkiye’de buğday verimi %15 (185 kg./da-213 kg./da), artmışken, AB’de %45 (395 kg./da-574 kg./da), ABD’de %5 (225 kg./da-237 kg./da) ve Dünya buğday verim ortalaması ise %45 (186 kg./da-270 kg./da) oranında artmıştır.

Aynı dönemde Türkiye’de mısır verimi %108 (213 kg./da-443 kg./da), AB’de %72 (552 kg./da-951 kg./da), ABD’de %40 (571 kg./da-801 kg./da) ve Dünya ise %37 (315 kg./da-433 kg./da) oranında artmıştır.

Bu dönemde buğday ve arpa verimi hariç tutulduğunda diğer ürünlerin verimlerinde dünya ortalamasının üstünde verim elde edilmiştir. Özellikle sebze ve bazı meyve verimlerimiz dünya ortalamasının çok üstünde, bazı sebzelerde AB ortalama verimlerine eşit verim elde edilmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak tarımsal üretim değeri içerisinde tarla ürünlerinin değeri oran olarak meyve ve sebzenin altına düşmüştür.

Sığır varlığımızın niteliğinde istenilen düzeyde olmamasına rağmen önemli değişimler olmuş, hayvan popülasyonundaki kültür ve kültür melezi oranı artmıştır. 1990 yılında toplam sığır popülasyonu içerisinde kültür ırkı hayvan varlığı %9 iken bu oran 2001 yılında %18’e, kültür ve melez varlığı %41 iken 2001 yılında %61’e yükselmiştir. Hayvan popülasyonundaki bu gelişmeye paralel olarak sığır karkas ağırlığında da %47 artış gerçekleşerek 1990 yılında 119 kg/baş olan ağırlık, 175 kg/başa yükselmiştir. Süt veriminde de bu dönemde %24’lük artış olmuş ve 1351 kg/yıl’dan 1670 kg/yıl’a yükselmiştir.

Aynı dönemde AB’deki sığır karkas ağırlığı %3 (272 kg/baş-278 ka/baş), ABD’de ise %13 (297 kg/baş-335 kg/baş) artmıştır. Süt verimlerindeki artışlar ise AB’de %25 (4739 kg/yıl-5903 kg/yıl), ABD’de ise %23 (6075 kg/yıl-8226 kg/yıl) olmuştur. 1980 yılı ile 1990 yılı arasında hem Türkiye’de hem de AB ve ABD’de hayvansal ürünlerin veriminde önemli bir artış söz konusu olmamıştır.

Tarım sektöründeki gelişmelere bağlı olarak bu dönemdeki plan hedef ve gerçekleştirmeleri aşağıda sıralanmıştır:

- ✓ Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983) döneminde tarım sektöründeki gelişme %5,3 olarak hedeflenmesine rağmen %0,3 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1979).
- ✓ Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde tarım sektöründeki

gelişme %3,6 olarak hedeflenmesine rağmen %0,8 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1985).

- ✓ Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994) döneminde tarım sektöründeki gelişme %4,1 olarak hedeflenmesine rağmen %1,6 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1990).
- ✓ Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000) döneminde tarım sektöründeki gelişme %2,9-3,7 olarak hedeflenmesine rağmen %1,7 olarak gerçekleşmiştir (DPT, 1995).
- ✓ Sekizinci Beş Yıllık Planda (2001-2006) ise tarım sektörünün gelişme hızı %2,1 olarak hedeflenmiştir (DPT, 2000).

Bu dönemde (1980-2002) tarımın milli gelir içindeki payı %24'ten %13,7'ye, kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı %56'dan %35'e, ihracattaki işlenmemiş tarım ürünlerinin payı ise %57'den %7,2'ye düşmüştür. İhracattaki tarım ürünlerinin payının %10'un altına düşmesi; işlenmiş ürünlerin ihracatının daha fazla artması ve pamuk, deri ve yün gibi tarımsal ürünlere dayalı tekstil ve giyim eşyalarının sanayi ürünü olarak işlem görmesinden kaynaklanmıştır. Bu ürünler, tarım ürünü olarak dikkate alındığında 2001 ve 2002 yıllarında toplam ihracatta tarımın payının yaklaşık %42 olduğu görülecektir.

Türkiye insanı tam dengeli beslenemese bile, günlük almış olduğu kalori miktarı olarak dünya ortalamasının üzerinde bulunmaktadır. Kişi başına buğday tüketiminde dünya ortalaması 69 kg/yıl, AB ortalaması 98 kg/yıl iken, Türkiye'de bu miktar 187 kg/yıldır. Sebze tüketimi dünyada 102 kg/kişi/yıl, AB'de 123 kg/kişi/yıl iken, Türkiye'de 210 kg/kişi/yıl, Meyve tüketimi dünya da 60 kg/kişi/yıl, AB'de 116 kg/kişi/yıl iken, Türkiye'de 110 kg/kişi/yıl, şeker tüketimi dünyada 25 kg/kişi/yıl, AB'de 38 kg/kişi/yıl iken, Türkiye'de 33 kg/kişi/yıl dır (www.fao.org).

Ülkemiz bitkisel ürünlerin tüketiminde genel olarak dünya ortalamasının çok üzerinde bulunmaktadır. Fakat, hayvansal ürünlerin tüketiminde özellikle ette dünya ortalamasının altındadır. AB'de kişi başına yılda 91 kg et tüketilirken, ülkemizde bu miktar 22 kg civarındadır. Dünya ortalaması ise 38 kg'dır. Yıllık süt tüketiminde ise AB'de ortalama 244 kg, dünya ortalaması 78 kg, Türkiye'de ise 120 kg'dır. Dengeli beslenme için hayvansal protein günlük 40 gr alınması gereklidir. Fakat yetersiz üretim bu koşulu sağlamayı zorlaştırmaktadır. Dünya'da kişi başına günlük ortalama hayvansal protein alımı 28,1 gr; gelişmiş ülkelerde 55,5 gr Türkiye'de ise 25,4 gr dır (www.fao.org).

2001 yılı yıllık işlenmemiş tarım ürünleri ihracatımız 2,3 milyar ABD Doları, ithalatımız

ise 1,4 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. 2002 yılı 11 aylık dönemde ise tarım ürünleri ihracatı 1,8 milyar ABD Doları, ithalatımız ise 1,5 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bu verilere göre 2001 yılında toplam ihracatımızın yaklaşık %7,2'si, 2002 yılında ise %5,7'si işlenmemiş tarım ürünleri ihracatından oluşmaktadır. Toplam ithalatımızın 2001 yılında %34'ünü, 2002 yılında da %3,3'ünü işlenmemiş tarım ürünleri ithalatı oluşturmuştur.

1985 yılında bitkisel ve hayvansal üretim değeri toplam 8,2 trilyon TL ve bu miktarın içerisinde hayvancılığın payı %22 iken, bu miktar 2001 yılında 26 katrilyon TL'ye çıkarak hayvancılığın payı yaklaşık %30'a yükselmiştir. Bitkisel üretim değeri içerisinde de sebze üretimi 1985 yılında toplam üretimin %19'unu oluştururken 2001 yılında bu oran %27'ye yükselmiştir.

3.2. Türkiye'de Tarımsal Destek Uygulamaları

Tarım sektörünün ekonomideki önemi, yapısal özellikleri, sağlık ve sosyal açıdan değeri dikkate alınarak tüm ülkelerde devlet müdahalesi uygulanan bir sektördür.

Destekleme politikası; üretimin yönlendirilmesi ve ekonomik dengelerin korunması amacıyla üreticinin üretime devam etmesini sağlayarak, üretimini artırmasını ve yeni ürünleri üretime katmasını özendirmek yoluyla yürütülmelidir. Ülkelerin koşullarına göre değişmekle birlikte, genellikle destekleme politika araçları şöyle gruplandırılabilir:

1. Pazar fiyatı desteği (destekleme fiyatı ve destekleme alımları yoluyla) sağlanması.
2. Üreticinin kullandığı girdi fiyatlarında sübvansiyon (gübre, ilaç, tohumluk, ana materyal, yakıt, ekipman v.b.) uygulanması.
3. Doğrudan ödemeler (gelir desteği, fark ödemesi (prim ödemesi), telafi edici ödeme, ihracat teşviki, ürün çevirme ödemesi, doğal afet ödemesi v.b) yapılması.
4. Araştırma, yayım, kontrol ve alt yapı hizmetleri gibi genel hizmetlerin sağlanması.

1925 yılında aşar (öşür) vergisinin kaldırılması ile Cumhuriyet sonrası tarımsal desteklemenin ilk adımları atılmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte tarım ürünlerinin destekleme kapsamına alınması ve stratejik ürünlerde fiyat düşüşlerinin önlenerek üretimin devamının sağlanması için 1932 yılında Buğday Koruma Kanunu çıkarılmış, ayrıca aynı yıl üretilen buğdayın satın alınması Ziraat Bankasına verilmiştir. Alımların tek bir kanalla yapılması gerekliliği ile 1938 yılında TMO kurulmuş ve başta tahıl olmak üzere tüm belirlenen ürünlerin alımı ve yurt içi ve yurt dışı ürün arzını düzenlemek görevleri bu kuruluşa verilmiştir. 1950 yılına kadar buğday, arpa, çavdar, yulaf, mısır, çeltik, haşhaş, tütün destekleme kapsamına alınan ürünler olmuş, fakat bu yıldan sonra yağlı tohum bitkileri, baklagiller ve bazı ihraç ürünleri

politik ve ekonomik nedenlerle yıldan yıla farklılık göstererek destekleme kapsamına alınmıştır. Planlı döneme kadar en fazla 11 ürün destekleme kapsamına alınmıştır. 1970-1980 döneminde zaman zaman 22 ürüne varan destekleme politikası benimsenmiştir.

Planlı kalkınmaya geçiş ile birlikte tarımsal üretimi artırmaya yönelik çabalar politikalar içinde önemli yer almıştır. Hedef verimlilik ve kaliteyi artırmak ve fiyat dalgalanmalarını önleyerek üreticiye gelir garantisi sağlamak olmuştur. Ancak, ilk dört kalkınma planında tarımsal büyüme, hedeflerin gerisinde kalmıştır.

1980'li yılların başında fiyat yolu ile destekleme ve girdi destekleri devam etmiş, 1980'li yılların sonunda fiyat yolu ile yapılan desteklemelerde azalma olmuştur. 1990 yılında destekleme kapsamına alınan ürün sayısı 10'a düşürülmüştür. 1980'li yılların ortalarından itibaren tohum, karma yem, zirai ilaç, damızlık hayvan gibi girdilere destek verilmiştir. Ayrıca, ülke hayvancılığını ve tarımın diğer alt sektörlerindeki bazı modern işletmelerin kurulmasını teşvik amacıyla öz kaynağa dayalı olarak gerçekleştirilen projeli yatırımlara teşvik getirilmiştir. Bu dönemde, tarımsal ürünlerin dış ticaretinde önemli artış olmuştur. Ancak, bu artış genel ihracattaki artışın çok altında kaldığından, tarımın ihracattaki payı da azalmıştır.

1990'lı yılların başında yeniden destekleme kapsamına alınan ürün sayısı artmış, 1994 yılında alınan ekonomik istikrar tedbirleri çerçevesinde fiyat yolu ile desteklenecek ürün sayısına sınırlama getirilmiştir. Kaynak Kullanımını Destekleme Fonundan yapılan teşvikler 1995 yılında ve et teşviği 1994 yılında uygulamadan kaldırılmıştır.

2000'li yıllarda; süreç içinde etkinliğini yitiren tarım politikalarının yerine, tarımsal reform kapsamında ele alınacak daha etkin, hedef kitlesi belli, rekabete dönük, adil, çiftçi gelirlerini yükseltmeye yönelik, çevreci yaklaşımları ön plana alan bir tarım politikası benimsenmiştir.

3.2.1. Türkiye’de Uygulanan Destekleme Politika Araçları

3.2.1.1. Pazar Fiyatı Desteği

Ülkemizde uzun yıllardan beri en yaygın olarak başvuru olan destekleme modeli pazar fiyat desteğidir. Pazar fiyatı desteği her zaman politika tartışmalarının merkezinde olmuş ve diğer araçlara göre daha önemli yer edinmiştir (Kasnakoğlu ve Çakmak, 1998). Bu tür destekleme yöntemiyle; hükümetler Bakanlar Kurulu aracılığı ile ürünün hangi fiyattan alınacağını tespit ederek, alım yapacak kuruluşu görevlendirmiştir. Bu görevlendirme nedeniyle KİT’lerin uğrayacağı zarar Hazinece karşılanmıştır.

Destekleme alım kapsamına alınacak ürünlerin; ürünün büyük üretici kitlesini ilgilendirmesi, stratejik öneme sahip olması, üretiminin fiyat dalgalanmalarına bağlı olması ve depolanabilir özelliklere sahip olması gibi özellikleri taşıması gerekmektedir. Destekleme fiyatları belirlenirken; genellikle maliyet fiyatları, borsa fiyatları, arz talep durumu, gerçekleşen enflasyon ve dünya fiyatları gibi kriterler dikkate alınmıştır.

Çizelge 8. 1980/2001 Devlet Destekleme Alımları Yolu İle Yapılan Sübvansiyonlar (Milyon \$)¹

Yıllar	Hububat	Tütün	Şeker Pancarı	Pamuk	Toplam
1980	-	-	-	187,9	187,9
1981	3,3	-	42,1	-	45,4
1982	-	-	75,2	6,4	81,6
1983	-	-	-	-	-
1984	0,157	-	-	-	0,157
1985	-	15,8	-	-	15,8
1986	32,4	12,3	-	-	44,7
1987	0,423	15,0	-	88,3	103,7
1988	0,407	20,8	-	-	21,207
1989	5,7	23,6	-	-	29,3
1990	212,5	30,7	1,3	-	244,5
1991	188,0	35,9	-	323,9	547,8
1992	106,5	75,1	-	727,9	909,5
1993	127,6	102,0	-	-	229,6
1994	-	147,7	-	-	147,7
1995	-	67,9	73,1	-	141,0
1996	24,5	48,9	116,2	-	189,6
1997	296,9	96,1	448,1	-	841,1
1998	424,8	171,6	243,9	-	840,3
1999	354,9	145,9	140,9	-	641,7
2000	182,3	81,2	69,4	-	332,9
2001	27,8	42,9	39,5	-	110,2
2002	-	26,7	-	-	26,7

Kaynak: Tarım ve Köyşleri Bakanlığı (TKB), Hazine Müst.ve DPT verileri kullanılarak hesaplanmıştır.

Bazı yıllarda 24 ürüne çıkan ürün sayısında etkili üç dönem söz konusu olmuştur.

Bunlardan ilki 1980 Yılı 24 Ocak Kararlarıdır. Bu kararlardan sonra ürün sayısı azaltılmış ve 1990 yılında 10 ürün (Buğday, Arpa, Çavdar, Mısır, Çeltik, Yulaf, Tütün, Şekerpancarı, Haşhaş ve Nohut) destekleme kapsamına alınmıştır. 1991 yılında tekrar kapsama alınan ürün

¹ Dünya fiyatları ile destekleme fiyatları arasındaki fark sübvansiyon olarak alınmıştır. Hububatta FABRI Fob fiyatları; Şeker Pancarında AB Çiftçi Eline Geçen Fiyatlar, Tütünde ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Üretilen Tütünün yaklaşık %40'ı destek olarak alınmıştır.

sayısı 24'e, 1992 yılında ise 26'ya yükselmiştir (Ek Çizelge 1).

Diğer bir etkili dönem ise 5 Nisan 1994 Kararlarıdır. Destekleme kapsamı daraltılarak 4 ürün grubuna indirilmiş ve bu gruptaki 9 (hububat, şekerpancarı, haşhaş ve tütün) ürün desteklenmiştir. 1994 yılından 2002 yılına kadar destekleme kapsamına alınan ürün sayısında bir değişme olmamış, 2002 yılında ise destekleme alım uygulamasına son verilmiştir. Ancak, yaş çay yaprağı her ne kadar desteklenen ürünler arasında yer almasa da bu ürünün alımının bir kamu kuruluşu olan ÇAY-KUR Genel Müdürlüğü tarafından yapılıyor olması, bu ürünün fiyat yolu ile desteklendiğini göstermektedir.

Üçüncü önemli dönem ise DTÖ anlaşmalarıdır. Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması kuralları çerçevesinde (İç destekler- kırmızı kutu kapsamında) fiyat yolu ile desteklemelerin azaltılacağı hükmü bulunmaktadır. Diğer taraftan IMF ile yapılan Stand By Anlaşması sonucu 2001 yılından itibaren ülke genelinde uygulamaya konan Doğrudan Gelir Desteği ile destekleme alım uygulamasına son verilmiştir. Çizelge 8'de 1980-2001 yılları arasında temel ürünlerde fiyat yolu ile sağlanan sübvansiyon miktarı verilmiştir.

3.2.1.2. Girdi Desteği

Ülkemizde, tarım ürünleri fiyat müdahaleleri ile destekleme alımları dışında girdi fiyatlarına müdahale ederek ucuz girdi kullanımını sağlamak, düşük faizli kredi sağlamak, teşvik ve pirim uygulamak yolu ile de desteklenmektedir.

3.2.1.2(a). Kredi Desteği

Tarım işletmelerinin küçük ve parçalı olması ve tarımda sermaye birikiminin düşüklüğü üreticileri, üretimin devamlılığı için işletme dışı finansman kaynaklarına yöneltmiştir. Planlı dönemler itibari ile tarımsal üretimi geliştirmek ve üretici refahını artırmak hedefi ile üreticilere cari faiz hadlerinden düşük kredi verilmesi sağlanmıştır. Ancak, bu uygulama küçük işletmelerin yararlanmalarında yeterince etkili olamamış ve üreticiler beklendiği düzeyde yararlanamamışlardır. Tapu ve kadastro çalışmalarının yeterince yapılmamış olması, arazi varlığına göre kredilendirme ve bürokrasi fazlalığı başarısızlık nedenleri arasında sıralanabilir. Verilen kredilerin geri ödemesinin zamanında yapılamaması da sistemin aksayan diğer bir yönüdür. 1970/80 döneminde takipte yada vadesi geçen kredilerin oranı ortalama %28,5 olmuştur. 1971 ve 1972 yıllarında bu oran %40'lara kadar artmış fakat 1979 ve 1980 yıllarında %15 civarına gerilemiştir. Üreticiye kredi sağlayan kuruluşlar T.C. Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatifleri olmuştur. Tarım Kredi Kooperatifleri kredi kaynağının büyük bir bölümünü T.C. Ziraat Bankasından sağlamaktadır. T.C. Ziraat Bankası üreticilere işletme ve yatırım olmak üzere

iki şekilde kredi kullanılmaktadır.

Çizelge 9’da kredi sübvansiyonları verilmiştir. 1970 yılından 1978 yılına kadar tarımsal kredilerde sübvansiyon veya destek yok denecek kadar az olduğu için dikkate alınmamıştır.

Çizelge 9. Tarımda Kullanılan Tavizli Krediler (Kredi Sübvansiyonu) (1000 \$)

Yıllar	Miktar	Yıllar	Miktar
1979	21.756	1991	765.197
1980	47.387	1992	1.031.588
1981	62.391	1993	908.431
1982	94.629	1994	1.343.915
1983	92.867	1995	4.508.041
1984	180.008	1996	1.729.137
1985	193.498	1997	1.767.865
1986	245.762	1998	1.653.319
1987	328.688	1999	1.668.486
1988	488.135	2000	560.268
1989	564.382	2001	273.429
1990	650.631		

Kaynak: TCZB; DİE, 1998; OECD, 1994; Anonim, 1999 (a).

Bu dönemde bitkisel ve hayvansal krediler için aynı faiz oranları uygulanmıştır.

Çizelge 8’deki kredi sübvansiyonu, T.C.Z.B’nin kullandırmış olduğu, Zirai Krediler, Özel Tarımsal Krediler, GAP Kredileri, Su Ürünleri Kredileri ve Tarım Kredi Kooperatiflerine kullandığı kısa, uzun ve orta vadeli kredileri içermektedir. Tarım sektörüne açılan tüm krediler dikkate alınmamıştır.

Hesaplama; 1978 yılı için tasarruf mevduatı faiz oranı ile tarımsal kredi faiz oranı arasındaki faiz farkı alınmış, kullanılan kredi miktarı ile çarpılmıştır. 1979-2000 yılları arasında ise ticari kredi faiz oranı farkı ile hesaplanmıştır. Tarımda yapılan reform politikaları çerçevesinde 2000 yılı Mart ayından itibaren tarımda tavizli kredi uygulamasına son verilmiştir. 2000 yılı Kasım ve 2001 yılı Şubat ayında yaşanan krizden dolayı faiz oranlarının aşırı yükselmesi T.C.Ziraat Bankası’ndan alınmış olan kredilerin geri ödemesini zorlaştırdığı için dönemin hükümeti bu faiz farklarının giderilmesi için Ziraat Bankası ve Halk Bankası’na toplam 400 trilyonluk ek kaynak transfer etmiştir. Bu kaynağın yaklaşık 335 trilyonu tarım sektöründe kullanılmıştır.

Ziraat Bankası kaynaklı tavizli kredilerin dışında Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu tarafından üreticilere faiz kolaylığı olan krediler de verilmiştir. DFİF aracılığı ile verilen krediler çizelge 10’da verilmiştir.

Çizelge 10. DFIF Kaynaklı Kredi Miktarı ve Desteği (Milyon \$)

YILLAR	TOPLAM KREDİ	DESTEK
1995	59,4	29,7
1996	376,0	188,0
1997	611,0	305,6
1998	568,3	284,2
1999	583,1	286,9
2000	335,2	117,3
2001	289,3	144,7
2002	234,8	117,4

KAYNAK: TKB,TCZB, Hazine Müst.

3.2.1.2(b). Gübre Desteği

1963 yılından 2001 yılına kadar gübre kamu kontrolü altında olmuştur. 1980 yılına kadar gübre fiyatları sabit tutulmuş ve fiyat artışları sübvansiyon olarak kamu tarafından karşılanmıştır. Verimlilik artışında önemli payı olan gübre sübvansiyonu 1974 yılında başlamıştır. 1974 yılına kadar sabit fiyat uygulaması sürdürülmüş fakat 1974 yılında son verilmesi kararlaştırılmıştır. Ancak, yaşanan petrol krizinin neden olduğu hammadde maliyeti, fiyatları hızla artırmıştır. III.Planda; ithalat ve yerli üretimin TZDK, Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş., Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği'nce yapılmasına yer verilmiş ve gübrede tek fiyat sistemi uygulamasının devam etmesine karar verilmiştir. Verimlilik artışı ve üretimin devamlılığı politikaları ile gübre fiyatları kriz sonrası düşürülmüş ve 1979 yılına kadar sabit tutulmuştur. Talebin yurt içi üretim ile karşılanamaması yüksek fiyatlı gübrenin ithal edilmesine neden olmuş ve fiyat farkı da devlet tarafından sübvansiyon edilmiştir. Bazı yıllarda ithalatın yüksekliği sübvansiyon miktarını da artırmıştır.

Bu sistemle, oluşan fiyat farkı 1986 yılına kadar Türkiye Ziraat Kurumuna (TZDK) görev zararı olarak ödenmiş, 5 Haziran 1986 tarihinde çıkartılan ve 1 Temmuz 1986 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 86/10715 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile, TZDK'nun tedarik ve dağıtımla ilgili tekel niteliğindeki işlevine son verilmiştir. Bu tarihten sonra gübre cinslerine göre, gübre üretici firmalara kg bazında desteklemeye geçilmiştir. 1994 yılında gübre destekleme sisteminde yapılan değişiklikle destek fatura bedeli üzerinden çiftçilere ödenmeye başlanmıştır. Bu uygulama önce fatura bedelinin %30'u şeklinde iken, daha sonra %50'sine yükseltilmiştir. Uygulamadaki aksaklıklar (kaçaklar) nedeniyle bu uygulamadan da 27 Kasım 1997 tarihinden itibaren vazgeçilerek, gübre desteklemesi gübre cinslerine göre belirlenen maktu (sabit) miktarlar üzerinden doğrudan gübre üretimi yapan fabrikalara, ithalatçılara ve dağıtıcı kuruluşlara yapılmaya başlanmıştır. 21 Eylül 2001 tarihinde resmi gazetede yayınlanan

2001/2960 sayılı bakanlar kurulu kararı ile gübre destekleme uygulamasına son verilmiştir.

Türkiye’de ürünlerin özelliklerine göre değişmekle birlikte ürün maliyeti içinde gübre bedeli %10-20 arasında pay almaktadır. Türkiye’de tüketilen gübrenin yaklaşık %55’lik bölümü tahıl üretiminde, %17’si de meyve-sebze üretiminde kullanılmaktadır (Anonim, 2002 b.). Yıllara göre kimyevi gübreye verilen sübvansiyon miktarları Çizelge 11’de verilmiştir.

Çizelge 11. Türkiye’de Yıllara Göre Kimyevi Gübreye Verilen Sübvansiyon (Destek) Miktarları (Milyon \$)

YILLAR	Miktar	YILLAR	Miktar	YILLAR	Miktar	YILLAR	Miktar
1974	81,7	1981	636,2	1988	362,7	1995	360,2
1975	153,1	1982	464,1	1989	461,3	1996	545,4
1976	163,8	1983	580,6	1990	467,1	1997	479,1
1977	137,8	1984	459,3	1991	355,1	1998	539,6
1978	191,5	1985	363,9	1992	359,1	1999	233,3
1979	809,3	1986	357,9	1993	420,5	2000	150,7
1980	520,3	1987	440,0	1994	236,4	2001	59,8

Kaynak: TKB,TCZB, Hazine Müst.

3.2.2.1(c). Tohum-Fidan Desteği

Planlı döneme geçişle birlikte girdilerin devlet eliyle üretilmesi ve fiyatlarının kontrolü başlamış ve 1983 yılına kadar da kamu denetiminde politikalar izlenmiştir. Tohumluk fiyatları 1963 yılında çıkartılan 308 sayılı yasa gereği o dönemdeki Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından belirlenmiştir (Güler, 1991).

Verim artışında önemli faktörlerden biri de kaliteli ve yüksek vasıflı tohum ve fidan kullanımınıdır. Yine yapılan araştırmalar diğer koşulların sağlanması durumunda sertifikalı yüksek verimli tohum kullanımının birim alanda %50’ye kadar verim artışı sağladığını bu artışın bazı durumlarda %100’ü aştığını göstermektedir (Uyanık, 2001; aktaran: Dellal ve Giray, 2002).

1985 yılından itibaren, sertifikalı tohum destekleme kapsamına alınmış ve daha sonra bu kapsama sertifikalı fidan da dahil edilmiştir. Günümüze kadar tohum ve fidan destekleme sisteminde değişme olmamıştır ve 1985 yılındaki uygulama 2001 yılı sonuna kadar aynen devam etmiş, 31.12.2001 tarihli Resmi Gazetede 2001/3488 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile uygulamaya son verilmiştir. Tohum ve fidan üreticisi kuruluşlara, Tarım Bakanlığı tarafından belirlenen tohum cinslerine, yine belirlenen kg veya fidan başına destekleme miktarları ölçüsünde destekleme yapılmıştır. Çizelge 12’de yıllara göre tohum destekleme ödemeleri verilmiştir.

Çizelge 12. Türkiye’de Yıllara Göre Tohum Sübvansiyon Miktarları (Milyon \$)

YILLAR	Miktar	YILLAR	Miktar	YILLAR	Miktar	YILLAR	Miktar
1987	7,9	1991	2,7	1995	1,5	1999	3,4
1988	6,7	1992	3,1	1996	2,4	2000	3,9
1989	4,4	1993	3,1	1997	5,0	2001	1,1
1990	4,3	1994	2,1	1998	6,6	2002	-

KAYNAK: TKB,TCZB, Hazine Müst.

3.2.1.2(d). *Tarımsal İlaç Desteği (Zirai Mücadele ve Veteriner İlaçları)*

Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu ile Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu’na dayanılarak devlet iki şekilde destekleme yapmıştır. Bunlardan ilki hastalık ve zararlıların görülmesi durumunda devlet eli ile mücadele yapılmasıdır. Burada tüm girdiler devlet tarafından karşılanmıştır ve uygulama 1985 yılına kadar kamu eliyle yapılmış bu yıldan sonra ise ihale ile devam etmiştir. İkincisi ise çiftçi tarafından yapılan mücadelelerin desteklenmesi olmuştur (Dursun, 1995).

Hammaddesi dışa bağımlı olan tüm ürünler gibi tarımsal ilaçta da dışa bağımlılığın olması kamu müdahalesini zorunlu kılmıştır. Kaliteli ve artan üretim hedeflerine ulaşmada tarımsal mücadelenin önemi de göz önünde bulundurularak ilaç sanayini ve de üreticileri desteklemek için 1966 yılından itibaren 1987 yılına kadar bazı ilaç ve hammadde gümrük muafiyeti ile sübvansiyon edilmiştir. Bu durum sanayinin gelişmesine katkıda bulunduğu gibi tarımsal mücadelenin yaygınlaşması ile üretime de katkıda bulunmuştur.

Hastalık ve zararlılarla ilgili olarak devlet çiftçiyi teşkilatlandırarak ve teknik yardım, denetleme ve yol göstererek üreticiye yardımcı olunması ve gelişmeyi sağlamak, hızlandırmak ve yaymak için modern araç ve girdilerin kullanımının teşvik edilmesi ve üreticiye yeterli miktarda arzının sağlanması konusunda II.Plan döneminde tedbirlere yer verilmiştir (DPT, 1967). III.Plan döneminde de benzer politikaları izlenmiştir. IV.Plan döneminde de fiyat ve müdahale alımlarının yanı sıra eğitim, örgütlenme teknolojik gelişmenin artırılması için ucuz girdi ve düşük faizli kredilerle fiyat dışı desteğin artırılması benimsenmiştir (DPT, 1979).

Tarımsal ilaçlarda üreticiye yapılan ikinci destek, bitki ve hayvan hastalık ve zararlılarına karşı kullanılan tarımsal ilaçlara 1987 yılından itibaren sübvansiyon uygulanmasıdır. Sübvansiyon uygulaması fatura bedelinin %20’si olarak çiftçilere yapılmıştır. Çevreye dost biyolojik ilaçların kullanılması amacıyla kararnamede bir değişiklik yapılarak parazit, predatör ve biopreparatlar da destekleme kapsamına alınmıştır. Zirai Mücadele İlaçlarında 28 Mayıs 1999 tarihinden itibaren, ilaç desteği; ilaçların içerdiği zehirli madde çeşit ve miktarlarına göre %0-30 oranında yine fatura bedeli üzerinden yapılmaktadır. 31.12.2001 tarihli Resmi Gazetede

2001/3488 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile uygulamaya son verilmiştir. Çizelge 13’de yıllara göre tarımsal ilaç desteği miktarları verilmiştir.

Çizelge 13. Türkiye’de Yıllara Göre Tarımsal İlaç Sübvansiyon Miktarı (Milyon \$)

<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>
1987	10,3	1991	18,6	1995	24,8	1999	24,6
1988	5,6	1992	20,9	1996	31,6	2000	19,7
1989	5,7	1993	10,1	1997	24,9	2001	14,8
1990	28,1	1994	5,9	1998	32,9	2002	-

KAYNAK: TKB,TCZB, Hazine Müst.

3.2.1.2(e). Sulama Desteği

Türkiye tarım topraklarının yaklaşık 8,5 milyon hektarı ekonomik olarak sulanabilir özelliktedir. Bu toprakların 3,4 milyon hektarı kamu tarafından olmak üzere toplam 4,4 milyon hektarı sulanmaktadır.

6200 sayılı DSİ Genel Müdürlüğü kuruluş kanununa göre üreticiler sulama suyuna sulama ve kurutma, İşletme-Bakım, Yıllık Ücret Tarifleri adında ücret ödemektedirler. Ancak bu ücret, maliyetin altında alınmakta ve tarımsal üretim bu yolla da desteklenmektedir. İlgili yasa gereğince, Türkiye’de bütün su hakları (bazı istisnalar dışında) devlete verilmiştir. Çiftçiler, kamu veya özel sulama şebekelerinden gelen su için ücret ödememektedirler. Sulanan alanlarda üretim yapan çiftçiler işletme ve bakım masrafları karşılığı belli bir katkıda bulunmaktadır. Katkı payı toplam masraftan düşürüldüğünde sulama için yapılan sübvansiyon ortaya çıkmaktadır. Yıllar itibariyle sulama sübvansiyonları Çizelge 14’te verilmiştir.

Çizelge 14. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Sulama Sübvansiyonları (Milyon \$)

<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>
1986	6,2	1989	0	1992	7,3	1995	0	1998	1,0
1987	12,3	1990	0	1993	0	1996	0	1999	0,7
1988	2,1	1991	0	1994	5,1	1997	1,8	2000	-

KAYNAK: DPT, DSİ

3.2.1.2(f). Karma Yem Desteği

Hayvancılığı geliştirmek ve desteklemek, yem giderlerini azaltmak ve sanayii geliştirmek için 1.1.1985 Tarihinden itibaren, tescile tabi karma yem satın alan hayvan yetiştiricilerine fatura karşılığında, fatura bedelinin % 20’si oranında sanayi yemi desteklemesi ödenmeye başlanmıştır.

Daha sonra, ihtiyacı olan karma yemi kendi tesislerinde üreten hayvancılık işletmeleri de sanayi yemi destekleme kapsamına alınmıştır.

Mayıs 1985’ den itibaren bu oran % 25’e çıkarılmış olup, 1988 yılından itibaren sanayi yemi desteklemesinin uygulama şekli değiştirilip bayi ve fabrika çıkış fiyatından 40 TL/Kg düşülerek yetiştiricilere satışına başlanmıştır. 15.8.1989 Tarihinden itibaren de karma yem sübvansiyonu uygulamasına son verilmiştir. Uygulamaya son verilmesinde en önemli etken Türkiye’de çiftçi kayıt sisteminin olmamasıdır. Ayrıca, yem sektöründeki sıkıntılar nedeniyle, yem desteği uygulamasında bazı kaçaklar olmasıdır. Uygulamanın geçerli olduğu yıllarda toplam 496,6 milyon ABD Doları karma yem desteği ile üreticilere transfer yapılmıştır (Çizelge 15).

Çizelge 15. Karma Yem Desteği (Milyon \$)

<i>YILLAR</i>	<i>DESTEK</i>	<i>YILLAR</i>	<i>DESTEK</i>
1985	51,8	1988	152,6
1986	92,3	1989	63,3
1987	136,6	1990	-

KAYNAK: TKB,TCZB, Hazine Müst.

Ancak hayvancılıkta yemin önemi dikkate alındığında (maliyetin yaklaşık %70’ini yem oluşturmaktadır) çiftçinin kullandığı yem fiyatlarının desteklenmesinin gerekli olduğu ortaya çıkmaktadır. AB ile Türkiye’deki aynı kalite yemi karşılaştırdığımızda yaklaşık %50 oranında Türkiye’deki fiyatların daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu koşullarda AB veya diğer gelişmiş ülkelerle rekabet etme şansının olmadığı bir gerçektir.

3.2.1.2(g). Elektrik Desteği

Tarımsal sulama için kullanılan elektrik fiyatları diğer amaçlar için kullanılan elektrik fiyatlarına göre daha ucuz olarak çiftçiye kullanılmaktadır.

25 Aralık 1997 tarihinden itibaren Elektrik Tarifeleri Yönetmeliğinde yapılan değişiklikle, kültür balıkçılığı ve kümes hayvanları çiftliklerinde kullanılan elektrik enerjisinde indirimli tarife uygulanmaktadır. 31.12.2001 tarihinden itibaren indirimli elektrik tarifesi uygulamasına son verilmiştir. Türkiye’de sulamada kullanılan elektrik sübvansiyonları Çizelge 16’da verilmiştir.

Çizelge 16. Türkiye’de Sulamada Kullanılan Elektrik Sübvansiyonu (Milyon \$)

YILLAR	Miktar
1997	28,1
1998	27,8
1999	26,2
2000	31,9
2001	28,5

Kaynak: DPT

3.2.1.3. Doğrudan Ödemeler (Teşvikler)

3.2.1.3(a). Süt Teşvikleri

3 Mayıs 1987 Yılında başlayan süt teşvik primi uygulamasıyla, işletmelere gelen çığ süt üretimindeki artış yanında, süt işleyen işletmelerin teknolojik düzeylerinde de olumlu yönde gelişmeler kaydedilmiştir.

Tebliğlerde belirtilen kapasitelerde sütü işleyen sanayi tesislerine sütünü satan üreticiye aşağıda belirtilen miktarlarda süt teşvik primi ödenmiştir ve teşvik primi giderek artırılmıştır.

Litre başına ödenen prim miktarları aşağıda belirtilmiştir.

3.5.1987-16.8.1989	25- 35	TL/Lt
16.8.1989-2.3.1991	55-70	
2.3.1991-10.3.1994	90-120	
10.3.1994-30.11.1995	1500-2000	
01.12.1995-7.7.1998	3000	
05.07.1998	5000	
01.06.2000	5000-10000*	
01.01.2002	10000-20000**	

Çizelge 17. Üreticiye Ödenen Süt Teşvik Primi Toplamı (Milyon \$)

YILLAR	DESTEK	YILLAR	DESTEK	YILLAR	DESTEK	YILLAR	DESTEK
1987	21,4	1991	27,6	1995	43,6	1999	23,8
1988	15,5	1992	22,7	1996	61,3	2000	19,2
1989	20,9	1993	13,6	1997	39,4	2001	9,8
1990	40,6	1994	20,5	1998	30,6	2002	11,1

Kaynak : TCZB ve Hazine Müst.

* 27.10.2000 tarihli Resmi Gazetede Yayımlanan 2000/10 sayılı tebliğ ile soy kütüğüne kayıtlı hayvanlardan elde edilen süt fiyatları belirlenmiştir.

** 14.11.2001 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 2001/3170 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile hayvancılığın desteklenmesi hakkındaki kararda değişiklik yapılarak süt teşvik primi hayvancılık destekleme kararına dahil edilmiştir.

3.2.1.3(b). Et Teşvikleri

Kırmızı ve beyaz etin pazarlanmasını daha etkin hale getirmek, günün teknolojisine ve sağlık koşullarına uygun hayvan besiciliğini ve kesim şartlarını geliştirmek, tüketiciye daha sağlıklı et arzını sağlamak, dolayısıyla hayvancılığı geliştirmek ve besicileri teşvik etmek amacı ile 18.4.1990 tarihli Yüksek Planlama Kurulu (YPK) Kararı ile EBK Kombinaları ile 2687 Sayılı Kanuna göre kurulmuş özel sektör kombinalarında ve kanatlı hayvan mezbahalarında kestirilen hayvanlardan elde edilen et için teşvik primi uygulamasına başlanmıştır.

İlk uygulamada kırmızı et için 400 TL/Kg, fason kesim için 100 TL/Kg, beyaz et için ise 160 TL/Kg teşvik primi belirlenmiştir. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı'nın teklifi üzerine kırmızı et için ödenecek teşvik primi 4000 TL/Kg'a, fason kesimler için ödenecek teşvik primi 1000 TL/Kg'a çıkarılmış, beyaz etten prim tamamen kaldırılmıştır. Et teşvik primi, özellikle uygulamaya konulduğu 1990 yılında, en yüksek miktarda ödenmiş, sonra yıllara göre önemli bir düşüş göstermiştir. Et teşvik primi uygulaması 31.12.1994 tarihinde sona ermiştir.

Çizelge 18. Yıllara Göre Üreticiye Ödenen Et Teşvik Primi (Milyon \$)

YILLAR	DESTEK	YILLAR	DESTEK	YILLAR	DESTEK
1990	9,2	1993	-	1996	-
1991	7,6	1994	2,8	1997	0,1
1992	-	1995	3,2		

Kaynak: TCZB

Not: 1995-1997 yıllarında yapılan ödemeler önceki yıllardan kalan et teşvik primi borçlarıdır.

Kısa dönem uygulanan böyle teşvik politikaları istikrarsızlık yaratmaktadır. Bu teşvikin devam etmesi Türk hayvancılığının gelişmesi açısından gerekli olduğu halde devam ettirilmemiştir.

3.2.1.4. Hayvancılığı Teşvik

3.2.1.4(a). Sun'i Tohumlama Teşviki

Ülkemiz sığır mevcudu bakımından büyük bir potansiyele sahip olmasına rağmen, hayvan başına gerek et, gerekse süt üretimi yönünden istenen düzeye ulaşamamıştır. Oysa, yerli sığır ırklarının ıslah yolu ile yüksek verimli ırklara dönüştürülmesinde sun'i tohumlama büyük önem taşımaktadır. Kültür ırkı hayvan sayısının artırılması ve yerli ırkların iyileştirilmesi amacıyla sun'i tohumlama ile gebe kalan hayvan başına Geliştirme ve Destekleme Fonundan destekleme ödemesi yapılmaya başlanmıştır (Ören, 1994). Suni tohumlama 1987 yılından itibaren desteklemeye tabi olmuş 25.9.1990 tarihinden itibaren de Tarım ve Köy İşleri Bakanlığında izin almış özel ve tüzel kişilerin yaptığı sun'i tohumlama desteklemeye dahil edilmiştir.

1990 yılındaki uygulama ile sun'i tohumlama sonucu gebe kalan inek başına kalkınmada birinci derecede öncelikli illerde 10.000 TL, ikinci derecede öncelikli illerde 8.000 TL, diğer illerde 6.000 TL ödenmiştir. Ödemeler, il ve ilçelerdeki resmi veteriner hekimler tarafından tasdik edilen gebelik raporlarına göre T.C Ziraat Bankası şubelerince yapılmıştır.

Ayrıca, bakanlık bünyesinde çalışan sağlık elemanları tarafından yapılan sun'i tohumlamaların %60 doğum oranını sağlaması durumunda inek başına kalkınmada öncelikli illerde 200.000 TL, diğer illerde 100.000 TL prim ödemesi uygulanmaktadır. Bu tip ödemeler bütçenin 400 harcama kaleminden yapılmakta olup, bütçe imkanları çerçevesinde ödemeler yapılmaktadır. Ayrıca tohumlama yapan kamu personeline bir maaş tutarında ikramiye de verilmektedir. Sun'i tohumlama sonucu doğan buzağılar da 2003 yılında teşvik kapsamına alınmış ve bütçeden 28 trilyon TL ödeme yapılması karar bağlanmıştır. Yıllara göre sun'i tohumlama ödemesi Çizelge 19'da verilmiştir.

Çizelge 19. Suni Tohumlama Ödemesi (1000 \$)

<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>
1987	14	1993	-	1999	-
1988	13	1994	-	2000	229
1989	10	1995	-	2001	853
1990	10	1996	-	2002	796
1991	5	1997	-		
1992	4	1998	-		

Kaynak:TCZB

3.2.1.4(b). İthal Damızlık ve Kültür Irkı Süt İneği Teşviki

Ülkemiz sığırcılığını geliştirmek, mevcut sığır popülasyonundaki yüksek verimli kültür ırklarının oranını arttırmak, birim hayvan başına et ve süt verimini artırmak, girdi, üretim ve pazarlama maliyetlerini düşürmek suretiyle karlılığı arttırmak ve de süt hayvancılığı işletmelerinin devamını sağlamak amacıyla 1987 yılı Temmuz ayında ülkemize geniş çapta damızlık süt sığırı ithalatına başlanmıştır.

İthal edilecek damızlık süt ineği başına 150.000 TL teşvik ile başlamış olan bu uygulama, 1990 yılında Kalkınmada Öncelikli Yörelerde 1.000.000 TL'ye, diğer illerde ise 450.000 TL'ye çıkarılmıştır.

1994 yılı başından itibaren ise, başlangıçtan itibaren 250 bin baş ile sınırlı ithal edilen süt sığırina CIF fiyatının %25'i oranında destekleme yapılmıştır. Bu uygulama 1996 sonunda bitmiştir. Bunun yanı sıra, daha önce yurt dışından ithal edilerek yurt içinde yetiştirilen kültür ırkı

süt sığırlarının yavruları, TİGEM’ce yetiştirilen damızlık gebe düveler ve Türk-Anafi projesi kapsamında yetiştirilen ve saf ırk sertifikasına sahip damızlık düvelere ise Bakanlıkça belirlenen CIF bedelinin %35’i oranında destek ödemesi yapılmıştır. Bu ödemeler 20 bin başla sınırlandırılmıştır.

İthal damızlık ve diğer kültür ırkı sığır yetiştiricilerine yapılan destekler 2000 ve 2001 yılında artış göstermiştir (Çizelge 20).

Çizelge 20. İthal Damızlık ve Diğer Kültür Irkı Sığır Yetiştiricileri İçin Yapılan Destekleme Ödemesi (Milyon \$)

<i>YILLAR</i>	<i>DESTEK</i>	<i>YILLAR</i>	<i>DESTEK</i>	<i>YILLAR</i>	<i>DESTEK</i>	<i>YILLAR</i>	<i>DESTEK</i>
1987	0,9	1991	1,3	1995	4,7	1999	0,5
1988	1,6	1992	2,6	1996	0,5	2000	0,3
1989	0,8	1993	0,1	1997	12,7	2001	1,8
1990	0,9	1994	1,9	1998	2,7	2002	1,7

KAYNAK: TKB,TCZB, Hazine Müst.

3.2.1.4(c). Diğer Hayvancılık Teşvikleri

2000/466 sayılı Hayvancılığın Desteklenmesi Hakkındaki karara göre yapılan desteklerin bir kısmı diğer başlıklar altında gösterilmiştir. Çizelge 21’de sığır ve manda besi teşviki için verilen yem bitkileri ve kaba yem desteği verilmiştir. 2002 yılında 40 milyon dolar destek sağlanmıştır.

02.05.2003 tarih ve 25096 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak 2003 yılı teşvikleri içerisine yeni başlıklar eklenmiştir. Hastalıklardan arınmış işletmelerin teşviki için 1 trilyon, arıcılık teşviki için 1 trilyon, su ürünlerinin teşviki için 5 trilyon ödeme teşvik kapsamına alınmıştır.

Çizelge 21. Yem Bitkileri ve Kaba Yem Desteği (Milyon \$)

Yıllar	Yem Bitkileri	Kaba Yem
2000	3,9	14,8
2001	13,2	17,8
2002	21,9	18,1

Kaynak:TKB, TCZB.

3.2.1.5. Tazminatlar

3.2.1.5(a). Çay'da Budama ve Tütünde Kota Tazminatı

15 Aralık 1993 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan 93/5096 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile çayda budama tazminatı (1/5 oranında 5 yıl süreli proje daha sonra 10 yıla uzatılmıştır), 26 Kasım 1993 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 93/4988 Bakanlar Kurulu Kararı ile tütünde kota tazminatı uygulaması başlatılmıştır.

Tütünde kota ve çayda budama tazminatı ödenmesi suretiyle üreticilerin zararları telafi edilmeye çalışılmış ve oldukça başarılı sonuçlar alınmıştır. Ancak, 1997 yılında tütündeki kota uygulamasının kaldırılması tütün üretiminin, 300 bin tona çıkmasına neden olmuştur. Çizelge 22'de tütündeki kota ve çaydaki budama tazminat miktarları verilmiştir.

Çayda var olan üretim fazlasının ve kalite düşüklüğünün giderilmesi gençleştirme budamasının yapılmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak, kota tazminatında beklenen hedeflere ulaşmak için üreticinin alacağı olan budama tazminatının (bahçenin 1/5 inin budanarak çay olarak değerlendirilmemesi durumu söz konusudur) zamanında ödenmesi gerekmektedir.

Çizelge 22. Üreticilere Ödenen Çay'da Budama ve Tütün'de Kota Tazminatı (Milyon \$)

Yıllar	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Çay	9,5	16,6	20,7	15,9	13,7	7,1	25,1	22,2	25,0
Tütün	-	34,8	52,2	39,6	-	-	-	-	-

Kaynak : Hazine Müst.

3.2.1.5(b). Doğal Afet Ödemeleri

Ülkemizde meydana gelen doğal afetlerden zarar gören üreticilere 2090 ve 5254 sayılı yasalara göre çeşitli şekillerde (borç erteleme, hayvan temini, tohumluk yardımı vb.) yardım yapılmaktadır. Bu kapsamda, 1979 yılından 2002 yılına kadar yaklaşık 323 milyon ABD Doları doğal afet ödemeleri yapılmıştır (Çizelge 23).

Çizelge 23. Çiftçilere Yapılan Doğal Afet Ödemeleri (Milyon \$)

YILLAR	Miktar	YILLAR	Miktar	YILLAR	Miktar	YILLAR	Miktar
1979	3,0	1985	7,8	1991	17,4	1997	35,2
1980	1,5	1986	2,6	1992	19,3	1998	29,6
1981	3,3	1987	9,8	1993	0,3	1999	37,0
1982	4,6	1988	3,4	1994	-	2000	20,8
1983	9,3	1989	73,2	1995	17,9	2001	0,26
1984	6,1	1990	10,6	1996	10,1	2002	-

Kaynak : TKB, TCZB

3.2.1.6.Fark Ödemesi (Prim)

Prim uygulaması ilk defa 1993 yılı ürünü kütlü pamukta Bakanlar Kurulu Kararı ile başlatılmıştır. Ancak, bütçe sorunları ve tarım sektöründeki veri kaydının istenilen seviyede olmaması, bazı kaçakların olmasına neden olmuş ve uygulamaya son verilmiştir. Bu sistemin amacı; bir taraftan üreticiye dünya fiyatlarının üstünde (dünya fiyatları sübvansiyonlu olduğu için gerçek fiyat değildir) fiyat verilerek (üretim maliyetleri dikkate alınmaktadır) üretimin devamını sağlamak, diğer taraftan da sanayinin dünya fiyatlarından ürün temin etmesini sağlamaktır.

Bu sistemde hazineden çıkan para miktarında değişiklik olmamasına rağmen, üreticinin eline hedeflenen fiyat geçerken, tüketici veya sanayici kullandığı ürün için daha az ödeme yapmaktadır. Diğer taraftan tüm ürün fiyatı ödenmediği için hazine daha az borçlanmaktadır.

Prim sistemi düzenli olarak 1998 yılında uygulanmaya başlamıştır ve 1998 yılı ürünü kütlü pamuk, zeytinyağı ve yaş ipek kozasında uygulanmıştır. Ödemeler 1999 yılında yapılmıştır. Uygulamaya 1999 yılı ürünü kütlü pamuk, yağlık ayçiçeği ve soya fasulyesinde devam edilerek, kararname ve uygulama tebliğleri 31 Aralık 1999 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Destekleme politikalarında değişiklik ve yeniden yapılanma sonucu 2001 yılından itibaren yalnızca ülke bitkisel ham yağ açığı göz önünde bulundurularak yağlık bitkilere ve kütlü pamuğa prim ödemesi yapılmaya başlanmıştır. Prim ödemelerinde en yüksek payı kütlü pamuk ve yağlık ayçiçeği almaktadır (Çizelge 24).

Çizelge 24. Çeşitli Ürünlere Verilen Fark Ödemesi Miktarları (prim) (Milyon \$)

Ürünler	1993	1995	1996	1997	1998	1999 (1998 yılı ürünü)	2000 (1999 yılı ürünü)	2001 (2000 yılı ürünü)	2002 (2001 yılı ürünü)	2003 (2002 yılı ürünü) ¹
K.Pamuk	0,422	-	-	-	-	221,4	248,1	165,1	108,8	111,3
Z.yağı	-	-	-	-	-	42,9	-	28,5	1,3	12,6
Yaş İpek Kozası+tiftik	-	-	-	-	-	4,3	1,9	3,6	-	-
Yağlık Ayçiçeği	-	-	-	-	-	-	33,0	38,9	32,6	34,1
Soya	-	-	-	-	-	-	3,2	2,0	2,4	4,1
Kanola	-	-	-	-	-	-	-	0,009	0,03	0,03
Tütün	-	29,4	-	35,6	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	0,422	29,4	-	35,6	-	268,6	285,2	238,1	145,1	162,1

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kayıtları

¹ %10 sertifika farkı ile öngörülen prim tutarı

3.2.1.7. Genel Hizmetler Şeklinde Yapılan Destekler

Destekleme politikalarının bütün bu araçları dışında genel tarım politikası araçları olan, ancak çiftçinin desteklenmesine büyük ölçüde katkıda bulunan genel hizmetlerden de söz etmek gerekir. Türkiye'de tarımın üretim yapısını geliştirmek için sektör bazında uygulanan çeşitli hizmetler şunlardır:

1. Araştırma, Eğitim ve Yayım Hizmetleri.
2. Denetim, Kontrol, Laboratuvar Hizmetleri.
3. Hastalık ve Zararlılara Karşı Koruma (devlet mücadelesi kapsamında yapılan aşılama ve ilaçlama faaliyetleri).
4. Alt Yapı ve Yapısal Hizmetler (toprak ıslahı, drenaj, sulama v.b.)

Genel hizmetler bölümünde yer alan bu destekler, uzun dönemde maliyetleri düşürücü, verimi artırıcı etki yaratan, fakat doğrudan üreticilerin eline geçmeyen temel desteklerdir (Çizelge 25).

Çizelge 25. Genel Hizmet Destekleri (1000 \$)

Yıllar	Araştırma ve Geliştirme	Tarımsal Eğitim ve Yayım	Hastalık ve Zararlılarla Mücadele (Koruma ve Kontrol)	Kooperatif Destekleme	Alt Yapı ve Diğer Yatırımlar	Çiftçi Kayıt Sistemi	Köy Hizmetleri Tarım yatırımları	Alternatif Ürün Projesi	Toplam
1980	10,9	13,6	16,3	8,1	5,4	-	4,9	-	59,2
1981	15,8	19,7	23,7	11,8	7,9	-	55,8	-	134,7
1982	13,7	17,1	20,5	10,2	6,8	-	11,9	-	80,2
1983	16,0	20,0	24,0	12,0	8,0	-	44,4	-	124,4
1984	13,7	17,1	20,5	10,2	6,8	-	8,9	-	77,2
1985	10,5	13,1	15,8	7,9	5,3	-	23,3	-	75,9
1986	10,6	13,2	15,9	7,9	5,3	-	4,7	-	57,6
1987	11,7	14,7	17,6	8,8	5,9	-	28,3	-	87
1988	16,1	20,1	24,1	12,1	8,0	-	7,4	-	87,8
1989	14,3	17,9	21,4	10,7	7,1	-	34,2	-	105,6
1990	16,0	20,0	24,0	12,0	8,0	-	19,6	-	99,6
1991	15,7	19,7	23,6	11,8	7,9	-	91,4	-	170,1
1992	13,9	17,4	20,9	10,4	7,0	-	18,9	-	88,5
1993	14,9	18,6	22,3	11,1	7,4	-	67,9	-	142,2
1994	8,4	10,5	12,7	6,3	4,2	-	42,5	-	84,6
1995	9,5	11,9	14,3	7,1	4,8	-	38,1	-	85,7
1996	11,4	14,2	17,0	8,5	5,7	-	61,2	-	118
1997	10,8	13,6	16,3	8,1	5,4	-	62,3	-	116,5
1998	9,0	11,2	13,5	6,7	4,5	-	66,5	-	111,4
1999	6,7	8,4	10,1	5,0	3,4	-	58,9	-	92,5
2000	7,6	9,5	11,3	5,7	3,8	-	64,1	-	102
2001	9,0	11,3	13,6	6,8	4,5	0,051	45,1	13,0	103,4
2002	13,9	17,4	20,9	10,5	7,0	0,058	53,4	21,0	144,2

Kaynak: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı kayıtlarından hesaplanmıştır.

3.2.1.8. Diğer Destekler

Tüm dünyada tarıma verilen en önemli destekler sınır korumaları ve ihracata yapılan sübvansiyonlardır. Sınır koruması ile düşük fiyatla ürün girişi önlenirken, ihracatta verilen sübvansiyonla yeni pazarlar elde edilmektedir.

1980 öncesi sınırlı olan tarım ürünleri ithalatı yalnızca KİT'ler tarafından yapılmıştır. İhracatta ise bir çok tarımsal ürün ve girdinin ihracatında kayıt ve belgeleme zorunluluğu ile ihracat kısıtlamaları uygulanmıştır. 1980'li yıllardan sonra ticaret politikalarında lisansların, tekellerin kaldırılması ve özel fon vergilerine yönelik resimlerin azaltılması ile dış ticaret politikasında değişiklikler başlamıştır (Kasnakoğlu ve Çakmak, 1998).

3.2.1.8(a). Tarım Ürünleri İthalatındaki Korumalar

Tarımsal ürünlerin ticareti konusu özellikle gelişmiş ABD ve AB'nin gündemini uzun süre işgal etmiştir ve bu sayededir ki GATT Uruguay turu 8 yıl gibi uzun bir çalışma süresini almıştır. Anlaşmanın imzalanmasına rağmen halen bu konulardaki korumacılık ve destekler devam etmektedir.

Türkiye Tarım Anlaşması çerçevesinde, tarım mallarının (ürünlerinin) tümünü Dünya Ticaret Örgütüne (DTÖ) bildirerek belirli oranlarda gümrük vergisi uygulayacağını taahhüt etmiş, fakat herhangi bir tarifelendirme yapmamıştır. Bunun nedenlerinden biri; Türkiye'nin dış ticaretinin daha önceki yıllarda önemli ölçüde liberalleşmiş, diğer bir anlatımla ithalatta alınan bir çok verginin daha önceden tek vergi haline dönüştürülmüş olmasıdır. İkincisi ise harmonize sisteme geçişle birlikte 1986 yılında tanımlanmamış yeni malların ortaya çıkmış olmasıdır. Türkiye tarifeleştirmeye gitmemesinden dolayı asgari ve cari giriş kotaları için taahhütte bulunamamış, böylece özel koruma önlemlerine başvuramayacak duruma düşmüştür.

Anlaşmaya göre gelişmiş ülkeler daha önce üst sınır koymadıkları ürünler için, 1986 Eylül düzeyini kabullenmek zorundayken, gelişmekte olan ülkeler üst sınırı (tavan konsolidasyonu) kendileri saptamakta serbest bırakılmışlardır. Bu durumda, Türkiye temel ve/veya hassas ürünlerde en yüksek düzeyi, diğer ürünler için 1986 Eylül ayında geçerli tarife oranlarını indirim esas almış ve Gelişmekte Olan Ülkelerin (GOÜ) uyguladıkları indirimleri uygulamaya başlamıştır.

Türkiye, bazı önemli ürünlerde (hayvancılık ürünleri, çay, tahıllar, buğday unu, şeker, domates ve işlenmiş tütün) tarife indirim taahhütlerini en düşük düzeyde tutmuş ve bu ürünlerde oldukça yüksek gümrük vergileri uygulayacağını beyan etmiştir.

Gıda güvenliğini kendine yeterlilik olarak algılamının da böyle bir tarife bildirim ve indirimine etkisi olduğu söylenebilir. Net ithalatçı konumunda olduğumuz ürünlerle, ihracata dönük

sanayi ara mallarında düşük tarife oranları belirlenmiştir. Ayrıca bu ürünlerde 10 yıllık süre içinde yüksek indirim tercih edilmiştir. Örnek olarak, bitkisel yağlar, ipek ve pamuk sayılabilir.

Türkiye 2004 yılına kadar basit ortalama %24'lük indirim, her bir üründe de en az %10'luk bir indirim taahhüt etmiştir. Örneğin, %250 mega-tarifesıyla (%100'ün üstündeki gümrük vergisi) bağlanan sığır etinde 1999'da uygulanabilecek en yüksek tarife %237,5'tir ve bu oran 1999 yılı sonunda uygulanmaya başlanmıştır. 2004 yılında tavan tarife oranı %225 olacaktır. Ek çizelge 1'de DTÖ taahhüdüne göre gümrük vergi oranları ürün grubu ve ürün birimi olarak verilmiştir.

3.2.1.8(b). İhracat Sübvansiyonları

1980 öncesi ihracatta uygulanan kısıtlamalar uluslar arası anlaşmalar ve yeni politikalar çerçevesinde 1994 yılında tamamen kaldırılmıştır. 10 Ocak 1996 tarihli yeni ihracat rejimi ile de yasa, kararname ve uluslar arası anlaşmalarla ihracatı yasaklanmış olan malların dışında tüm malların ihracatı serbest bırakılmıştır (İGEME, 1996; aktaran: Yurdakul ve Ören, 1996).

DTÖ Tarım Anlaşması 5. Bölüm 8. Maddesinde ihracat sübvansiyonları ile ilgili düzenlemeler yer almıştır ve Türkiye de anlaşma ile uyumlu sübvansiyon sağlama yükümlülüğünü üstlenmiştir. Bu anlaşmaya göre 1986-1990 döneminde verilen ihracat sübvansiyonu ortalaması, 10 yıllık (1995-2004) dönemde harcamalar bakımından %24, sübvansiyon ödemeleri bakımından ise %14 indirilecektir (Anonim, 2002 c.).

Türkiye 44 ürün (bazı durumlarda ürün grubu) için ihracat sübvansiyonunu sınırlayan taahhütte bulunmuştur. Sübvansiyon taahhütleri, harcamalar ve miktar olarak ürün bazında yapılmıştır. Toplam ihracat sübvansiyonu baz dönem itibarıyla 140 milyon doları bulmaktadır. İhracat sübvansiyonu taahhütlerinin en önemli kalemleri buğday, arpa ve buğday unudur (Çizelge 27). Türkiye bu ürünlerle miktar ve harcamalarda önceden bindirme (belirlenen süre içinde eşit dağılım değil, ilk yıllarda daha fazla) yapmayı tercih etmiştir. Bunun sonucunda taahhütler 2004 yılında yine baz yılı düzeylerinden %24 indirilmekte, fakat ilk yıllarda yüksek oranlarda sübvansiyon verme imkanı sürdürülmektedir. Destekleme alımı yapılan buğday ve arpada temkinli davranılmış, oluşabilecek kamu stoklarının elden çıkarılması için serbestlik kazanılmıştır. Diğer yandan, aynı özen şeker için gösterilmemiştir. Anlaşmaya göre şeker listede yer almadığından sübvansiyonlu ihracatı yapılmamaktadır.

Türkiye olanakları ölçüsünde ihracata sübvansiyon vermektedir. DTÖ taahhütleri çerçevesinde ihracat sübvansiyonları çizelge 26'da verilmiştir.

Çizelge 26. İhracat Sübvansiyonları (Milyon \$)

<i>Yıllar</i>	<i>Miktar</i>	<i>Yıllar</i>	<i>Miktar</i>
1995	29,9	1999	28,0
1996	17,2	2000	27,3
1997	22,9	2001	25,9
1998	29,1	2002	-

Kaynak: DTM, TKB.

*Tahmin

Çizelge 27. İhracat Sübvansiyonu Verilen Ürünler ve Bütçe Harcamaları (1000 US\$)

ÜRÜNLER	Başlangıç	1995 üst sınır	1995 gerçek.	1996 üst sınır	1996 gerçek.	1997 üst sınır	1997 gerçek.	1998 üst sınır	1998 gerçek.	1999 üst sınır	1999 gerçek.	2000 üst sınır	2000 gerçek.	2001 gerçek.	2004 üst sınır
Sığır eti	106,9	104,4	-	101,8	-	99,3	-	96,7	-	94,1	-	91,6	-	-	81,3
Koyun eti	3.414,8	3.332,9	-	3.250,9	-	3.168,9	-	3.087,0	-	3.005,0	-	2.923,1	-	-	2.595,3
Kümes Hayvanları eti	510,2	498,0	493,5	485,7	-	473,5	320,17	461,2	360,4	448,9	334,3	436,7	345,3	1,7	387,8
Krema	13,0	12,7	-	12,4	-	12,1	9,5	11,8	11,6	11,5	-	11,2	-	-	9,9
Süt	1,5	1,5	-	1,5	-	1,4	-	1,4	-	1,3	-	1,3	-	-	1,2
Yoğurt	8,0	7,8	-	7,6	-	7,4	-	7,2	-	6,9	-	6,8	-	-	6,0
Tereyağ	55,4	54,1	-	52,7	-	51,5	-	50,1	-	48,8	-	47,5	-	-	42,1
Peynir	462,5	451,4	-	440,3	-	429,2	-	418,1	-	407,0	-	395,9	-	-	351,5
Yumurta	380,0	370,8	370,9	361,7	-	352,6	352,1	343,5	215,1	334,4	141,4	325,3	160,2	293,2	288,8
Doğal Bal	208,4	203,4	-	198,4	-	193,4	-	188,4	-	183,4	-	178,4	-	-	158,4
Kesme Çiçek	343,4	991,8	278,8	910,6	-	829,4	817,8	748,2	747,3	666,9	413,6	585,8	505,2	503,1	261,0
Patates	718,0	700,8	-	683,6	682,0	666,3	343,4	649,1	-	631,9	276,4	614,6	597,0	-	545,7
Domates	2.271,3	2.216,8	-	2.162,3	2.082,8	2.107,8	2.061,4	2.053,3	-	1.998,8	-	1.944,2	-	-	1.726,2
Kuru Soğan	2.500,8	2.440,8	-	2.380,7	2.375,0	2.320,7	2.235,9	2.260,7	-	2.200,6	799,6	2.140,7	566,7	-	1.900,6
Sebze (Dondurulmuş)	1.101,4	1.801,8	1.208,9	1.694,6	-	1.587,4	1.586,2	1.480,2	1.478,7	1.373,0	1.266,5	1.265,8	1.261,4	1.086,6	837,0
Patates (Dond.Kızart.)	621,1	606,2	292,2	591,3	-	576,4	5,5	561,5	50,9	546,5	33,5	531,6	-	-	472,0
Sebze (Kurutulmuş)	612,7	598,0	122,6	583,3	-	568,6	323,8	553,9	331,1	539,2	392,2	524,5	386,7	364,5	465,7
Nohut	9.299,1	9.075,9	-	8.852,7	-	8.629,6	-	8.406,4	-	8.183,2	-	7.960,0	-	-	7.067,3
Yeşil ve Kırmızı Merc.	3.909,8	3.815,9	-	3.722,1	-	3.628,3	-	3.534,4	-	3.440,6	-	3.346,8	-	-	2.971,4
Narenciye	9.713,4	9.480,3	-	9.247,1	9.247,0	9.014,0	6.146,6	8.780,9	3.701,3	8.547,8	-	8.314,6	-	-	7.382,2
Elma	4.663,1	4.551,2	-	4.439,3	2.822,3	4.327,4	2.379,1	4.215,4	801,1	4.103,5	192,5	3.991,6	81,2	105,2	3.544,0
Dondurulmuş Meyve	849,8	1.508,2	665,3	1.412,4	-	1.316,6	1.314,3	1.220,7	730,0	1.124,9	1.035,2	1.029,1	654,4	824,5	645,9

Çizelge 27 (Devam). İhracat Subvansiyonu Verilen Ürünler ve Bütçe Harcamaları (1000 US\$)

ÜRÜNLER	Başlangıç	1995 üst sınır	1995 gerçek.	1996 üst sınır	1996 gerçek.	1997 üst sınır	1997 gerçek.	1998 üst sınır	1998 gerçek.	1999 üst sınır	1999 gerçek.	2000 üst sınır	2000 gerçek.	2001 gerçek.	2004 üst sınır
Buğday	36.077,0	640.424,3	-	572.312,5	-	504.200,8	-	436.089,0	-	367.977,3	-	299.865,5	-	-	27.418,5
Arpa	6.233,8	123.259,9	-	110.090,7	-	96.921,6	-	83.752,5	-	70.583,3	-	70.583,3	-	-	4.737,7
Mısır	1.633,0	1.469,7	-	1.306,4	-	1.143,1	-	979,8	-	816,5	-	653,2	-	-	0,0
Buğday Unu	1.894,4	9.542,7	5.502,8	8.642,3	-	7.742,0	-	6.841,7	-	5.941,4	-	5.041,0	-	-	1.439,7
İrmik	2.032,4	1.983,6	263,5	1.934,8	-	1.886,0	-	1.837,2	-	1.788,5	-	1.739,7	-	-	1.544,6
Malt	2.208,0	2.155,0	175,9	2.102,0	-	2.049,0	-	1.996,0	-	1.943,0	-	1.890,0	-	-	1.678,1
Meyan Kökü Hülhası	283,6	277,0	-	270,2	-	263,4	-	256,6	-	249,8	-	242,9	-	-	215,7
Zeytinyağı	2.340,5	2.284,3	-	2.228,2	-	2.171,9	168,4	2.115,8	1002,1	2.059,6	1.020,4	2.003,5	2.000,0	1.938,0	1.778,8
Ayçiçeği Yağı	3.126,3	2.866,5	-	2.829,9	-	2.773,4	-	2.716,8	-	2.660,3	-	2.603,7	-	-	2.377,5
Mısır Yağı	787,6	768,7	-	749,8	-	730,9	-	711,9	-	693,1	-	674,2	-	-	598,6
Margarin	3.660,5	4.915,9	1.305,8	4.678,8	-	4.441,7	-	4.204,6	-	3.967,5	-	3.730,4	-	-	2.781,9
Sosisler	21,1	20,6	3,5	20,1	-	19,5	-	19,1	-	18,5	-	18,0	-	-	16,0
Diğer Hazırlanmış et	22,6	22,0	1,7	21,5	-	20,9	-	20,4	-	19,8	-	19,3	-	-	17,1
Hazırlanmış Balık	4.993,6	4.873,7	392,5	4.753,9	-	4.634,0	1.114,1	4.514,2	604,65	4.394,3	1.667,0	4.274,5	1.640,1	413,4	3.795,1
Çikolata ve Bisküvi	2.778,2	2.551,1	2.482,9	2.502,3	-	2.453,4	-	2.404,6	-	2.355,7	2.348,5	2.306,9	2.246,2	2.016,3	2.111,4
Makarna	1.238,9	3.341,4	1.874,1	3.074,7	-	2.808,1	-	2.541,4	-	2.274,8	700,4	2.008,1	745,0	987,4	941,5
Salça	19.027,3	15.945,5	12.489,3	15.719,9	-	15.494,5	15435,2	15.268,8	15190,5	15.043,4	13.882,4	14.817,8	13.103,8	14.023,9	13.915,7
Meyve (İşlenmiş)	467,9	488,3	326,7	473,5	-	458,8	377,4	444,0	443,46	429,3	401,7	414,6	373,7	349,7	355,6
Yer Fıstığı	104,5	102,0	-	102,0	-	102,0	-	102,0	-	102,0	-	101,9	-	-	102,0
Meyve Suları	1.977,7	4.377,6	1.618,3	4.058,2	-	3.738,8	3.706,6	3.419,4	3411,9	3.100,0	3.099,6	2.780,6	2.665,6	2.300,1	1.503,0
Sebze Suları	8,4	6,2	4,2	6,1	-	5,9	-	5,8	-	5,6	-	5,5	-	-	4,9
Tütün	8.158,8	7.963,0	-	7.767,2	-	7.571,4	-	7.375,6	-	7.179,8	-	6.983,9	-	-	6.200,7

Kaynak: Resmi Gazete, Çeşitli Sayılar; Dış Ticaret Müsteşarlığı.

3.2.1.9. Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu

Ülke hayvancılığını ve tarımın diğer bazı alt sektörlerinde modern işletmelerin kurulmasını teşvik amacıyla 7.6.1986 tarih ve 86/10716 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile öz kaynağa dayalı olarak gerçekleştirilen projeli hayvancılık yatırımları için Kaynak Kullanımını Destekleme Fonundan prim ödemesi yapılmıştır.

Bu uygulama ile sabit yatırım üzerinden kalkınmada öncelikli illerde sabit yatırımın % 30'u, diğer illerde ise % 25'i oranında iade primi ödenmiştir. Söz konusu teşvik uygulamasına 13.1.1995 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanan kararla son verilmiştir.

Bu program çerçevesinde T.C Ziraat Bankası tarafından verilen destekler Çizelge 28'de verilmiştir.

Çizelge 28. KKDF'dan Yapılan Destekleme Miktarları (Milyon \$)

<i>YILLAR</i>	<i>DESTEK</i>	<i>YILLAR</i>	<i>DESTEK</i>	<i>YILLAR</i>	<i>DESTEK</i>
1986	0,02	1991	22,8	1996	0,6
1987	7,7	1992	22,5	1997	0,4
1988	8,4	1993	9,0	1998	0,01
1989	8,8	1994	15,2		
1990	21,2	1995	4,5		

KAYNAK: TKB,TCZB, Hazine Müsteşarlığı

Not: 1995 yılından sonra yapılan ödemeler önceki yıllara ait gecikme ödemeleridir.

Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu'ndan yapılan ödemeler başta tavukçuluk sektörü olmak üzere seracılık ve su ürünleri sektörünün gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Özellikle yatırıma dönük tarımsal faaliyetlerin KKDF veya benzeri teşviklerle desteklenmesi gerekmektedir. Tarımın alt sektörleri özellikle üretimi gerileyen ve potansiyeli yüksek olan ürünler için bu teşvikler son derece önemlidir.

3.2.1.10.Görev Zararları

Her ne kadar bu kapsamdaki devlet yardımları üreticiye doğrudan yapılmassa da TMO, TŞFAŞ, Tekel ve Çaykur'un devlet adına müdahale alımları ve destekleme alımları yapması nedeni ile bu kurumlara kaydedilen görev zararı da tarımsal destek olarak çalışmaya dahil edilmiştir. Çizelge 29'da 1979/2001 yılları arasında görev zararları verilmiştir.

Çizelge 29. KİT’lerde Görev Zararı (Milyon \$)

<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>	<i>YILLAR</i>	<i>Miktar</i>
1979	153,0	1985	160,4	1991	1034,7	1997	1368,5
1980	28,3	1986	32,8	1992	89,6	1998	2607,1
1981	18,8	1987	45,7	1993	441,3	1999	3005,0
1982	7,6	1988	155,3	1994	-	2000	1929,8
1983	9,0	1989	380,0	1995	1532,9	2001	1082,5
1984	147,9	1990	94,0	1996	1198,4	2002	862,0

Kaynak:OECD, 1994; TKB.

3.2.1.11. Doğrudan Gelir Desteği

Tarımda Yeniden Yapılanma ve Destekleme Politikaları çerçevesinde, tarımda yeni yaklaşımları hayata geçirmek, yapısal değişiklikler yaparak Türk çiftçisine iyi bir hayat standardı sağlamak amacıyla bir dizi projeler başlatılmıştır. Tarım sektöründe mali boyutu çok büyük fakat etkinliği düşük politikalar yerine gerçekçi ve etkili olabilecek bir destekleme politikasına geçilmesi amaçlanmaktadır. Bunu sağlamak üzere, Doğrudan Gelir Desteği Uygulamasına geçilmiştir.

Doğrudan gelir desteği, ürün ve girdi fiyatlarına dolayısı ile piyasa işleyişine doğrudan bir müdahale olmaksızın, tarımsal üreticilere yönelik olarak yapılan geri dönüşsüz gelir transferi olarak tanımlanmaktadır (Oyan, 2000). Dar tanımıyla “saf” doğrudan gelir ödemeleri ve geniş tanımıyla “gelir dağılımını bozucu etkisi düşük” doğrudan gelir ödemeleri literatürde yer almıştır. Dar tanım kapsamında olan ödemeler üretimden bağımsız ve herhangi bir koşula dayanmayan girdi kullanımı ve/veya gelir düzeyi ile ilişkilendirilmeyen ödemelerdir. Geniş kapsamlı ödemeler ise uygun yada seçilen hedef gruplarda bazı şartlara bağlı olarak yapılan telafi edici ödemeler veya fark ödemelerini içermektedir (Demirci, 2000). Bu ödemeler üretimle belirli derecede ilişkilendirilmiş ödemelerdir. Ülkemizde üretimden bağımsız ödeme sistemi uygulanmaktadır.

Doğrudan Gelir Desteği ile ülkemizde kısa dönemde aşağıdaki hususların gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır;

- ✓ Ülke genelinde üreticilerin ve beraberinde tarımsal politikalar oluşturulmasının temeli olan tarımsal varlıklar (tarım arazileri, bitkisel ve hayvansal varlıklar, tarımsal mekanizasyona dair unsurlar, sulama, su kaynak ve varlığı, tarımsal girdiler, tarımsal faaliyetler, tarım işletmeleri gelir bilgileri, tarım işletmeleri ticari ve ekonomik faaliyet verileri, tarım arazileri ve çiftçi özlük/kimlik verileri gibi) envanterlerinin gerçek kayıtlarının yapılması sağlanacaktır.

- ✓ Bir türlü gerçek üreticilere ulaşmayan tarımsal destekler amacı doğrultusunda yapılarak aynı zamanda mali kontrol sağlanacaktır.
- ✓ Küçük üreticilere parasal destek sağlayarak, sosyal denge kurulmuş olacaktır.
- ✓ 2003 yılından itibaren elde edilen çiftçi kayıtlarına dayalı olarak doğrudan gelir desteğinden ürün planlanması, ihracata ve ürün desteklerine yönelik olarak yararlanılacaktır.
- ✓ Elde edilen çiftçi ve tarımsal varlık kayıtlarının her sene güncelleştirilerek sağlıklı tarım politikalarının oluşturulması ve özellikle Avrupa Birliğine giriş için gerekli zemin hazırlanmış olacaktır.
- ✓ Tarımsal ürün fiyatlarının serbest piyasada oluşması sağlanacaktır.
- ✓ Bu sistemle çiftçiler aracısız doğrudan destekleneceği için destek maliyetleri düşecek, tarıma ayrılan kaynaklar da başka alanlara değil doğrudan çiftçiye ve tarıma ulaştırılmış olacak, stoka ve stoklama maliyetlerinin oluşmasına yol açan üretim şeklinin önüne geçilecektir. Ayrıca, bu sistem ile tarımsal üretim yapılan araziler desteklendiğinden, tarım arazilerinin boş kalması önlenecektir.

Tarımda yeniden yapılanma sürecinde ve IMF'ye verilen niyet mektubu çerçevesinde 3 yıl içerisinde tamamen gerçekçi ve etkili bir tarımsal destekleme politikasına geçilmesi planlanmıştır. Uygulamaya öncelikle pilot bölgelerden başlanmıştır. Tarım ve Köyişleri Bakanlığı koordinatörlüğünde Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Türkiye Ziraat Odaları Birliği ve T.C. Ziraat Bankası'nın ortaklaşa yürüteceği "Hedef Çiftçilere Pilot Bölgelerde Doğrudan Gelir Desteği Yapılması ve Kayıt Sisteminin Oluşturulması Projesi" adıyla 04.02.2000 tarih ve 2000/14 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe konulan Uygulama Tebliği ile projenin uygulamasına geçilmiştir. Proje, Adıyaman, Merkez ve Kahta; Antalya, Manavgat ve Serik; Trabzon, Akçaabat ve Sürmene ilçe ve köylerini içermiştir. 200 dekara kadar olan araziler için dekara 5 ABD Doları ödenmiştir (Ediz ve Ark., 2001).

Pilot proje uygulamasından sonra 2001 yılında, tarımsal üretimle iştiğal eden çiftçilere Doğrudan Gelir Desteği Ödemesi yapılması ve Çiftçi Kayıt Sisteminin oluşturulmasına ilişkin 12/12/2000 tarih ve 2000/2172 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 3 Nisan 2001 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmış ve Doğrudan Gelir Desteği Ödemelerine ilişkin 2001/15 no'lu Uygulama Tebliği 21 Haziran 2001 tarih ve 24439 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Uygulama Tebliğ gereğince; tarım arazileri üzerinde fiilen tarımsal üretim kaynaklarını kullanarak bitkisel üretim yapan çiftçilere işledikleri tarım arazilerinin büyüklüğü dikkate

alınarak 200 dekar kadar (200 dekar dahil) dekar başına 10.000.000 TL Doğrudan Gelir Desteği ödemesi yapılmıştır.

Bu kararname ve tebliğ uyarınca 2001 yılında 81 ilde 2.182.767 çiftçi kayıt altına alınarak 117.573.902 dekar alanda 1 katrilyon 175 trilyon 739 milyar TL doğrudan gelir desteği ödemesi gerçekleştirilmiştir (TKB).

2002 yılında ise; tarımsal üretimle işgal eden çiftçilere Doğrudan Gelir Desteği Ödemesi yapılması ve Çiftçi Kayıt Sisteminin oluşturulmasına ilişkin 04/05/2002 tarih ve 2002/4165 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı 14 Haziran 2002 tarihli Resmi Gazete’ de yayınlanmış olup; Doğrudan Gelir Desteği Ödemelerine ilişkin 2002/41 no’lu Uygulama Tebliği 31 Temmuz 2002 tarih ve 24832 sayılı Resmi Gazete’ de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.

Söz konusu uygulama tebliği gereğince 2002 yılında; tarım arazileri üzerinde fiilen tarımsal üretim kaynaklarını kullanarak bitkisel üretim yapan çiftçilere işledikleri tarım arazilerinin büyüklüğü dikkate alınarak 500 dekara kadar (500 dekar dahil) dekar başına 13.500.000 TL Doğrudan Gelir Desteği ödemesi yapılması kararlaştırılmıştır.

2002 yılında 81 ilde 2.582.883 çiftçi kayıt altına alınmış olup, bu çiftçilere ait 162.496.903 dekar alanda 2 katrilyon 194 trilyon TL doğrudan gelir desteği ödemesi gerçekleştirilecektir (TKB).

2003 yılı Mart ayı itibariyle 79 ilde toplam 1 katrilyon 228 trilyon 294 milyar TL ödeme yapılmıştır (TKB).

02.05.2003 tarih ve 25096 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan tebliğ ile 2003 yılı uygulama esasları belirtilmiştir. Ödeme miktarı, tarımsal üretim yapılan tarım arazisi için, dekar başına 16.000.000 TL olarak belirlenmiştir. Çiftçilere, yıl içerisinde işledikleri tarım arazisi büyüklüğü dikkate alınarak, 500 dekara kadar (500 dahil) DGD ödeme yapılacaktır. Bir parselin toplam alanı veya bir parselin başvuruda bulunulan hisse toplamına isabet eden alanı 100 m² nin altında ise DGD ödemesi yapılmayacaktır. Ödemeler Çiftçi Kayıt Sisteminde yer alan çiftçilere yapılacaktır (TKB).

Çizelge 30. Türkiye’de Tarıma Sağlanan Destekler 1980-2002 (Milyon \$)

Destek Türleri	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
1.Fiyat Desteği																							
<i>Hububat</i>	-	3,3	-	-	0,157	-	32,4	0,423	0,407	5,7	212,5	188	106,5	127,6	-	-	24,5	296,9	424,8	354,9	182,3	27,8	-
<i>Tütün</i>	-	-	-	-	-	15,8	12,3	15	20,8	23,6	30,7	35,9	75,1	102	147,7	67,9	48,9	96,1	171,6	145,9	81,2	42,9	26,7
<i>Şeker Pancarı</i>	-	42,1	75,2	-	-	-	-	-	-	-	1,3	-	-	-	-	73,1	116,2	448,1	243,9	140,9	69,4	39,5	-
<i>Pamuk</i>	187,9	-	6,4	-	-	-	-	88,3	-	-	-	323,9	727,9	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Toplam	187,9	45,4	81,6		0,157	15,8	44,7	103,7	21,2	29,3	244,5	547,8	909,5	229,6	147,7	141,0	189,6	841,1	840,3	641,7	332,9	110,2	26,7
2.Girdi Desteği																							
<i>Gübre</i>	520,3	636,2	464,1	580,6	459,3	363,9	357,9	440,0	362,7	461,3	467,1	355,1	359,1	420,5	236,4	360,2	545,4	479,1	539,6	233,3	150,7	59,8	-
<i>İlaç</i>	-	-	-	-	-	-	-	10,3	5,6	5,7	28,1	18,6	20,9	10,1	5,9	24,8	31,6	24,9	32,9	24,6	19,7	14,8	-
<i>Karma Yem</i>	-	-	-	-	-	51,8	92,3	136,6	152,6	63,3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Tohum-Fidan</i>	-	-	-	-	-	-	-	7,9	6,7	4,4	4,3	2,7	3,1	3,1	2,1	1,5	2,4	5,0	6,6	3,4	3,9	1,1	-
<i>Su</i>	-	-	-	-	-	-	6,2	12,3	2,1	-	-	-	7,3	-	5,1	-	-	1,8	1,0	0,7	-	-	-
<i>Elektrik</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	28,1	27,8	26,2	31,9	28,5	-
Toplam	520,3	636,2	464,1	580,6	459,3	415,7	456,4	607,1	529,7	534,7	499,5	376,4	390,4	433,7	249,5	386,5	579,4	538,9	607,9	288,2	206,2	104,2	-
3.Teşvik Primleri																							
<i>Süt Teşviği</i>	-	-	-	-	-	-	-	21,4	15,5	20,9	40,6	27,6	22,7	13,6	20,5	43,6	61,3	39,4	30,6	23,8	19,2	9,8	11,1
<i>Et Teşviği</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9,2	7,6	-	-	2,8	3,2	-	0,1	-	-	-	-	-
Toplam	0	0	0	0	0	0	0	21,4	15,5	20,9	49,8	35,2	22,7	13,6	23,3	46,8	61,3	39,5	30,6	23,8	19,2	9,8	11,1
4.Tazminatlar																							
<i>Çay'da Budama Tazminatı</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9,5	16,6	20,7	15,9	13,7	7,1	25,1	22,2	25,0
<i>Tütünde Kota Ödemesi</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	34,8	52,2	39,6	-	-	-	-	-
<i>Doğal Afet Ödemeleri</i>	1,5	3,3	4,6	9,3	6,1	7,8	2,6	9,8	3,4	73,2	10,6	17,4	19,3	0,3	-	17,9	10,1	35,2	26,9	37	20,8	0,26	-
Toplam	1,5	3,3	4,6	9,3	6,1	7,8	2,6	9,8	3,4	73,2	10,6	17,4	19,3	0,3	9,5	69,3	83	90,7	40,6	44,1	45,9	22,46	25

Çizelge 30 (Devam). Türkiye’de Tarıma Sağlanan Destekler 1980-2002 (Milyon \$)

Destek Türleri	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	
5.Kredi Desteği																								
<i>Tavizli Krediler</i>	47,4	62,4	94,6	92,9	180,0	193,5	245,8	328,7	488,1	564,4	650,6	765,2	1031,6	908,4	1343,9	4508	1729,1	1767,9	1653,3	1668,5	560,3	273,4	-	
<i>DFİF</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29,7	188,0	305,6	284,2	286,9	117,3	144,7	117,4	
Toplam	47,4	62,4	94,6	92,9	180	193,5	245,8	328,7	488,1	564,4	650,6	765,2	1031,6	908,4	1343,9	4537,7	1917,1	2073,5	1937,5	1955,4	677,6	418,1	117,4	
6.Fark Ödemesi (prim)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0,422	-	29,4	-	35,6	-	268,6	285,2	238,1	145,1	
7.Hayvancılık Teşvikleri																								
<i>Sun’i Tohumlama</i>	-	-	-	-	-	-	-	0,014	0,013	0,01	0,01	0,005	0,004	-	-	-	-	-	-	-	0,229	0,853	0,796	
<i>İthal Damızlık</i>	-	-	-	-	-	-	-	0,9	1,6	0,8	0,9	1,3	2,6	0,1	1,9	4,7	0,5	12,7	2,7	0,5	0,3	1,8	1,7	
<i>Diğer</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18,7	31,0	40,0	
Toplam	-	-	-	-	-	-	-	0,914	1,613	0,81	0,91	1,305	2,604	0,1	1,9	4,7	0,5	12,7	2,7	0,5	19,229	33,653	42,496	
7.KKDF	-	-	-	-	-	-	0,02	7,7	8,4	8,8	21,2	22,8	22,5	9,0	15,2	4,5	0,6	0,4	0,01	-	-	-	-	
8.Doğrudan Gelir Desteği	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	68,1	1158,9	
9.Genel Hizmetler	59,2	134,7	80,2	124,4	77,2	75,9	57,6	87,0	87,8	105,6	99,6	170,1	88,5	142,2	84,6	85,7	118,0	116,5	111,4	92,5	102,0	103,4	144,2	
10.Görev Zararı	28,3	18,8	7,6	9,0	147,9	160,4	32,8	45,7	155,3	380,0	94,0	1034,7	89,6	441,3	-	1532,9	1198,4	1368,5	2607,1	3005,0	1929,8	1082,5	-	
11.İhracat Sübvansiyonları	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	29,9	17,2	22,9	29,1	28,0	27,3	25,9	-	
GENEL TOPLAM	845	901	733	816	871	869	840	1.212	1.311	1.718	1.671	2.971	2.577	2.179	1.876	6.868	4.165	5.140	6.207	6.348	3.645	2.216	1.671	
Döviz Kuru*	73,7	107,7	158,1	217,1	358,6	533	670,9	830	1343,6	2126	2613	4181,9	6882,59	11008	29764	45918	81543,55	152161	261293	419542	626486	1228837	1620000	

Not: DGD ödemelerinde yıl takvim yılı içerisinde esas alınmıştır.

*Sübvansiyon veya destekleme hesaplamalarında Dolar kuru olarak yıl ortalamasını Haziran ayı yansıttığı için T.C. Merkez Bankası 15 Haziran tarihli Dolar Alış kuru esas alınmıştır.

4. AB'DE TARIMSAL DESTEKLEME POLİTİKASI

19. yüzyılın son çeyreğinde tarımsal ürünlerdeki önemli artış dünya fiyatlarının düşmesine ve ekonomik durgunluğa neden olmuştur. Bu bunalımdan etkilenen Avrupa ülkeleri başta Benelüks olmak üzere tarımı desteklenmeye başlanmıştır. Başlangıçta gümrük vergileri ve yurt içi fiyatların dünya fiyatlarından yüksek olması ile başlayan destekler Dünya Ekonomik Bunalımı ile ithalatta miktar kısıtlamaları ile devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası müttefik ülkelerde yaşanan ekonomik kriz sonucu fiyat yolu ile piyasaya müdahale ederek fiyat ve üretim istikrarı sağlanmaya çalışılmıştır. Avrupa'nın yeniden güçlenmesi ve istikrarın sağlanması için ortak çaba ile Avrupa Ekonomik Topluluğu ve topluluk içerisinde de Ortak Tarım Politikası oluşturulmuştur. Kurulduğu günden bu yana Topluluk veya Birliğin vazgeçilmez ve hatta öne çıkan yapı taşı **Ortak Tarım Politikasıdır** (OTP). İlk genişleme sırasında en sıkı pazarlıklar tarım sektöründe yoğunlaşmıştır. Günümüzde süregelen ikinci genişleme sürecinde, gene tarım sektörü pazarlıkları önemini korumaktadır.

OTP ile tarımda verimliliğin artırılması, yapısal iyileşmelerin sağlanması, gıda ürünlerinde istikrar, güvenlik ve tüketicinin korunması hedeflenmiş ve üç ilke belirlenmiştir. Bunlar; tek pazar ilkesi, mali dayanışma ilkesi ve topluluk tercihi ilkesidir. OTP'nin karmaşık ve bütçe üzerinde giderek artan yükü yeniden yapılanmayı gündeme getirmiştir. Uzun yıllar yüksek fiyat, koruma ve tarifelerle tarım güvence altına alınmıştır. 1980'li yıllarda talep ve ihracattaki düşüş ve üretim fazlası bütçeye yükü daha da artırmış ve topluluk içerisinde baskı giderek artmış ve 1985 yılında yayımlanan ve yeni politikaları da içeren Yeşil Kitap'ta tarımsal desteklerin düzenlenmesine yer verilmiştir. GATT Uruguay Turu görüşmelerinde Çok Taraflı Ticaret Anlaşması ile de Birliğin 1995-2000 yıllarında tarımsal destek ve ihracat sübvansiyonlarında önemli kısıtlamalara gitmesi kararı alınmıştır. Yeterince başarılı olunamaması sonucu **MacSharry** reformu 1992 yılında gündeme gelmiş ve 1993-1995 yılında uygulanmıştır. Amacı, Uruguay Komitesi'nin beklentilerini karşılamak ve bütçe problemlerini çözmektir (Anonim, 2002 d.). Reformda tahıl, yağlı tohumlar, tütün, sığır ve koyun etinde destekleme fiyatlarında düşüşle birlikte ortaya çıkacak gelir kaybının bir kısmı telafi edebilmek için de fark ödeme sistemine benzer işlenebilir alan ödemesi uygulaması yapılmıştır (Çakmak ve ark., 1998). Bu dönemde, fiyat desteği azaltılmış ve doğrudan gelir ödemeleri ile üretici zararı karşılanmıştır

4.1. Gündem 2000 Tarım Politikaları Reform Programı

Avrupa Birliğinin Ortak Tarım Politikası (OTP) 1999 yılında uygulamaya konan Gündem 2000 kararlarından sonra, 1992 yılında başlayan reform sürecini önemli oranda tamamlamıştır. Gündem 2000'de politikaların belirlenmesinde birlik içi ve dışında tarım sektörünün rekabetçi

konumunun gelişmesini sağlamak, çevreye duyarlı üretim tekniklerin uygulanmasını sağlamak, sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınmayı sağlamak ilkeleri dikkate alınmıştır. Genel olarak bakıldığında reform, başlangıçtaki ilkeleri korumakla birlikte maliyetler, dış pazar, çevre ve kırsal kalkınma ile gıda güvenilirliği ön plana çıkmıştır. Reform bütünsel olarak, üye ülkelerin tarıma ve kırsal alana yapılacak desteklerde ülkelerin bağımsızlıklarını artırabilecektir.

Yeşil kitap sonrası uygulanan politikalarda pazarı bozucu etkenler ve dolayısı ile bütçeye mal olan yük azaltılmaya çalışılmıştır. Pazar fiyatı desteği azalırken geliri azalan üreticilere yapılan ek gelir desteği ile destekleme yükü tüketici transferi ile giderilmiştir.

Gündem 2000 ile belirlenen yeni tarım politikaları ile OTP'de belirgin olarak üç amaç ortaya koyulmuştur. Bu amaçlar; **rekabetçi**, **sürdürülebilir** ve **kalite odaklı** bir tarım sektörüne ulaşmaktır.

Bu amaçları gerçekleştirmek için onlarca yeni düzenleme yapılmış ve reform için kaynak dağılımı Mart 1999'da yapılan Berlin zirvesinde karara bağlanmıştır. Tarım bütçesi, yılda ortalama 38 milyar Euro piyasa politikalarına (hayvan ve bitki sağlığı dahil) ve 4.3 milyar Euro kırsal gelişme harcamalarına olmak üzere toplam 42.3 milyar Euro ile sınırlandırılmıştır. Yeni düzenlemeler tarla ürünlerini (tahıl, yağlı tohumlar ve protein ürünleri), sığır etini, süt ve süt ürünlerini, şarap üretimini, yeni kırsal gelişme çerçevesini, doğrudan destekler için yatay kuralları ve OTP'nin finansmanını kapsamaktadır. Ayrıca zeytinyağı ve tütünde daha önce yürürlüğe sokulmuş düzenlemeler de değiştirilmiştir (Tarakcıoğlu,2002).

Gündem 2000 çerçevesinde yapılan reformun içeriğini kısaca şöyle özetleyebiliriz;

- ✓ Rekabet gücünü artırmak için daha düşük müdahale fiyatları.
- ✓ Üreticiler için hakça yaşam standardı.
- ✓ Uluslar arası görüşmelerde Birlik'in pazarlık pozisyonunu güçlendirme.
- ✓ Gıda kalitesi ve güvenliğinin yanında, çevreye duyarlılık ve hayvan sağlığını da içeren kaliteli üretimi öne çıkarma.
- ✓ Çevre koruması ile OTP'nin ilişkilendirilmesi.
- ✓ Kırsal gelişme çerçevesinin belirlenerek OTP'nin kapsamına dahil edilmesi.
- ✓ Politika yönetimini bölgesel sorunları çözmek ve desteğin ihtiyaca göre dağıtımını sağlamak için merkeziyetçi olmaktan çıkarılması.
- ✓ Program yönetmeliklerinin daha basit hale getirilmesi.

AB süt ve süt ürünlerinde reform uygulamasını 2005 yılına ertelemiştir. Fiyat rekabeti öne çıkartılırken, üreticinin gelirlerinde meydana gelecek büyük düşüşler telafi ödemeleriyle önlenmeye çalışılmıştır. Sığır etindeki politika değişiklikleri de aynı yönde gelişmeleri işaret etmektedir. Seviye olarak dünya fiyatıyla rekabet şansı olmasa da, müdahale fiyatlarında ciddi sayılabilecek düşüşler gerçekleştirilmiştir. AB, tahıllarda fiyatta rekabetçi olacak düzeyi yakalamıştır. Sığır etinde ise, politikalarda fiyat rekabeti sağlama yönünde değişiklik yapılabilecek ortam sağlanmıştır.

AB'de bütçe yardımlarından en fazla payı (% 40) tahıllar, yağlı tohumlar, protein bitkileri ve tekstil dışı liflerden (flax) oluşan tarla ürünleri almaktadır.

Çizelge 31. AB'nin FEOGA Kanalıyla 2001 Yılında Tarıma Yaptığı Destekler (Milyon Euro)

ÜRÜNLERE GÖRE HARCAMALAR	2001
Tarla Ürünleri	18.361
Hektar Başına Ödemeler (alan ödemesi)	16.989
Tahıllar	13.775
Yağlı Tohumlar	2.494
Baklagiller	497
Arazi Boş Bırakma (set-aside)	1.605
Üreticiye Yapılan Geri Ödemeler	409
Depolama Yardımı	973
Şeker	1.831
Zeytinyağı	2.384
Yem Bitkileri ve Kuru Sebzeler	385
Pamuk ve İpek	758
Sebze ve Meyve	1.714
Tütün	1.002
Süt	2.744
Et	5.925
Koyun Eti	1.794
Domuz, Yumurta, Tavuk Eti	213
Balık	17
TOPLAM PAZAR DESTEĞİ	38.520
GENEL HİZMETLER	1.015
KIRSAL KALKINMA	4.495
TOPLAM DESTEK	44.030
AB TOPLAM BÜTÇESİ	92.199
DESTEK YÜZDESİ (%)	47,76

Kaynak: Anonim, 2001.

AB bütçesinden aldığı paya göre Ortak Piyasa Düzeni (OPD) oluşturulan ürünler aşağıda sıralanmıştır. Çalışmanın bu bölümünde Çakmak ve Kasnakoğlu'nun (2001) yayınından önemli oranda yararlanılmıştır.

Tahıllar: Tahıllarda yüksek müdahale fiyatı yerine, geçmiş dönem verim ortalamalarına bağlı hektar başına alan telafi ödemelerine geçilmiştir. Durum buğdayı, diğer buğdaylar, çavdar, arpa, yulaf, mısır, tane sorgum, darı ve benzeri tahıllar bu gruba girmektedir. Azaltılan destekleme fiyatlarını telafi etmek için, ton başına EURO (1999'dan önce ECU) olarak belirlenen doğrudan alan ödemeleri uygulanmaya başlanmıştır. Telafi ödemesine hak kazanabilmek için çiftçiler topraklarının bir kısmını (1994 ve 1995 yıllarında %15, daha sonra en az %10) üretimden çekmeleri (set-aside) gerekmektedir. Toplam üretimi 92 tondan daha az olan küçük çiftçilerin telafi ödemesinden yararlanması için üretimden çekme zorunluluğu getirilmemiştir. AB bu politikayla önceden tanımlanmış standart kalitede her türlü ve miktarda tahılı müdahale fiyatından almayı taahhüt etmiştir. Stoklama maliyetini karşılamak amacıyla müdahale fiyatının her ay 1 EURO/ton (2001'den itibaren 0.93 EURO/ton) artırılması kabul edilmiştir.

Ayrıca, durum buğdayında önceden belirlenmiş maksimum garanti alanı için alan yardımı yapılmaktadır. Geleneksel olarak durum buğdayı üreten bölgelerdeki üreticiler 344.5 EURO/ton, diğer bölgelerde ise 138.9 EURO/ton ödeme yapılmaktadır.

Sığır ve Dana Eti: Sığır ve dana eti piyasasına yüksek oranda müdahale edilmekte ve korunmaktadır. Destekleme sistemi, destekleme alımı, özel depolama ve prim ödemelerinden oluşmaktadır. Müdahale kurumları müdahale fiyatından alım yapmak zorundadır. Reformlara geçiş dönemi olan 1999 yılında müdahale fiyatı 3,475 EURO/ton karkas ağırlık olarak belirlenmiştir. Müdahale alımları piyasa fiyatı müdahale fiyatının %80'nin altına düştüğünde başlamaktadır. Müdahale alımlarında oluşan ortalama fiyat müdahale fiyatının %80'ine eşittir. 1992'de düşürülen müdahale fiyatını telafi etmek için boğa ve öküz üreticilerine çeşitli prim ödemeleri uygulamaya konmuştur. 1999 yılında, boğalar 10 aylık olduklarında 135 EURO/baş, öküzler 10 ve 22 aylık olduklarında, iki kez 108.5 EURO/baş olarak belirlenmiştir. Prim ödemeleri en çok 90 baş için yapılmaktadır. Ayrıca, etlik sığır (suckler cow) için yıllık baş ödemeleri de yapılmaktadır.

Süt ve Süt Ürünleri: Süt ve süt ürünleri, AB tarımsal üretim değerinde yaklaşık %20'lik payıyla ayrı bir öneme sahiptir ve dolayısıyla en fazla müdahalenin olduğu piyasadır. Bu nedenle, Gündem 2000'de yapılması planlanan reformlar 2005 yılına ertelenmiştir.

Sürdürülen müdahale sistemi aşağıdaki maddelerden oluşmaktadır:

- ✓ Süt için hedef fiyatı, tereyağı ve süt tozunda müdahale fiyatı,
- ✓ Üretici kota sistemi,
- ✓ Tereyağı ve süt tozunda müdahale kuruluşları tarafından alım garantisi ve depolama,
- ✓ Süt kotası sistemi,
- ✓ Tüm müdahalelerin doğal sonucu olarak destek fiyatlarını tutturabilmek için gereken gümrük vergisi ve ihracat sübvansiyonu.

1998'den sonra süt kotasının üye devlet içinde satışı, kiralanması veya miras yoluyla transferi serbest hale gelmiştir. Stokları ve üretimi azaltmak ve hatta üretimden vazgeçmek için özel önlemler alınmıştır. Ette olduğu gibi yüksek iç fiyat, yüksek gümrük tarifesi ve ihracat sübvansiyonunu gerekli kılmaktadır.

Gündem 2000 sonrasında süt ve mamulleri OPD'ninde yenileme çalışmaları devam etmektedir. Süt kotasının 2003'de rejimin gözden geçirilmesi ve 2006 yılında sona ermesi düşünülmürken, üye ülkeler 2007/08'e kadar uzatmayı kabul etmişlerdir. 2005'e kadar iç fiyatlar etkisi hissedilmeyecek şekilde düşürülecektir. 2005'e ertelenen politika değişikliklerinde süt hedef fiyatı, tereyağı ve süt tozunun müdahale fiyatları üç eşit indirimle üç yılda %15 aşağıya çekilecektir. Fiyat düşüşünün telafisi için üç önlem alınmaktadır: Fiyat düşüşüne paralel olarak, 2005'ten itibaren süt kotalarını yılda %1,5 artırılmaktadır; silajlık bitkisel üretim için prim ve süt inekleri için süt kotası üzerinden yıllık ödemeler yapılacaktır. Yıllık ödeme 2007 yılında 17,24 EURO/ton süt kotasına ulaşacaktır.

Yağlı Tohumlar: Ayçiçeği, soya fasulyesi ve kolzayı içine alan yağlı tohumlarda kurumsal fiyatlar 1992'de kaldırılmıştır. 1993/94 yılından itibaren yağlı tohum üreticilerine telafi ödemeleri yapılmaktadır. Bu ödemeler piyasa fiyatındaki gelişmelere göre ayarlanmaktadır.

Gündem 2000'de telafi ödemeler sistemi tahıllarla benzer uygulanmıştır. Tahıllarda 2001 ürünü için geçerli olan 63 EURO/ton olan telafi ödeme miktarına, yağlı tohumlarda 2002 yılından itibaren geçerli olmuştur.

Hayvan yemi olarak kullanılan bezelye ve fasulye gibi, protein bitkileri grubu da 1993/1994 döneminde destekleme uygulamasına son verilmiştir. Ancak, bu ürün grubundaki üreticiler alan ödemelerinden yararlanmaktadır.

Zeytinyağı: Zeytinyağındaki Ortak Piyasa Düzeni 1996 yılında müdahale fiyatları, üretim ve tüketim yardımı içeren şekilde yürürlüğe konmuştur.

Şeker: AB şeker piyasası yüksek oranda korunmaktadır. Sınır önlemlerinin yanında, şeker politikasında şeker fabrikalarına verilen pazarlama kotaları kullanılmaktadır. Pancar şekerinin müdahale fiyatı 631,9 EUR/ton olarak belirlenmesi sonucunda pancar fiyatı 47,7 EUR/ton olmaktadır. Şeker ve isoglikoz üretiminden alınan vergilerle şekerin depolama ve ihracat sübvansiyonu karşılanmaktadır. Şeker pancarı ekilen alanlara telafi edici ödemeler yapılmamaktadır ve üretimden çekme mecburiyeti yoktur. Gündem 2000 programında şeker politikalarında herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Taze Sebze ve Meyve: 1996'da yapılan değişiklikler üretici örgütlerinin kurulmasını teşvik etmektedir. Gündem 2000 programında yer almamasına rağmen eski destek rejimindeki piyasadan çekme mekanizmasının üye ülkeler tarafından istismara açık olması, sistemin değiştirilmesini gerekli hale getirmiştir. AB 5 yıllık geçiş döneminde üretici örgütlerini destekleyerek, üretim miktarı, kalite kontrol ve işleme desteği gibi sorumlulukları üretici örgütlerine devredecektir. Destekler üretimi artırmamayı hedeflemektedir.

Meyve ve sebze piyasadan çekme (withdrawal) 16 üründe müdahale aracı olarak kullanılmaktadır. Piyasadan çekilen ürünler yardım kuruluşlarına bedava verilebilir, gıda olmayacak (alkol gibi) şekilde işlenebilir veya çevreye zarar vermeyecek şekilde imha edilebilir. Üretimin büyük sayılabilecek oranını teşkil eden piyasadan çekme uygulaması gittikçe azaltılmaktadır.

Tütün: Tütün OPD'i ve tütün üreticilerine yapılan yardımın nedeni olarak, tütün üretilen alanın (yaklaşık 150 bin hektar) alternatif ürününün olmadığı ve tütün üretilmezse toprağın terk edileceği ve düşük gelirli bu bölgelerin boşalacağı öne sürülmektedir. Bu nedenle, Gündem 2000'de tütün için OPD yeniden ele alınmıştır. 1999'da uygulamaya konan yeni politikalar kaliteyi teşvik edici yöndedir. Üreticilere, alternatif ürünlere yönelmek veya iktisadi faaliyet alanlarını değiştirmek tercihleri için de kotaları geri satma kolaylığı getirilmiştir.

Yardım verilecek maksimum miktar ve üyelere dağılımı AB tarafından belirlenmektedir. Her ülkede farklı düzeyde yardım yapılmaktadır ve bu yardımlar sabit veya değişken olarak yapılmaktadır. Kaliteye bağlı olan değişken kısmın ağırlığı artırılmıştır. 2001 yılında Portekiz tütün üreticisine ortalama 2.7 Euro/kg yardım yapılmıştır (Anonim, 1999b.). Bu yardımın %35'i kaliteye bağlı olan değişken kısımdan oluşmaktadır, geri kalan ise sabit kısımdır.

Beyaz Et ve Yumurta: Yöneltilen fiyatın olmadığı nadir ürünlerdir. Düşük düzeylerde gümrük tarifeleriyle koruma sağlanmaktadır.

Çizelge 32. Seçilmiş Ürünler için AB-OTP'de Fiyatlar ve Doğrudan Yardımlar

TAHILLAR	1999	2000	2001	2002-06
Müdahale fiyatı (EUR/t)	119.90	110.25	101.31	101.31
Aylık artış (EUR/t)	1.00	1.00	0.93	0.93
Doğrudan yardım (EUR/referans verim t/ha)	54.34	58.67	63.00	63.00
YAĞLI TOHURLAR				
Doğrudan yardım (EUR/tahıl ref. Verim t/ha)	94.24	81.74	72.37	63.00
PROTEİN BİTKİLERİ				
Doğrudan yardım (EUR/tahıl ref. Verim t/ha)	78.49	72.50	72.50	72.50
PATATES NİŞASTASI				
Taban fiyatı (EUR/t)	209.78	194.05	178.31	178.31
Doğrudan yardım (EUR/t)	86.94	98.74	110.54	110.54
SİLAJLIK OT				
Doğrudan yardım (EUR/ tahıl ref. Verim t/ha)	-	58.67	63.00	63.00
ÜRETİMDEN ÇEKME (set-aside)				
Doğrudan yardım (EUR/ tahıl ref. Verim t/ha)	54.34	58.67	63.00	63.00
ŞEKER PANCARI	46,72	47,67	47,67	47,67
SIĞIR ETİ				
Müdahale fiyatı (EUR/t karkas ağırlık)	2780.00	2594.00	2410.00	2224.00*
Boğa özel primi (EUR/baş/hayatta bir)	135.00	160.00	185.00	210.00
Öküz (steer) özel primi (EUR/baş/ hayatta iki)	108.50	122.00	136.00	150.00
Etlik sığır (suckler cow) primi (EUR/baş/yıl)	145.00	163.00	182.00	200.00
Kesim primi; boğa, öküz, inek, düve (EUR/baş)	-	27.00	53.00	80.00
Kesim primi; dana (EUR/baş)	-	17.00	33.00	50.00
Ektansifikasyon primi; boğa, inek (EUR/b; bir)	36.00	100.00	100.00	100.00
Ektansifikasyon primi; öküz (EUR/b; iki)	36.00	100.00	100.00	100.00
SÜT VE SÜT ÜRÜNLERİ				
Doğrudan Yardım (EUR/süt kotası tonu)	-	5.75	11.49	17.24
Tereyağı müdahale fiyatı (EUR/t)	3282.00	3117.90	2923.80	2789.70
Süt tozu müdahale fiyatı (EUR/t)	2055.20	1952.40	1897.70	1746.90
Süt hedef fiyatı (EUR/t)	309.80	292.30	274.70	257.20

Kaynak: European Commission, 1999a, 1999b ve çeşitli göstergeler; aktaran: (Çakmak, Kasnakoğlu, 2001)

*Depolama Temel Fiyatı

5. ABD'DE TARIM DESTEKLEME POLİTİKASI

ABD'de tarım sektörü ticari bir üretim sistemi olarak gelişmiştir. 1850 yılında ortalama işletme genişliği 80 ha ve işletme sayısı 1,2 milyon iken 1935 yılında 7 milyona yükselmiştir. Diğer sektörlerde yaşanan hızlı büyüme ile 1974 yılında 2,3 milyona gerilemiş ve istikrarını korumuştur (Tarakçıoğlu, 2002). ABD'nin tarım sektörüne yönelik destekleme programları, uzun bir tarihsel süreçte, kamu politikalarının önemli bir aracı olarak uygulanmaktadır. Tarım

politikaları, yaklaşık her beş yılda bir Kongre tarafından kabul edilerek yürürlüğe konulan, “Tarım Kanunları” ile belirlenmektedir. 1930 yılında çıkarılan ilk kanun, devletin tarım ürünleri üretimi ve pazarlanmasına müdahalesini esas alırken, 1985 Kanunu ile birlikte, tarım politikalarının kapsamı genişletilmiş, bu kapsamda fiyat ve pazar müdahaleleri minimum düzeye indirilmiştir. Son çıkarılan tarım kanunlarında desteklemeler yanında dış ticaret, gıda sağlığı, toprak muhafaza, çevre koruma ve kırsal kalkınma gibi konularda birtakım politika önlemleri uygulamaya konulmuştur. Böylece, tarım kanunlarının parasal kaynakları diğer programlara da yönlentilmeye başlanmıştır (Öğüt, 2002). Büyük buhran olarak anılan ekonomik krize kadar tarımsal destekler alt yapı, ar-ge çalışmaları konuları ile kısıtlı kalmıştır.

Ekonomik kriz sonrası oluşan durgunluğun giderilmesi için destekleme politikaları gündeme gelmiştir. Bu destekleme programları, 1930 yılından 1996 Tarım Geliştirme Reform Kanunu'na (The Federal Agriculture Improvement and Reform Act - FAIR) kadar geçen dönemde, daha çok gelir transferi ve fiyat desteği mekanizmaları kullanılmak suretiyle, arzın (üretimin) yönlendirilmesi ve dengelenmesi amacıyla uygulanmıştır. 1996 Tarım Geliştirme Reform Kanunu ile birlikte, tarımsal desteklemelerin esas amacı üretici gelirinin istikrarda tutulması hedefine kaydırılmıştır. Bu amaçla destekleme ödemeleri, üretimden bağımsız doğrudan gelir destek ödemeleri olarak yapılmaya başlanmıştır. Böylece, GATT tarım anlaşması gerekleri yerine getirilecek, bütçe harcamaları azaltılacak, üretici geliri korunurken piyasa güçlerinin üretim ve ticaretteki etkisi artırılacak ve ABD tarım ürünlerinin rekabet gücü ve ihracat düzeyi artırılabilir (Babacan, 1999). Ayrıca bu dönemde, mazotta vergi indirimi, mera ve sulamada sübvansiyon uygulaması ile girdi desteği de sağlanmıştır (OECD, 2002).

"2002-Çiftlik Güvenliği ve Kırsal Yatırım Kanunu" ismi ile hazırlanan ve 13 Mayıs 2002 tarihinde ABD Başkanı tarafından imzalanan kanun 1 Ekim 2002 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2002-2007 arasında ABD tarımına yön verecek bu kanunda, tarımsal desteklemeler yanında; doğal kaynakların korunması, tarım ürünleri dış ticareti, tarımsal krediler, kırsal kalkınma, araştırma, gıda sağlığı, bio-enerji gibi alanlarda önemli politika düzenlemeleri yer almaktadır. Yasa'da öngörülen tarımsal destekleme programları; doğrudan ödemeler, fiyat desteği (ürün rehin kredileri), süt üreticilerinin desteklenmesi gibi, bir kısmı geçmişten gelen, diğerleri de yeni programlardan oluşmaktadır.

5.1. Doğrudan Gelir Ödemeleri

5.1.1. Doğrudan Ödemeler

ABD’de doğrudan ödemeler 1996 yılında Tarım Kanunu ile başlanmıştır ve üretimden bağımsız doğrudan gelir ödeme sistemine geçilmiştir. Bu sisteme geçişteki temel amaçlar, bütçe

harcamalarını azaltmak, üretici gelirini korurken piyasa güçlerinin üretim ve ticaretteki etkisini artırmak, üretim üzerindeki kontrol gereğini kaldırmak veya azaltmak ve en önemlisi de ABD tarım ürünleri rekabet gücünü ve ihracatını artırmak olmuştur ve tahıl ve pamuk'ta ödeme yapılarak başlamıştır (Demirci, 2000).

1996 tarım kanunu ile doğrudan ödeme kapsamında bulunan ürünlere (mısır, sorgum, arpa, yulaf, buğday, pamuk, çeltik) 2002 Tarım Kanunuyla; soya, yağlı tohumlar ve yer fıstığı ilave edilmiştir. Doğrudan gelir ödemeleri her yıl azalan miktarlarla piyasadan bağımsız bir uygulamayı devreye sokmaktadır. Kanun 1996 yılında 5,6 milyar dolar; 2002 yılında ise 4,0 milyar dolar ödemeyi öngörmüştür (Babacan, 1999). Tarım politikaları aracılığı ile yapılan üretici transferlerin GHYİH'daki oranı yaklaşık 1/3 azalmıştır (Tarakçıoğlu, 2002).

Doğrudan ödemeler, üreticilere bir gelir garantisi veya güvencesi sağlamak amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, Tarım Kanunu'nda birer "Doğrudan Ödeme Katsayısı-Prim" miktarı belirlenmiştir (Öğüt, 2002).

Üreticilerinden, Tarım Bakanlığı (USDA) ile birer sözleşme imzalayarak programa katılan ve bu bağlamda tarımsal üretim yapacakları arazi miktarlarını beyan edenlere, ürün cinsine göre belirlenen miktarlarda Doğrudan Ödemeler (DÖ) yapılmaktadır. Sözleşmelerde beyan edilen araziler, DÖ için belirleyici olacak, ancak kesin ödeme miktarlarının hesaplanmasında üreticilerin gerçekleşen üretim miktarları değil, tahmini ortalama verim miktarları ışığında bulunacak "Hesaplanan Üretim Miktarları (HUM)" dikkate alınacaktır.

2002 Tarım Kanunu, programa katılan üreticilere, DGD bağlamında "Doğrudan Ödeme" ve "Ek Ödeme" yapılmasını öngörmektedir.

Üreticilere yapılacak doğrudan ödeme miktarlarının belirlenmesinde, her bir üreticinin sözleşmede beyan ettiği arazisinde üretilebileceği HUM esas alınacaktır. Hesaplamalarda dikkate alınacak arazi miktarı ve verim düzeyi, Kanun'da şöyle tarif edilmektedir (Öğüt, 2002):

Baz Ekim Alanı: Üreticiler, son dört yılda (1998-2001) bilfiil ettikleri ve bu arada doğal afetler nedeniyle ekemedikleri arazilerinin ortalamasını aşmamak üzere beyan edecekleri Baz Ekim Alanlarını, meyvecilik ve sebzeçilik hariç, tarımsal amaçla kullanmak zorundadır.

Program Verim Düzeyi: Hesaplamalarda, 1998-2001 arasında Bakanlık tarafından belirlenen bölgesel verimlerin ortalamaları, "Program Verim Düzeyleri" olarak dikkate alınacaktır.

Bu iki değer ve Doğrudan Ödeme Katsayısı kullanılarak her bir üretici için doğrudan ödeme miktarı aşağıdaki formüle göre hesaplanacaktır:

$$\text{DOĞ.ÖDEME} = \text{Baz Ek. Alanı} * \text{Program Verim D.} * \text{Doğrudan Ödeme Katsayısı}$$

Doğrudan ödemelerin yarısı üreticilerin talebine bağlı olarak hasattan önceki yıl aralık ayını takiben ve kalan yarısı da hasadın yapıldığı yıl ekim ayında ödenecektir. Doğrudan ödemelerde üretici bazında tavan, 40.000 USD olarak saptanmıştır.

5.1.2. Ek Ödemeler-Tamamlayıcı Ödemeler (Counter Cyclical Payment)

Bu ödeme, 2002 Tarım Kanunu döneminde oluşabilecek ürün fiyatlarındaki aşırı düşüşler karşısında, üreticilerin gelir kayıplarını önleyecek ek bir transfer yapılması amacıyla yürürlüğe konulmuştur. Diğer bir ifade ile, bu ödemeler pazar fiyatı ve doğrudan ödeme primi toplamından oluşan değerin (**Etkili Fiyat**), Kanun ile saptanan "**Hedef Fiyat**"¹ altına düşmesi halinde yapılacaktır. Bu bir "**Ek ödeme**" niteliğinde olacaktır (Öğüt, 2002). Bu amaçla,

- ✓ Kanun ile ürünler için birer "**Hedef Fiyat**" belirlenmiştir. Hedef fiyat kavramı aslında yeni olmayıp, 1985-96 arasında uygulanan Tarım Kanun'larında biçimlenen "**Fark Giderici Ödemenin**" hesaplanmasında da dikkate alınmıştır.
- ✓ 2002 Tarım Kanunu ile her yıl ürünler bazında "**Etkili Fiyatlar**"ın belirlenmesi öngörülmüştür. Bu fiyatlar normal olarak ürünün 12 aylık pazarlama döneminde oluşan ortalama pazar fiyatı ile doğrudan ödeme priminin toplamına eşit olacaktır. Ancak, ortalama pazar fiyatının rehin kredilerinde dikkate alınan **Taban Fiyatının**² altına düşmesi halinde ek ödemenin hesaplanmasında, hedef fiyatla taban fiyat arasındaki fark dikkate alınacaktır.
- ✓ Etkili fiyat, hedef fiyattan düşük ise, üreticilere ek bir ödeme yapılacak, eşit veya yüksek ise ek bir ödeme yapılmayacaktır. Bir üreticiye yapılacak ek ödeme tavanı 65.000 USD olarak saptanmıştır.

¹ Hedef fiyat, üreticiye uzun vadeli gelir istikrarı sağlayacak fiyat düzeyidir.

² Taban Fiyat, üreticilerin üretim faaliyetine devam etmesini sağlayacak asgari fiyat düzeyidir.

Çizelge 33. ABD'nin 2002-2007 Yılları Arasında Uygulayacağı Doğrudan Ödemeler (US\$/Ton)

ÜRÜNLER	2002-2007 EK ÖDEME	ÜRÜNLER	2002-2007 EK ÖDEME
Buğday	20	Soya	16
Mısır	11	Yağlı Tohumlar	18
Sorgum	11	Pamuk	147
Arpa	11	Çeltik	52
Yulaf	1,6	Yerfıstığı	36

Kaynak: Anonim 2002 (a).

5.2. Fiyat Desteği-Pazarlama (Rehin) Kredisi Uygulaması

Önceki tarım kanunları döneminde üreticilerin hizmetine sunulan rehin kredilerine (taban fiyatı) baklagiller de ilave edilerek, 2002-2007 dönemi için “pazarlama kredileri” adıyla yürürlükte kalmıştır. Krediler; buğday, sorgum, arpa, yulaf, çeltik, soya, yağlı tohumlar, pamuk, tiftik, bal, mercimek (11,94-11,72 \$/cwt), nohut (7,56-7,43 \$/cwt), kuru bezelye (6,33-6,22 \$/cwt) ürünlerini kapsamaktadır. Pazarlama kredileri 9 ay vadeli olacak, ürünlerini Tarım Bakanlığının kendi depoları veya anlaşmalı depolarına getirip rehin ettiren üreticilere açılacak ve kredinin ikraz birimi olarak taban fiyatlar esas alınacaktır. 2002-2007 dönemine ait taban fiyatlar esasen 2002 Tarım Kanunu ile belirlenmiştir. Bu fiyatlar, üreticilerin faaliyetlerini sürdürebilmesi için gerekli minimum fiyatlar olarak saptanmıştır (Çizelge 34).

Çizelge 34. ABD'nin Yeni Tarım Yasası İle Açıkladığı Taban ve Hedef Fiyatlar

ÜRÜNLER	TABAN FİYATLAR (USD/TON)		HEDEF FİYATLAR (USD/TON)	
	2002-2003	2004-2007	2002-2003	2004-2007
Buğday	103	101	142	144
Mısır	78	77	102	104
Sorgum	78	77	100	101
Arpa	86	85	101	103
Yulaf	93	92	97	99
Soya	184	184	213	213
Yağlı Tohumlar	212	205	216	223
Pamuk	1148	1148	1598	1598
Çeltik	143	144	232	232
Yerfıstığı	355	355	495	495

Kaynak: Anonim, 2002 (a).

Bu uygulamaya göre, krediden yararlanan üreticiler ürünlerini 9 aylık sürede borsada satıp rehini çözdürebileceklerdir. Bu durumda kredi geri ödeme fiyatı olarak taban fiyatı baz alınmaktadır. Bunun üzerine faiz bedeli eklenerek, kredi geri ödeme tutarı hesaplanmaktadır.

Bu ödemelerin 2002 Tarım Kanunu döneminde bir üretici için yıllık 75.000 ABD \$'ını aşamayacağı da belirlenmiştir.

5.3. Süt Üreticilerinin Desteklenmesi

2002 Tarım Yasasında ABD'de süt destekleme politikasında iki aracın kullanılacağı hükümleri yer almıştır. Bunlar “fiyat desteği” ve “federal süt pazarlama bölgeleri uygulaması”dır (Öğüt, 2002).

5.3.1. Fiyat Desteği

Sütte minimum alım fiyatları uygulaması önceki tarım kanunları döneminde başlatılmıştır. Amaç, Federal Hükümetin piyasadan peynir, süttozu ve tereyağı gibi ürünlerde müdahale alımları yaparak süt alım fiyatlarının düşmesini önlemektir. 2002 Tarım Yasası, bu destekleme aracının uygulamada kalmasını öngörmüş ve süt müdahale alım fiyatını, % 3,67 yağ oranındaki sütler için, 20 Cent/lit olarak belirlemiştir.

5.3.2. Federal Süt Pazarlama Bölgeleri Uygulaması

Bu uygulama 1930 yılından bu yana başvurulmuş bir pazarlama aracıdır. Amacı, üretici ve tüketicilerin yararına işleyecek pazarlama koşullarının oluşturulmasıdır. Süt pazarında alıcıların daha önceki yıllarda üstünlüğü olması üretici ve tüketici için kayıplara neden olmuştur. Bu nedenle üretici ve tüketici faydasını artırmak için 1996 FAIR Kanunu hükümlerine göre, 2000 yılı itibarıyla ABD genelinde 11 ayrı süt pazarlama bölgesi saptanmış, her biri için çeşitli kalite normlarına göre, minimum süt alım fiyatlarının belirlenmesi öngörülmüştür. Buna göre, aracılardan etkinliği azaltılarak pazarlama marjının düşmesi ile tüketici fiyatının azaltılması ve üreticinin eline geçen fiyatın artırılması hedeflenmiştir. Bu uygulamanın 2002 Kanunu döneminde de sürdürülmesi karara bağlanmıştır.

1999, 2000 ve 2001 yıllarında süt fiyatlarındaki anormal düşüşler sonucunda federal hükümet yıllık bütçe yasaları çerçevesinde süt üreticilerinin gelir kayıplarını önlemek amacıyla, bazı doğrudan yardım programlarını da uygulamaya koymuştur. Bu yardımlar 1999 yılında 200 milyon, 2000 yılında 125 milyon ve 2001 yılında 473 milyon USD düzeylerinde gerçekleşmiştir.

5.4. Diğer Ürünlerin Desteklenmesi

Şeker, bal, yün ve tiftik ürünleri ve yer fıstığında da **piyasayı düzenleyici önlemler** uygulanmıştır ve 2002 Yasasında bu ürünlerle ilgili olarak bu önlemler yeniden ele alınmıştır:

Şeker: Ülkedeki fazla üretim, Kanada ve Meksika'dan yapılan ithalatların sonucu olarak şeker fiyatları düşüş göstermiş ve son 22 yılın en düşük düzeylerine inmiştir. Bu nedenle, yeni yasaya göre 2002 yılından itibaren yerli şeker üretimi kontrol altına alınarak, yerli üretimin maliyetini azaltmak için, daha önce alınan pazarlama harçları uygulamadan kaldırılmıştır.

Yerfıstığı: Kota uygulaması kaldırılarak pazarlama kredileri kapsamına alınması ve üreticilere doğrudan ödeme yapılması yer almıştır.

Bal, yün ve tiftikte diğer ürünlerde uygulanan pazarlama kredilerinin uygulamaya konulacağı kabul edilmiştir.

Yasada ayrıca, tarımsal işletmelerin ürün bazında bir araya gelerek kurdukları birliklerin yabancı pazarlarda ürünlerini tanıtmaları için yürürlükte olan Dış Pazarlara Giriş Programı (Market Access Program)'nın devam etmesi ve kaynakların yıllık 90 Milyon US\$'dan 200 Milyon US\$'na çıkarılması öngörülmüştür.

Öte yandan, her bir program çerçevesinde çiftlik bazında ödenebilecek tavan destek miktarları saptanmış olmasına karşın, bir çiftlik için ödenebilecek toplam destekleme ödemesinin de sınırlandırılması düşünülmüş ve bu seviye 360.000 US\$'ı olarak belirlenmiştir (Öğüt, 2002).

ABD'de tarım politikasının önemli bir boyutunu da çevre programı oluşturmaktadır. Doğal korumaya uygun alanların erozyon risklerini ölçmek, tahıl ve hayvansal üretimi teşvik etmek, sürdürülebilir tarım için araştırma ve tavsiyelerde bulunmak çevre programının ana hedefleridir (OECD, 2002).

ABD Kongresi'nin Bütçe Dairesi (CBO) 2002-2007 döneminde, Çiftlik Güvenliği ve Kırsal Yatırımlar Kanunu'nun toplam bütçe harcamalarının yaklaşık 180 milyar US\$ tutarında gerçekleşmesini beklemektedir. Bu seviye, 1996 Tarım Kanunu'na göre 45,1 milyar US\$'lık bir artış anlamını taşımaktadır. Bu artışın büyük bir kısmı (31,2 milyar US\$) ürün destekleme programlarından kaynaklanmaktadır. 2003-2007 arasındaki ürün destekleme programları harcamaları ortalamasının 1996 Tarım Kanunu'na nazaran % 79 düzeyinde artması ve yıllık 16,9 milyar US\$'a ulaşması beklenmektedir (Öğüt, 2002).

KAYNAKLAR

- Anonim, 1999 (a), Planlı Dönemde Rakamlarla Türkiye Tarım Sektörü, TZOB, Yayın No: 166, Ankara.
- Anonim, 1999 (b), Panorama Agriculture, Portugal.
- Anonim, 2001., The Agricultural Situation in The European Union.
- Anonim, 2002 (a)., The Federal Agriculture Improvement and Reform Act.-FAIR, USA.
- Anonim, 2002 (b)., Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. Çalışma Raporları, Ankara.
- Anonim, 2002 (c)., Tarımsal Ürünler İhracatında Uygulanan Devlet Yardımları, İGEME'den Bakış, Yıl:6, Sayı:20 (Ocak-Nisan), Ankara.
- Anonim, 2002 (d)., Agricultural Outlook, USDA, USA.
- Babacan, A., 1999, Genel Tarım Politikaları Çerçevesinde Doğrudan Gelir Ödemeleri Sistemi, DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Çakmak, E.H., Kasnakoğlu, H., Yıldırım, T., 1998, Farka Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 1998-3, Ankara.
- Çakmak, E.H., Kasnakoğlu, H., 2001, Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi: Türkiye'nin AB'ye Üyeliğinin Analizi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 68, Ankara.
- Dellal, İ., Giray, H., 2002, Tohumculuk, TEAE Bakış, Sayı:1, Nüsha:1, Ankara.
- Demirci, S., 2000, Doğrudan Gelir Sistemi ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 40, Ankara.
- DİE, Tarım Sayımları, Çeşitli Yıllar.
- DİE, 1998., Tarımsal Göstergeler 1923-1998, Ankara.
- DPT, 1962., Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1968), Ankara.
- DPT, 1967., İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972), Ankara.
- DPT, 1972., Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Ankara.
- DPT, 1979., Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Ankara.
- DPT, 1985., Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Ankara.
- DPT, 1990., Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Ankara.
- DPT, 1995., Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara.
- DPT, 2000., Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000-2005), Ankara.
- Dursun, İ., 1995, Türkiye'de Tarımsal Destekleme Politikası ve Uygulaması, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Teorisi ABD, Yüksek Lisans Tezi, Afyon.
- Ediz, B., İntişah, A.Ş., Özlü, R.R., 2001, Doğrudan Gelir Desteği Projesi, Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü, Yayın No: 56, Ankara.

- Güler, S., 1991, Türkiye’de 1980 Öncesi ve Sonrası Dönemde Tarımda Uygulanan Destekleme Politikasının Analizi, Ege Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi ABD, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Kasnakoğlu, H., Çakmak, E.H., 1998, Türkiye’de Tarım Destek Politikalarının Yarar ve Bedellerinin Dağılımı ve Mali Yükü, ODTÜ, Ankara.
- OECD, 1994., Ülke Tarım Politikaları ve Ticareti, Ülke Raporu: Türkiye, Ankara.
- OECD, 2002., Agricultural Policies in OECD Countries, France.
- Öğüt, H., 2002, ABD’nin 2002 Tarım Kanunu Çerçevesinde Öngörülen Destekleme Programları, TKB, Ankara.
- Ören, M.N., 1994, Türkiye’de Tarımsal Destekleme Politikası Uygulamaları, Bu Uygulamalar Sonucu Ortaya Çıkan Üretici ve Tüketici Transferleri ve Bunun Çukurova Tarımına Etkileri, Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Tarım Ekonomisi ABD, Doktora Tezi, Adana.
- Oyan, O., 2000, Tarımda Doğrudan Gelir Desteğine Hazırmıyız?, Tarım Ekonomisi Dergisi, Sayı:5, Nisan 2000, İzmir.
- Resmi Gazete, Çeşitli Sayılar.
- Tarakçıoğlu, M., 2002, Uruguay Turu Sonrası Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması ile Ulusal Tarımsal Destekleme Politikalarına Getirilen Kısıtların İncelenerek Türkiye İçin Değerlendirilmesi, DPT Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Yurdakul, O., Ören, M.N., 1996, Türkiye’de Tarım Kesimine Yönelik Politikalar ve Kullanılan Araçlar, Türkiye 2. Tarım Ekonomisi Kongresi, 4-6 Eylül, Adana.
- World Bank, 2002., World Development Indicators, USA.

EBİM Kayıtları:

FAPRI(Food and Agricultural Policy Research Institute) www.fapri.org

FAOSTAT (www.fao.org)

www.wto.org

www.european.eu.int

Hazine Müsteşarlığı Kayıtları

DPT Kayıtları

DSİ Kayıtları

Ziraat Bankası Kayıtları

Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Kayıtları

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kayıtları

Dış Ticaret Müsteşarlığı Kayıtları

EK Çizelge 2.DTÖ Tarım Anlaşması Çerçevesinde Türkiye'nin Tarifeler Taahhüdü

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
0102.90	Damızlık Hayvanlar	10	0	7.8
	Diğerleri	150	136,5	135
0103.10	Ehli Hayvanlar	30	20	20
	Diğerleri	85	77,3	76.5
0104.10	Safkan Damızlık Ehli Hayvanlar	20	0	17
	Damızlık Hayvanlar	20	0	15.6
	Diğerleri	150	136,5	135
0105.	Damızlık Hayvanlar	15	0	11.7
	Diğerleri	75	49	67.5
0106.00	Damızlık Hayvanlar	5	0	3.9
	Diğerleri	30	20	23.4
02.01-02.06		250	227,5	225
0207.10-23		100	65	90
	Diğerleri	100	65	90
0207.41-43		100	65	90
0207.50	Kazların yağlı Karaciğeri	30	24	23.4
	Diğerleri	50	40,1	39
0208.		200	182	180
0209.		50	43.2	42.5
0210.11-20		127	115.5	114.3
0210.90	Diğerleri	127	115,5	114.3
0401-0405	Süt ve Krema, Yoğurt,peyniraltı suyu, tereyağı	200	150-170	180
0406.10	Taze peynir	200	111	180
0406.20	Rendelenmiş veya toz haline getirilmiş peynir	200	111	180
	Gravyer, çedar,parmezan,felemenk ve benzeri peynirler	50	43.5	45
0406.30	Eritme peynirler	200	111	180
0406.40	Mavi damarlı peynirler	50	43.5	45
	Gravyer, çedar,parmezan,felemenk ve benzeri peynirler	50	43.5	45
0407.00	Kuş ve Kümes Hay. Yumurtaları Damızlık olanlar	15	0-13	12.8
	Diğerleri	85	77.3	76.5
0408.	Kuş ve Kümes Hay. Kabuksuz Yumurtaları ve sarıları	59	53.6	53.1
0409.	Tabii Bal	50	39.6	38.5
0410.	Diğer Hayvansal menşeyli yenilen ürünler	30	23,7	23.1
0504.00	Tam ve parça halinde Hayvan Bağırsakları, mideleri, Kurutulmuş şirdenler	5	3,9	3.9
	Diğerleri	15	10	11.7

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
0505.10	Doldurmada kullanılan kuş tüyü İşlenmemiş	50		15
	Diğerleri	50		31.4
0505.90	Diğerleri	50		30.8
0506.	Kemikler ve boynuz içi kemikleri	10		6
0507.10	Fildişi	20		7
0507.90	Diğerleri	10		5
0508.	Mercan ve benzeri maddeler	10		5
0509.00	Hayvansal menşeyli tabii süngerler İşlenmemiş	30		15
	Diğerleri	30		21.2
0510.00	Kantaritler	10		6
	Diğerleri	50		30
0511.10	Sığır spermleri	30	0	20
0511.99	İpek Böceği tohumu	muaf	muaf	muaf
0601.10	Çiçek soğanları	8	6,4	6.3
	Diğerleri	25	20,0	19.5
0601.20	Çiçek soğanları	8	6,4	6.3
	Diğerleri	25	6,4	19.5
0602.10	Çiçek aşı kalem ve gözleri	5	20,0	3.9
	Diğerleri	5	2,5	3.9
0602.20	Meyveleri veya sert kabuklu meyveleri yenilen ağaçlar	5	2,5	3.9
0602.30	Rododentronlar, açelyalar	25	2,5	19.3
0602.99	Ananas fidanları	5	2,5	3.9
	Sebze ve çilek fideleri	25	2,5	19.5
	Orman ağaçları	5	2,5	3.9
	Köklendirilmiş çelikler	5	4	3.9
	Fidanlar	5	4	3.9
0603.-0604	Kesme çiçekler,süs amacına uygun bitki yaprakları	52	47,3	46.8
0701.10	Taze tohumluk patates	25	19,8	19.3
0701.90	Diğerleri	25	19,8	19.3
0702.	Domates	54	49,1	48.6
0703.	Soğan,sarımsak, pırasa	55	50	49.5
0704-0705	Lahana, marul	25	20	19.5
0706.	Havuç, şalgam	41	37,3	36.9
0707.	Hıyar ve kornişonlar	33	30	29.7
0707-0709	Baklagil ve Diğer sebzeler	25	20	19.5
0710.10-30	Buharda pişirilmiş veya dondurulmuş sebzeler	25	20	19.5
0710.40	Tatlı mısır	75		58.5

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
0710.80-90	Diğer sebzeler, sebze karışımları	25	20	19.5
0711.10	Soğanlar	40	36,4	36
0711.20	Zeytinler	25	20	19.5
0711.30-40	Kebere, hıyar ve kornişonlar	40	36,4	36
0711.90	Sebzeler	100	36,4	75
	Tatlı mısır	75		58.5
	Mantarlar	40	36,4	36
	Sebze karışımları	40	36,4	36
0712.10-30	Kurutulmuş Soğanlar mantarlar	25	20	19.5
0713-0714	Kuru baklagiller, manyok, ararot, salep, yer elması	25	19,8	19.5
0801.	Hindistan Brezilya Cevizi	75	x	30
0802.	Kabuklu meyveler (badem, fındık, ceviz, a. fıstığı gibi)	48	43,6	43.2
0803.	Muz	162	147,4	145.8
0804.10	Hurma	75	25	50
0804.20	İncir	51	46,4	45.9
0804.30-50	Ananas, avokado armudu, mango	75	60,1-45	58.5
0805.	Turunçgiller	60	54,6	54
0806.	Üzümler	61	55,5	54.9
0807.	Kavun ve karpuzlar	96	87,3	86.4
0808.	Elma, armut, ayva	67	60,9	60.3
0809-0810	Kayısı, kiraz, şeftali, Çilek ,kivi,erik	62	55	55.8
0811.	İlave şeker ve diğer tatlandırıcı içersin içermesin meyveler	75	37	57.8
	Diğerleri	20	15,8	15.4
0812.	Çeçici konserve edilmeiş meyveler	20	15,8	15.4
0813.10-30	Kurutulmuş, kayısı, erik , elma	48	41	43.2
0813.40	Kurutulmuş diğer meyveler	20	15,8	15.4
0813.50	A. Kurutulmuş Meyvaların karışımları 0801 ile 0806 pozisyonlarındakiler hariç	42	38,2	37.8
	I. Hindistan cevizi, Brezilya cevizi ve kaju cevizi içerenler	75	38,2	57.8
	II. Diğerleri	42	38,2	37.8
	C. Diğer karışımlar			
	I. Erik veya incir içermeyenler	42	38,2	37.8
	a. Hurma, muz, ananas, avakado armudu, mango, mangost, hindistan cevizi, brezilya cevizi, kaju cevizi içerenler	75	38,2	57.8
	b. Diğerleri	42	38,2	37.8
0814.00	Turunçgillerin veya kavunların kabukları	20	16	15.6
0901.11-12	Kavrulmamış kahve (Kafeini alınmış ve alınmamış)	75	11	50

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanana G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
0901.21-22	Kavrulmuş kahve (Kafeini alınmış ve alınmamış)	100	11	50
0902.00	Çay	187	145	168.3
0904.11-12	Ezilmemiş, öğütülmemiş ezilmiş öğütülmüş biber	75	30	40
0904.20	A. I. Kurutulmuş tatlı biberler	25	20	19.5
0905.00	Vanilya	20	16	15.6
0906.00	Tarçın	75		40
0907.00	Karanfil	50	30	30
0908.00	Küçük hindistan cevizi	100	30	50
0909-0910	Anason, çin anasonu, rezene, kişniş, kimyon	100	30	75
1001-10	Makarnalık Buğday	200	30	180
1001-90	Ekmeklik Buğday	200	40	180
1002.	Çavdar	200	60	180
1003.11-12	Beyaz ve Maltlık arpa	200	85	180
1004.19	Yulaf	200	30	180
1005.90	Mısır	200	35	180
1006.00	Çeltik, pirinç	50	38 -45,5	45
1007-1008	Darı, kara buğday	200	35-40-50	180
1101.00	Buğday unu	114	82	102.6
1102.00	Buğday unu hariç diğer hububat unları	45	40,9	40.5
1103.00	Hububat taneleri, irmik	60	54,6	54
1104.00	Diğer şekilde işlenmiş hububat taneleri	50	45,5	45
1105.00	Patates unu, ezmesi,tozları, flokonları	30	27,3	27
1106.10	Kuru baklagillerin unu, ezmesi	30	23,7	23.1
1106.20	Diğer baklagillerin unu	60	30	46.2
1107.00	Malt	30	23,7	23.1
1108.11-19	Niştastalar -Torba içinde olanlar	30	25,3	27
	Diğerleri	75	25,3	58.5
1108.20	İnulin	75	27	57.8
1109.00	Buğday gluteni	25	4	19.3
1201.00	Soya fasulyesi A. Tohumluk olanlar	Muaf (c)-30	0	Muaf (c)-23.1
	B. Diğerleri	30	0	23.1
1202.10	Kabuklu Yer fıstığı A. Tohumluk olanlar	Muaf (c)-30	20	Muaf (c)-23.1
	B. Diğerleri	36	32,7	32.4
1202.20	Kabuksuz yer fıstığı	36	32,7	32.4
1203.00	Kopra	30	4	10
1204.00	Keten tohumu A. Tohumluk olanlar	Muaf (c)-30	12	Muaf (c)-10
	B. Diğerleri	30	12	10

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
1205.00	Rep veya Kolza tohumları A. Tohumluk olanlar	Muaf (c)-30	0	Muaf (c)-10
	B. Diğerleri	30	12	10
1206.00	Ayçiçeği tohumu A. Tohumluk olanlar	Muaf (c)-30	0	Muaf (c) 23.1
	B. Diğerleri	30	12	27
1207.10	Palm meyvesi ve çekirdeği A. Tohumluk	Muaf (c)-30	4	Muaf (c)-10
	B. Diğerleri	30	4	10
1207.20	Pamuk tohumu A. Tohumluk olanlar	Muaf (c)-30	4	Muaf (c) 23.4
	B. Diğerleri	30	4	23.4
1207.30	Keten otu - kastor A. Tohumluk olanlar	Muaf (c)-30	4	Muaf (c)-10
	B. Diğerleri	30	4	10
1207.40-99	Susam, hardal, aspir, haşhaş, karite A. Tohumluk olanlar	Muaf (c)-30	4	Muaf (c) 23.4
	B. Diğerleri	30	4	23.4
1208.00	Yağlı tohum ve meyvelerin unları	30	23	23.1
1209.11	Şeker pancarı tohumu	5	2,4	3.9
1209.19-29	Yem bitkileri, çayır otu, fiğ gibi bitkilerin tohumları	25	17,8	19.3
1209.30	Otsu bitkilerin tohumları	8	4	6.2
1209.91	Sebze tohumları	25	17,8	19.3
1209.99	A. Orman ağaçlarının tohumları	8	4	6.2
	B. Diğerleri			
	a. Meyve ağaçları	8	4	6.2
	b. Diğerleri	25	17,8	19.3
1210.00	Şerbetçi otu	35	27,8	27
1211.00	Eczacılıkta kullanılan bitki ve bitki kısımları	110	35	75
1212.10	Keçi boynuzu	25	19,8	19.3
1212.30-99	Kayısı, şeftali, erik çekirdeği içleri, şeker pancarı	25	19,8	19.3
1213.00	Hububat sapları A. İşlenmemiş kıyılmış olsun, olmasın	25	19	19.3
1214.00	Hayvan pancarı, İsveç şalgamı, kuru ot, yonca	25	11,5	10
1301.10	Lak	40		20
1301.20	Arap zamkı	70		35
1301.90	A. Günlük	70		35
	B. Gommastik			
	I. Tababette kullanılanlar	25		10
	II. Diğerleri	15		7
	C. Sakız reçineler			
	I. Tababette kullanılanlar	25		10
	II. Diğerleri	15		7
	I. Tababette kullanılanlar	25		10
	II. Diğerleri	50		20

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
1302.11	Afyon I. İlaç sanayiinde kullanılanlar	50		30
	II. Diğerleri	100		50
1302.12	Meyan Kökü I. İlaç sanayiinde kullanılanlar	50		40
	II. Diğerleri	100		50
1302.13	Şerbetçi otundan elde edilenler	100		50
1302.14	Pire otundan elde edilenler	100		50
1302.19	A. Acı ağaçtan sabır bitkisi ve kudret helvasından elde edilenler			
	I. İlaç sanayiinde kullanılanlar	50		40
	II. Diğerleri	100		50
	B. İçecek veya gıda imalinde kullanılmak üzere birbirleriyle karıştırılmış bitkisel hülâsalar	100		50
	C. Diğerleri			
	I. İlaç sanayiinde kullanılanlar	50		40
	II. Diğerleri	100		50
1302.20	Pektik maddeler, pektinatlar ve pektatlar	100	20	50
	A. I.,B.I Petkim maddeler			
	A.II. Diğerleri, kuru halde olanlar	100	20	50
	B.II. Diğerleri, kuru halde olmayanlar	100	20	50
1302.31	Agar agar A. Eterifiye veya esterifiye edilmiş olanlar	Muaf (d)-50		Muaf (d)-20
	B. Diğerleri	100		50
1302.32	A. Keçi boynuzu veya keçi boynuzlarından elde edilmiş olanlar			
	I. Eterifiye veya esterifiye edilmiş olanlar	Muaf (d)-50		Muaf (d)-20
	II. Diğerleri	100		50
	B. Siyam baklası tohumundan elde edilenler			
	I. Eterifiye veya esterifiye edilmiş olanlar	Muaf (d)-50		Muaf (d)-20
	II. Diğerleri	100		50
1302.39	A. Eterifiye veya esterifiye edilmiş olanlar	Muaf (d)-50		Muaf (d)-20
	B. Diğerleri	100		50
1401.10-20	Bambular	50		20
1401.90	A. Kamışlar	20		10
	B. Diğerleri	50		20
1402-1403	Dolgu veya vatka olarak kullanılan bitkisel maddeler, fırça ve süpürge imalinde kullanılan bitkisel maddeler	50		20
1404.10	A. Kına	50		20
	B. Mimoza	20		10
	C. Diğerleri	20		10

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
1404.20	Linter pamuğu	10		5
1404.90	A. Yontulmaya elverişli sert taneler, çekirdekler, kabuklar, cevizler	10		5
	B. Diğerleri	25		10
1501.00	A. Eritilmiş domuz yağı ve diğer domuz yağları			
	I. Sınai amaçlar için kullanılanlar			
	a. Kemik yağı, artıklardan elde edilen yağlar	75	4	50
	b. Diğerleri	20	4	15.6
	II. Diğerleri	20	4	15.6
	B. Kümes hayvanlarının yağları	20	4	15.6
1502.00	Sığır koyun veya keçi yağları A. Sınai amaçlar için kullanılanlar			
	I. Kemik yağı; artıklardan elde edilen yağlar	75	4	45
	II. Diğerleri	40	4	31.2
	B. Diğerleri	40	4	31.2
1503.00	Oleostarin	30	24	23.4
	Sıvı domuz yağı	30	24	23.4
	Diğerleri	75		58.5
1504.10	Tababette kullanılan balık karaciğerlerinin sıvı yağları	7		5.5
	Diğerleri	20		15.6
1504.20	Balıkların katı ve sıvı yağları A. Katı fraksiyonlar	60		46.8
	B. Diğerleri	20		15.6
1504.30	Deniz memelilerinin katı ve sıvı yağları A. Katı fraksiyonlar	60		46.8
	B. Diğerleri	20		15.6
1505.10	Ham yapağı yağı	40		26
1505.90	Diğerleri	40		25.6
1506.00	Diğer hayvansal katı ve sıvı yağlar	75		45.8
1507.10-90	Soya yağı ham yağ A. Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	20	19.5
Soya yağı	B. Diğerleri	40	30	31.2
1508.10-90	Yer fıstığı yağı A. Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	20	19.5
Yer fıstığı	B. Diğerleri	40	23	31.2
1509.10	Saf zeytin yağı	40	32	31.2
Zeytin yağı				
1509-90	A. Katı fraksiyonlar	60		46.8
	B. Diğerleri	40	32	31.2

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
1510.00	Sadece zeytinden elde edilen diğer sıvı yağlar	40	32	31.2
1511.10	Palm yağı- ham yağ A.Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	32	19.5
palm yağı	B. Diğerleri	40	32	31.2
1511.90	Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	12	19.5
	Katı fraksiyonlar	60		46.8
	Diğerleri	40		31.2
1512.11.91	Ayçiçek yağı -ham yağ	40	30	36
1512.19	A.Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	22,7	22.5
1513.11	A.Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	10	19.5
Palm çekirdeği	B. Diğerleri	40	10	31.2
1513.19	Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	10	19.5
	Katı fraksiyonlar	60	10	46.8
	Diğerleri	40	10	31.2
1513.21	A.Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	10	19.5
	B. Diğerleri	40	10	31.2
1513.29	Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	10	19.5
	Katı fraksiyonlar	60	10	46.8
	Diğerleri	40	10	31.2
1514.10	A.Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	20	19.5
Rep,kolza,hardal	B. Diğerleri	40	20	31.2
1514.90	A.Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar			
	Fraksiyonlar	40		31.2
	Diğerleri	25		19.5
	B. Diğerleri	40		31.2
1515.11	A.Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	0	19.5
Bitkisel diğer yağlar	B. Diğerleri	40	20	31.2
1515.19-21	A.Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	20	19.5
	B. Diğerleri	40	30	31.2
1515.29	A.Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar			
	Fraksiyonlar	40	20	31.2
	Diğerleri	25	32	19.5
	B. Diğerleri	40		31.2
1515.30	A. Dokumaya elverişli sentetik liflerin veya plastik maddelerin imalinde kullanılan aminoundekanoik asit üretimine mahsus olanlar	25	6	19.5
	B. Diğerleri	25	6	19.5
	Fraksiyonlar	40		31.2
	Diğerleri	25		19.5

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanana G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
1515.40	A. Fraksiyonlar	40	10	31.2
	B. Diğerleri	25		19.5
1515.50	A. Ham yağ			
	I. Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	20	19.5
	II. Diğerleri	40	20	31.2
	B. Diğerleri			
	I. Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar			
	Fraksiyonlar	40		31.2
	Diğerleri	25		19.5
	II. Diğerleri	40		31.2
1515.60	A. Ham yağ	15		9
	B. Diğerleri	15		10.6
1515.90	Fraksiyonlar	40		31.2
	Outikika yağı; mersin ağacı mumu ve japon mumu	25	20	19.5
	Diğerleri, Teknik veya sınai amaçlarla kullanılanlar	25	20	19.5
	Diğerleri	40	20	31.2
1516.10	Sanayide kullanılan hidrojene edilmiş balina yağı	19		14.8
	Diğerleri	60		46.8
1516.20	A. Hidrojene hint yağı	75	35	47.1
	B. Diğerleri	60	35	46.8
1517.10	A. Ağırlık itibariyle içindeki katı süt yağı oranı % 10 u geçen fakat % 15 i geçmeyen	75		58.5
	B. Diğerleri	60	48,1	46.8
1517.90	A. Ağırlık itibariyle içindeki katı süt yağı oranı % 10 u geçen fakat % 15 i geçmeyen	75		58.5
	B. Diğerleri			
	I. Sabit bitkisel sıvı yağlar	40	32	31.2
	II. Eşyanın kalıptan çıkarılmasında kullanılan yenilen karışım ve müstahzarlar	20		13.8
	III. Diğerleri	60		46.8
1518.00	A. Linoksin	50		34.8
	B. Teknik ve sınai amaçlarla kullanılan bitkisel sabit sıvı yağlar	25		19.5
	C. Diğerleri			
	I. Sanayide kullanılan ve yenilmeyen bitkisel sıvı yağlar	25		19.8
	II. Diğerleri	40	20	28.8
1519.11-12		40		20
1519.13-19		40		20
1519.20	A. Mum karakterine haiz olanlar	30		20

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
Ham gliserin	B. Diğerleri	40		20
1520.10	A. Ham gliserin	40		20
	B. Diğerleri	40		30
1520.90	A. Gliserin	40		20
	B. Diğerleri	40		30
1521.10	A. Ham olanlar	15		9
Bikisel mumlar	B. Diğerleri	15		10.6
1521.90	A. İspemeçet	40		25.4
	B. Balmumu veya diğer böcek mumları			
	I. Ham olanlar	40		24
	II. Diğerleri	40		26
1522.00	A. Degra	30		21.4
Degra-artıklar	B. Diğerleri	40	32	31.2
1601.00	Etten sakatattan yapılmış sosisler	107	97,3	96.3
1602.00	Hazırlanmış veya konserve edilmiş et,sakatat	135	122,8	121.5
1603.00	Et,balık vs.suları	60		54
1604.00	Balık yumurtalarından elde edilen havyar ve ürünler	91		81.9
1605.10-40	Konserve edilmiş yumuşakçalar ve su omurgasızları	60		54
1605.90	A. Yumuşakçalar	60		54
	B. Diğer su omurgasızları	80		72
1701.00	Kamış veya pancar şekeri	157	136,5	135
1702.10	Laktoz	21	19,1	18.9
	Laktoz şurubu	150	25	135
1702.20-40	Akçağaç şekeri ve şurubu, glikoz şurubu	157	25	135
1702.50	Saf fruktoz	35	25	29
1702.60	Diğer fruktoz	150	25	135
1702.90	A. Kimyaca saf maltoz	35		29
	B. İzoglikoz	150	25	135
	C. Malto dekstrin ve malto dekstrin şurubu	150		135
	D. Suni bal, tabii bal ile karıştırılmış olsun olmasın	150		135
	E,F. Diğerleri	150		135
1703.00	şekerden elde edilen melaslar	35	31,8	31.5
1704.10	Ciklet	150		135
1704.90	A. Ağırlık itibariyle % 10 dan fazla sakkaroz içeren fakat diğer katı maddeleri içermeyen meyan kökü hülusalari	150		135

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
1801.00	Kakao dane ve kırıkları	40	0	25
1802.00	Kakao kabukları	50	20	39
1803.00	Kakao hamuru	100		66
1804.00	Kakao yağı	50		34.8
1805.00	kakao tozu	75		51.4
1806.00	Kakao ve çikolata içeren diğer ürünler	100		90
1806.10-20	A. Esasını 0401 ile 0404 pozisyonlarında yer alan maddeler teşkil edenler	75		67.5
	B. Esasını 0401 ile 0404 pozisyonlarında yer alan maddeler teşkil edenler ve ağırlık itibariyle % 10 dan az kakao tozu içerenler	100		90
	C. Diğerleri	60		54
1901.90	A. Malt hılasası	70		63
	B. Diğerleri			
	I. Esasını 0401 ile 0404 pozisyonlarında yer alan maddeler teşkil edenler	75		67.5
	II. Esasını 0401 ile 0404 pozisyonlarında yer alan maddeler teşkil edenler ve ağırlık itibariyle % 10 dan az kakao tozu içerenler	100		90
	III. Diğerleri	60		54
1902.11-19	Makarnalar Yumurta içerenler	50		45
1902.20	A. Ağırlık itibariyle % 20 den fazla balık , yumuşakça, kabuklu hayvan ve diğer su omurgasızları içerenler	50		45
	B. Ağırlık itibariyle % 20 den fazla sosis ve benzerlerini, her cins et ve sakatatı içerenler			
	I. Et ve sakatat içerenler	50		45
	II. Diğerleri	50		45
	C. Diğerleri	50		45
1902.30	Diğer makarnalar	50		45
1902.40	A. Hazırlanmamış	50		45
	B. Diğerleri	50		45
1903.00	Tapyoka ve nişastadan hazırlananlar	50		39
1904.10	Kakao içerenler	100		67.5
Cornfleks gibi	Diğerleri	50		45
1904.90	Kakao içerenler	100		90
	Diğerleri	75		67.5
1905.10	Ekmek pasta	50		45
1905.20-30	Tatlı bisküviler gofretler	75		67.5
1905.40	A. Gevrekler	75		67.5
	B. Diğerleri	50		45

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
1905.90	A. Mayasız ekmek	50		45
	B. Hosti, eczacılıkta kullanılan boş ilaç kapsülleri, mühür güllacı, pirinç kağıdı vb.			
	C. Diğerleri			
	I. Bal, yumurta, peynir veya meyve içermeyen ve kuru madde üzerinden ağırlık itibariyle her biri % 5 i geçmeyen şeker ve katı yağ içerenler	50		45
	II. Ağırlık itibariyle su oranı % 10 u geçen gofretler	75		67.5
	III. Bisküviler, genişletilmiş veya delinmiş ürünler, ekşi veya tuzlu	75		67.5
	IV. Diğerleri			
	a. İlave tatlandırıcı madde içeren	75		67.5
	b. Diğerleri	50		45
2001.10-20	Sebze meyveler(sirke veya asitle hazırlananlar)	50	40,1	39
2001.90	A. Mango çetnisi	50	40,1	39
	B. Capsicum cinsi biberler, tatlı veya dolmalık biberler hariç	50	40,1	39
	C. Tatlı mısır	75		58.5
	D. Hint patatesi, tatlı patates ve ağırlık olarak % 5 veya daha fazla nişasta içeren yenilen benzeri diğer bitki parçaları	75		58.5
	E. Mantarlar	50		39
	F. Diğerleri	50		39
2002.00	Domatesler (sirke veya asitle hazırlananlar)	151	137,4	135.9
2003.00	Mantar ve domalan (sirke veya asitle hazırl.)	50	38,1	39
2004.10	Patatesler A. Sadece pişirilmiş	25	20	19.5
Diğersebzeler	B. Turşuluk lahana, kebereler ve zeytinler	50	40,1	39
	C. Bezelye ve taze fasulyeler	50	40,1	39
	D. Diğerleri, karışımlar dahil:		40,1	
	I. Soğanlar, sadece pişirilmiş	25	20	19.5
	II. Enginarlar	50		39.5
	III. Diğerleri	50		39
2005.10	Diğer sebzeler (sirkersiz asitsiz hazırlanmış)	50	40,1	39
2005.20	A. Un, ezme veya flokon halinde;			
Patates	I. Un ve ezme halinde	60		46.8
	II. Diğerleri	75		58.5
	B. Diğerleri	50	40,1	39
2005.30		50		39
2005.40	A. Esası bezelye unu olan müstahzarlar	60		46.8
Bezelye	B. Diğerleri	50	40,1	39

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
2005.51	Fasulye	50	40,1	39
2005.59	A. Esası fasulye unu olan müstahzarlar	60	40,1	46.8
Fasulye	B. Diğerleri	50	40,1	39
2005.60-70	Kuşkonmaz, zeytinler	50	40,1	39
2005.80	Tatlı mısır	75		58.5
2005.90	Diğer sebzeler ve sebze karışımları	50	40,1	39
2006-2007	Şekerle kaplanmış Sebzeler, meyveler ve reçel, jole, marmelatlar	75		58.5
2008.11	A. Yerfıstığı ezmesi	75		53
	B. Diğerleri	75	60,1	58.5
2008.19-80	Karışımlar dahil diğerleri(fındık krokanlar vs)	75	60,1	58.5
2008.91	Palm meyvesi içi	75		53
2008.92-99		75	60,1	58.5
2009.00		75	60,1	58.5
2101.10	A. Hülasa, esans ve konsantreler			
	I. Katı halde	75		52.2
	II. Diğerleri	100		67.2
	B. Müstahzarlar			
	A. Katı süt yağı, süt proteinleri, sakkaroz, izoglikoz, nişasta veya glikoz içermeyen veya % 1,5 dan azkatı süt yağı, % 2,5 dan az süt proteinleri, % 5 den az sakkaroz veya izoglikoz, % 5 den az nişasta veya glikoz içerenler	75		52.2
	B. Diğerleri	100		68.3
2101.20	A. Katı süt yağı, süt proteinleri, sakkaroz, izoglikoz, nişasta veya glikoz içermeyen veya % 1,5 dan az katı süt yağı, % 2,5 dan az süt proteinleri, % 5 den az sakkaroz veya izoglikoz, % 5 den az nişasta veya glikoz içerenler	75		49.8
	B. Diğerleri	100		68.3
2101.30	A.I.Kavrulmuş hindiba	100		67.2
	A.II. Diğerleri	100		75
	B.I. Kavrulmuş hindibadan elde edilenler	100		68.8
	B.II. Diğerleri,	100		75
2102.10	A. Kültür mayaları	35		27.8
	B. Ekmekçi mayası	35		31.5
	C. Diğerleri	25		23

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
2102.20	A. Cansız mayalar			
	I. Tablet, küp veya benzeri şekillerde veya net ağırlığı 1 kg mı geçmeyen ambalajlarda			
	a. Bira mayası	25		20.2
	b. Diğerleri	35		26.2
	II. Diğerleri	25		18.2
	B. Diğerleri			
	I. Tek hücreli algler	25		15.8
	II. Diğerleri	5		4.3
2102.30	Hazırlanmış kabartma tozları	25		21.3
2103.10	Soya sosu	75		49.8
2103.20	Domates ketçabı ve diğer domates sosları	75		51.4
2103.30	A. Hardal unu	50		31.6
	B. Hazır hardal	50		35.6
2103.90	A. Mango çetnisi, sıvı halde	75		45
	B. Diğerleri	75		49.8
2104.10	Çorbalar et suları ve müstahzarları	75		52.2
2104.20	Karışım halindeki gıda müstahzarları	75		53.8
2105.00	A.I, B.I.a, B.II.a			
	Kakao içerenler	100		75
	A.II, B.I.b, B.II.b.			
	Diğerleri	75		50.5
2106.10	A. Katı süt yağı, süt proteinleri, sakkaroz, izoglikoz, nişasta veya glikoz içermeyen veya % 1,5 dan az katı süt yağı, % 2,5 dan az süt proteinleri, % 5 den az sakkaroz veya izoglikoz, % 5 den az nişasta veya glikoz içerenler	75	50	53
	B. Diğerleri	75	50	58.5
2106.90	A. Peynir fondüleri	75	50	58.5
	B. Tatlandırılmış veya renklendirilmiş şeker şurupları	75	50	58.5
	C.I.. Katı süt yağı, süt proteinleri, sakkaroz, izoglikoz, nişasta veya glikoz içermeyen veya % 1,5 dan az katı süt yağı, % 2,5 dan az süt proteinleri, % 5 den az sakkaroz veya izoglikoz, % 5 den az nişasta veya glikoz içerenler	75	50	53
	C.II.Diğerleri	75	50	58.5
2201.10	Mineral ve gazlı sular	25		16.6
2201.90	İçme suyu ve diğer sular	25		15
2202.10	Sular (tatlandırıcı katılmış	50		36

EK Çizelge 2 (Devam)

GTİP	Maddeler	Baz Yıl Taahhüdü Vergi Oranı % (Üst Sınır)	2003 yılı uygulanan G.V.	2004 yılında Konsolide edilen Vergi oranı %
2202.90	A. 0401 ile 0404 pozisyonlarındaki ürünleri veya bu pozisyonlardaki ürünlerden elde edilen katı süt yağı içermeyenler	50		36
	B. Diğerleri	50		42.5
2203.00	Biralar	100		69.6
2204.10-29	Köpüklü şaraplar	120	50	109
2204.30	Diğer üzüm şarapları	25	50	21.3
2205-2207	vermut ve fermente edilmiş diğer içkiler	120	50	102
2208.10	A. Aromatik acı bitkilerden yapılmış içkiler, hacim itibariyle alkol derecesi % 44.2 veya daha fazla fakat % 49.2 yi geçmeyenler, ağırlık olarak % 1.5-% 6 oranında cantaniye otu ve çeşitli katkı maddeleri ile % 4- % 10 arasında şeker içeren ve muhtevası 0.5 litreyi geçmeyen kaplarda bulunanlar	120	50	72
	B. Diğerleri	120	50	102
2208.20	Üzüm şarabı	120	50	102
2208.30	Viskiler	100	50	85
2208.40	Rom ve tafia	120	50	102
2208.50	A. Cin	100	50	85
	B. Ardıç Rakısı	120	50	102
2208.90	Diğerleri - arak	120		102
2209.00	Sirkeler ve asetik asitten elde edilen maddeler	50	40,1	39
2301.00	Et ve sakatat unları (insan gıdası olmayan)	5	0	4.3
2302.00	Hububat kepekleri	15	13,6	13.5
2303.00	Niştacılık artıkları	5	4	4.3
2304-2307	Soya küspesi ve diğer bitki artıkları	15	0	13.5
2308.00	Meşe palamudu at kestanesi	5	4	4.3
2309.10	Kedi köpek maması	10	8,6	8.5
2309.90	A. Kaba yonca suyundan termik işlem yoluyla elde edilen,	5		4.3
	B. Diğerleri	10	8	7.8
2401.00	Yaprak tütün ve tütün döküntüleri	50	25	45
2402.10	Purolar	200		140.8
2402.20-90	Tütün içeren sigaralar	200		156
2403.10	İçilen tütün	200		166.8
2403.91	Diğerleri	200		130.4
2403.99	A. Enfiye ve çiğnemeye mahsus tütün	200		146
	B. Diğerleri	200		130.4

Ek Çizelge 3. Bazı Ülkelerdeki Üreticiye Verilen Tarım Ürünlerindeki Devlet Desteğinin Payı (%)

ÜLKELER	1998	1999	2000	2001	2002
ABD	23	25	22	21	18
TÜRKİYE	25	23	24	15	23
AB	39	39	34	35	36
JAPONYA	62	61	61	59	59
MEKSİKA	14	15	19	19	22
NORVEÇ	67	67	66	66	71
OECD	36	35	32	31	31

Kaynak: OECD, 2002.

Ek Çizelge 4. Bazı Ülkelerdeki Devletin Buğday Üreticisine Verdiği Destek Oranı (%)

ÜLKELER/YILLAR	1998	1999	2000	2001	2002
ABD	38	50	48	40	30
TÜRKİYE	42	42	29	8	10
AB	44	55	46	44	46
JAPONYA	86	86	86	86	86
MEKSİKA	15	34	37	44	34
OECD	40	46	41	36	36

Kaynak: OECD, 2002.

Ek Çizelge 5. Hektar Başına Destek (ABD Doları)

ÜLKELER	1986-88	1999	2000	2001	2002
AB	696	840	650	676	730
Japonya	9274	11058	11280	9709	9028
Norveç	2683	2419	2056	2086	2526
İsviçre	3204	3082	2757	2667	3197
Türkiye	71	192	196	99	151
ABD	98	132	118	117	94
OECD	182	211	187	179	182

Kaynak: OECD, 2002.

Ek Çizelge 6. Kişi Başına Destek (ABD Doları)

ÖLKELER	1986-88	1999	2000	2001	2002
AB	322	346	273	281	304
Japonya	476	529	539	467	438
İsviçre	929	792	669	650	764
Türkiye	59	184	157	94	113
ABD	282	363	334	346	317
OECD	297	320	287	278	283

Kaynak: OECD, 2002.

Ek Çizelge 7. Gayri Safi Milli Hasılda Sektör Payları ve Gelişme Oranları (%)

YILLAR	GSMH	GSMH GELİŞME	TARIM	TARIMIN PAYI	TARIMDA GELİŞME	SANAYİ	SANAYİNİN PAYI	SANAYİDE GELİŞME	HİZMETLER	HİZ.PAYI	HİZMETLER GELİŞME
1990	84.592	9,4	13.788	16,3	7,4	21.909	25,9	9,4	48.979	57,9	10,1
1991	84.887	0,3	13.667	16,1	-0,9	22.495	26,5	2,7	48.725	57,4	-0,5
1992	90.323	6,4	14.271	15,8	4,4	23.936	26,5	6,4	52.207	57,8	7,1
1993	97.677	8,1	14.163	14,5	-0,8	25.884	26,5	8,1	57.629	59,0	10,4
1994	91.733	-6,1	14.035	15,3	-0,9	24.401	26,6	-5,7	53.297	58,1	-7,5
1995	99.028	8,0	14.260	14,4	1,6	27.431	27,7	12,4	57.337	57,9	7,6
1996	106.080	7,1	14.851	14,0	4,1	29.384	27,7	7,1	61.845	58,3	7,9
1997	114.874	8,3	14.589	12,7	-1,8	32.280	28,1	9,9	68.005	59,2	10,0
1998	119.303	3,9	15.987	13,4	9,6	32.928	27,6	2,0	70.389	59,0	3,5
1999	112.044	-6,1	15.014	13,4	-6,1	31.260	27,9	-5,1	65.770	58,7	-6,6
2000	119.144	6,3	15.608	13,1	4,0	33.122	27,8	6,0	70.295	59,0	6,9
2001	107.783	-9,5	14.923	13,7	-4,4	31.207	28,5	-7,1	69.920	57,8	-11,9
2002	116.165	7,8	15.978	13,8	7,1	34.142	29,4	9,4	66.045	57,1	6,7

Kaynak: DİE, EBİM Kayıtları

TEAE Yayın Listesi

Kitaplar

- T.Özüdoğru, E. Ertürk, 2002, **Türkiye V. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildiriler**, Yayın No: 87, Ekim, Ankara
- N.Akyıl, T.Özüdoğru, 2001, **Yeni Gelişmeler Işığında Pamuk Sektörü, IV. Türkiye Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 77, Aralık, Ankara.
- N.Akyıl, 2000, **Pamuk Endüstrisinde Pazar Merkezli Bilgi Akışı, Türkiye III. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildiriler Tartışmalar**, Yayın No: 47, Ekim, Ankara.
- S. Tan, Y. E. Ertürk, 2000, **Türkiye'de Hayvancılık Sektörü: Üretici, Sanayici ve Politika Yapıcılar Açısından Sektörün Değerlendirilmesi, Türkiye I. Besi ve Süt Hayvancılığı Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 46, Temmuz, Ankara.
- A. Bayaner, H. Bozkurt, 1999, **Türk Tarımında Bilim ve Araştırma Politikaları** (İngilizce), Yayın No: 30, Ekim, Ankara.
- N. Akyıl, A. Bayaner, 1999, **Pamukta Tarım ve Sanayi Entegrasyonu, Türkiye II. Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu Bildirileri**, Yayın No: 27, Ağustos, Ankara.
- A. Bayaner, G. Nevruz, N. Akyıl, 1998, **I. Türkiye Pamuk, Tekstil ve Konfeksiyon Sempozyumu: Bildiriler, Tartışmalar**, Yayın No: 12, Ekim, Ankara.
- O. Aydoğuş, G. Nevruz, 1998, **I. Türkiye Buğday Sempozyumu: Bildiriler, Tartışmalar**, Yayın No: 11, Temmuz, Ankara.
- T. Yıldırım, A. Schmitz, W.H. Furtan, 1998, **Dünya Tarım Ticareti** (İngilizce), Westview Press, USA.

Çalışma Raporları

- Gül, A., Özdeş Akbay, A., Özçiçek Dölekoğlu, C., Özel, R., Akbay, C., **Adana İli Kentstel Alanda Ailelerin Ev Dışı Gıda Tüketimlerinin Belirlenmesi**, Çalışma Raporu 2003, Yayın No:95, Ocak, Ankara
- T. Binici, A. Koç, A. Bayaner, 2001, **Üretici Risk Davranışları ve Etkileyen Sosyo-ekonomik Faktörler: Adana Aşağı Seyhan Ovası Örneği** (İngilizce), Çalışma Raporu 2001-1, Yayın No:61, Nisan, Ankara.
- F. Fuller, A. Koç, H. Şengül and A. Bayaner, 2000, **Türkiye'de Çiftlik Düzeyinde Yem Talebi** (İngilizce), Çalışma Raporu 99WP226, CARD, Ekim, Iowa.
- S. Tan, B. Şener, S. Aytüre, 1999, **Feoga ve Türkiye'de Uygulanabilirliği**, Çalışma Raporu 1999-3, Yayın No: 38, Aralık, Ankara.
- A. Şener, A. Koç, 1999, **Türkiye'de Kimyasal Gübre Talebi**, Çalışma Raporu 1999-2, Yayın No: 25, Ağustos, Ankara.
- A. Bayaner, V. Uzunlu, 1999, **Türk Baklagil Pazarlama Politikalarının Dünya Ticaretine Etkileri**, Çalışma Raporu 1999-1, Yayın No: 20, Nisan, Ankara.
- T. Yıldırım, W. H. Furtan, A. Güzel, 1998, **Türkiye Buğday Politikasının Teorik ve Uygulamalı Analizi**, Çalışma Raporu 1998-4, Mayıs, Ankara.
- E. H. Çakmak, H. Kasnakoğlu, T. Yıldırım, 1998, **Fark Ödeme Sisteminin Ekonomik Analizi**, Çalışma Raporu 1998-3, Nisan, Ankara.
- A. Bayaner, 1998, **Türkiye Makarnalık Buğday Sektörü ve Uluslararası Pazardaki Rekabet Gücü**, Çalışma Raporu 1998-2, Yayın No: 8, Nisan, Ankara.
- M. Fisunoğlu, M. Pınar ve O. Aydoğuş, 1998, **Türkiye'nin Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ve Rusya Federasyonu ile Tarımsal Ticaret Olanakları**, Çalışma Raporu 1998-1, Mart, Ankara.

Monograf

- H. Tanrıvermiş, 2000, **Orta Sakarya Havzası'nda Domates Üretiminde Tarımsal İlaç Kullanımının Ekonomik Analizi**, Yayın No: 42, Mayıs, Ankara.

Proje Raporları

- KARLI, B. 2003, **Gap Alanındaki Tarım Kooperatifleri ve Diğer Çiftçi Örgütlerinin Bölge Kalkınmasındaki Etkinliği**, Yayın No: 97, Mart, Ankara.
- R. Tunalıoğlu, O. Gökçe, 2002, **Ege Bölgesinde Optimal Zeytin Yayılış Alanlarının Tespitine Yönelik Bir Araştırma**, Yayın No: 90, Aralık, Ankara.
- KARLI, B. 2002, **GAP Alanındaki Tarıma Dayalı Sanayi İşletmelerinin Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Yolları**, Yayın No: 88, Eylül, Ankara.
- S. TAN, Y.E.ERTÜRK, **Türkiye’de Süt Tozu Üretimi ve Dünyadaki Rekabet Şansı**, Yayın No: 86, Ekim, Ankara.
- S. Tan, İ. Dellal. 2002, **Kırmızı Et Üretim ve Tüketim Açığını Kapatmak İçin Alternatif Bir Yaklaşım: Hindi Üretimi ve Sözleşmeli Yetiştiricilik Modeli**, Proje Raporu 2002-3. Yayın No: 85, Temmuz, Ankara.
- İ. Dellal, G. Keskin, G. Dellal. 2002, **GAP Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Ekonomik Analizi ve Hayvansal Ürünlerin Pazara Arzı**, Proje Raporu 2002-2. Yayın No: 83, Temmuz, Ankara.
- G. Dellal, A. Eliçin, N. Tekel, İ. Dellal, 2002, **GAP Bölgesinde Küçükbaş Hayvan Yetiştiriciliğinin Yapısal Özellikleri**, Proje Raporu 2002-1. Yayın No: 82, Temmuz, Ankara.
- T.Özudoğru, H.Tatlıdil, 2001, **“Bu Toprağın Sesi” Televizyon Programının Polatlı İlçesinde Çiftçi Davranışlarına Etkileri Üzerine Bir Araştırma**, Proje Raporu. Yayın No: 78, Aralık, Ankara.
- P. Karahocagil, 2001, **Yeter Gelirli İşletme Büyüklüğü: Literatür İncelemesi**, Proje Raporu 2001-24, Yayın No:76, Ekim, Ankara.
- G. Malorgio, A. Koç, A. Bayaner, M.U. Kandemir, 2001, **Türkiye’de Gıda Sektörünün Yapısı ve Performansı** (İngilizce), Proje Raporu 2001-23, Yayın No:75, Ekim, Ankara.
- S. Tan, 2001, **Türkiye’de Sütçülük Sektöründe Bölgeler Arası Yapısal Değişimin Spatial Denge Modeli İle Analizi**, Proje Raporu 2001-22, Yayın No: 72, Ağustos, Ankara.
- C. Abay, S. Sayan, B. Miran, A. Bayaner, 2001, **Türkiye’de Tarıma Yapılan Transferlerin Enflasyon Üzerine Etkileri: Bir Nedensellik Araştırması**, Proje Raporu 2001-21, Yayın No:71, Haziran, Ankara.
- M. Sarımeşeli, F. Tatlıdil, 2001, **Doğrudan Gelir Desteği ve Kayıt Sistemi Pilot Uygulaması ve Orman İçi Köyler Açısından Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-20, Yayın No:70, Nisan, Ankara
- B. Saraçoğlu, O. Aydoğuş, N. Köse, D. İşören, 2001, **Türkiye’de Su Ürünleri Sektörü: Üretim, Talep ve Pazarlama**, Proje Raporu 2001- 19, Yayın No:69, Nisan, Ankara.
- E. Çakmak, H. Kasnakoğlu, 2001, **Tarım Sektöründe Türkiye ve Avrupa Birliği Etkileşimi**, Proje Raporu 2001-18, Yayın No:68, Nisan, Ankara.
- S. Demirci, 2001, **Şeker Fabrikalarının Performans Analizi ve Toplam Faktör Verimliliklerinin Ölçümü: Dea ve Malmquist İndeks Yaklaşımı**, Proje Raporu 2001-17, Yayın No:67, Nisan, Ankara.
- O. Zaim, A. Bayaner, M.U. Kandemir, 2001, **Tarımda İller ve Bölgeler Düzeyinde Üretkenlik ve Etkinlik: Farklar ve Nedenler**, Proje Raporu 2001-16, Yayın No:66, Nisan, Ankara.
- A.Koç, A.Bayaner, M.U. Kandemir, 2001, **Gümrük Birliği ve DTÖ’nün Tarımsal Ticaret Üzerine Etkisi**, Proje Raporu 2001-15, Yayın No:65, Nisan, Ankara.

- TEAE personeli **Türkiye’de Bazı Bölgeler için Önemli Ürünlerde Girdi Kullanımı ve Üretim Maliyetleri**, 2001, Proje Raporu 2001-14, Yayın No:64, Nisan, Ankara.
- A. Koç, H. Tanrıvermiş, F. Budak, E. Gündoğmuş, H. İnan, A. Kubaş, B. Özkan, 2001, **Türkiye Tarımında Kimyasal İlaç Kullanımı: Etkinsizlik, Sorunlar ve Alternatif Düzenlemelerin Etkileri**, Proje Raporu 2001-13, Yayın No:63, Nisan, Ankara.
- E.İşıklı, A. Koç, B.Mıran, N.Akyıl, C.Abay, S.Güler, C.Günden, 2001, **Türkiye’de Tütünde Arz Kontrolü ve Ekonomik Etkileri**, Proje Raporu 2001-12, Yayın No:62, Nisan, Ankara.
- Ş. Akdemir, T. Binici, H. Şengül, vd. 2001, **Bölge Bazlı Tarım Sigortasının Türkiye’de Seçilmiş Bölgeler İçin Potansiyel Sigorta Talebinin ve Talebinin Karşılabilirliğinin Belirlenmesi**, Proje Raporu 2001-11, Yayın No:60, Nisan, Ankara.
- S. Alpay, İ. Yalçın, T. Dölekoğlu, 2001, **Avrupa Birliği Kalite ve Sağlık Standartlarının Türk Gıda Sanayi Sektörü Rekabet Gücü Üzerine Etkisi**, Proje Raporu 2001-10, Yayın No:59, Nisan, Ankara
- A.Bayaner, A. Koç, H. Tanrıvermiş, E.Gündoğmuş, N. Ören, B.Özkan, 2001, **Doğrudan Gelir Desteği Pilot Uygulamasının İzleme ve Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-9, Yayın No:57, Mart, Ankara
- D. Ediz, A. Ş. İntişah, R. Özlü, 2001, **Doğrudan Gelir Desteği Pilot Uygulaması** (Türkçe ve İngilizce), Proje Raporu 2001-8, Yayın No:56, Mart, Ankara.
- F. Yavuz, Ş.Aksoy, S. Tan, V. Dağdemir, A. Keskin, 2001, **Türkiye’de Süt Pazarlama Sisteminin İyileştirilmesi İçin Kurumsal Yapılanma İhtiyacı Üzerine Bir Araştırma**, Proje Raporu 2001-7, Yayın No:55, Mart, Ankara.
- A. Koç, V. Uzunlu A. Bayaner, 2001, **Türkiye Tarımsal Ürün Projeksiyonları 2000-2009**, Proje Raporu 2001-6, Yayın No:54, Şubat, Ankara.
- A.Koç, A. Bayaner, S. Tan, Y.E. Ertürk, F. Fuller, 2001, **Türkiye’de Destekleme Politikaları ve Programlarının Hayvancılık Sektörünün Gelişmesi Üzerine Etkisi** (İngilizce), Proje Raporu 2001-5, Yayın No:53, Ocak, Ankara.
- Y.E. Ertürk, 2001, **Ankara İli Kızılcahamam İlçesinde Köy-Tür’e Bağlı Olarak Faaliyet Gösteren Broiler İşletmelerinin Ekonomik Analizi**, Proje Raporu 2001-4, Yayın No:52, Ocak, Ankara.
- S. Akgüngör, F. Barbaros, N. Kumral, 2001, **Türkiye’de Meyve ve Sebze İşleme Sanayinin Avrupa Birliği Piyasasında Sürdürülebilir Rekabet Gücü Açısından Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-3, Yayın No: 51, Ocak, Ankara.
- Y. Z. Özcan, 2001, **Türkiye’de Fındık, Çay, Şeker Pancarı ve Tütün Tarımında Hızlı Kırsal Değerlendirme** (ingilizce), Proje Raporu 2001-2, Yayın No: 50, Ocak, Ankara.
- H. Şengül, A. Koç, N. Akyıl, A. Bayaner, F. Fuller, 2001, **Türkiye’de Pamuk Pazarı: Gelecekteki Talebi Etkileyen Faktörlerin Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2001-1, Yayın No: 49, Ocak, Ankara.
- M. Sarımeşeli, O. Aydoğuş, 2000, **Dünya Fındık Piyasasının Ekonomik Analizi ve Türkiye için Optimum Politikaların Saptanması**, Proje Raporu 2000-6, Yayın No: 45, Temmuz, Ankara.
- I. Dellal, 2000, **Antalya İlinde Kıl Keçisi Yetiştiriciliğine Yer Veren Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi ve Planlanması**, Proje Raporu 2000-5, Yayın No: 43, Haziran, Ankara.
- H. Tanrıvermiş, E. Gündoğmuş, V. Ceyhan, H. Fidan, H. Özudoğru, 2000, **Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Tarım Kesimine Etkilerinin Değerlendirilmesi**, Proje Raporu 2000-3, Yayın No:41, Mayıs, Ankara.
- S. Demirci, 2000, **Doğrudan Gelir Sistemi ve Uygulamalar: Literatür İncelemesi**, Proje Raporu 2000-1, Yayın No: 40, Mayıs, Ankara.
- B. Saraçoğlu, N. Köse, 2000, **Bazı Gıda Sanayilerinin Uluslararası Rekabet Gücü: Makarna, Bisküvi ve Un Sanayi**, Proje Raporu 2000-2, Yayın No: 39, Mayıs, Ankara.

- T. Kıral, H. Kasnakoğlu, 1999, **Tarımsal Ürünler İçin Maliyet Hesaplama Metodolojisi ve Veri Tabanı Rehberi**, Proje Raporu 1999-13, Yayın No: 37, Aralık, Ankara.
- S. Demirci, 1999, **Destekleme Alımı ve Fark Ödeme Sisteminin Refah ve Dağılım Etkilerinin İncelenmesi**, Proje Raporu 1999-12, Yayın No: 36, Aralık, Ankara.
- J. Brooks, A. Tanyeri, 1999, **Tarımsal Politika Reformu: Sosyal Hesap Matriksi Yaklaşımı** (İngilizce), Proje Raporu 1999-11, Yayın No: 35, Aralık, Ankara.
- E. H. Çakmak, H. Akder, 1999, **Dünya Ticaret Örgütü-Tarım Anlaşması'nın Yeni Görüşme Dönemi ve Türkiye: Olanaklar, Kısıtlar ve Stratejiler**, Proje Raporu 1999-10, Yayın No:34, Aralık, Ankara.
- A. Özçelik, H. Tanrıvermiş, E. Gündoğmuş, A. Turan, 1999, **Türkiye'de Sulama İşletmeciliğinin Geliştirilmesi Yönünden Şebekelerin Birlik ve Kooperatiflere Devri ile Su Fiyatlandırma Yöntemlerinin İyileştirilmesi Olanakları**, Proje Raporu 1999-9, Yayın No: 32, Kasım, Ankara.
- A. Koç, J. Beghin, F. Fuller, Ş. Aksoy, T. Dölekoğlu, A. Şener, 1999, **Türkiye'de Yağlı Tohumlar Pazarı: Uluslararası Fiyatlar ve Alternatif Politikaların Arz, Talep ve İkame Ürünler Üzerine Etkileri** (Türkçe ve İngilizce), Proje Raporu 1999-8, Yayın No: 31, Eylül, Ankara.
- A. Bayaner, 1999, **Çorum İlinde Yumurta Tavukçuluğunun Ekonomik Analizi**, Proje Raporu 1999-7 Yayın No: 23, Haziran, Ankara.
- E. Çakmak, H. Kasnakoğlu, H. Akder, 1999, **Türk Tarımında Destekleme Alımları ve Pazar Girişi Etkileri: Tarımsal Sektör Modeli Analizi**, (İngilizce), Proje Raporu 1999-6 Yayın No: 22, Mayıs, Ankara.
- W. H. Furtan, A. Güzel, G. Karagiannis, A. Bayaner, 1999, **Türkiye'de Tarımsal Araştırmaların Getirisi ve Tarımsal Verimlilik** (İngilizce), Proje Raporu 1999-5, Yayın No: 21, Mayıs, Ankara.
- O. Yurdakul, v.d., 1999, **Türkiye'de Hayvansal Ürünler Arzı ve Yem Talebi: Mevcut Durumun Değerlendirilmesi ve Alternatif Politika Senaryoları** (Türkçe ve İngilizce), Proje Raporu 1999-4, Yayın No: 17, Mart, Ankara.
- S. Akgüngör, B. Miran, C. F. Abay, E. Olhan, N.K. Nergis, 1999, **İstanbul, Ankara, ve İzmir İllerinde Tüketicilerin Çevre Dostu Ürünlere Yönelik Potansiyel Talebinin Tahminlenmesi**, Proje Raporu 1999-3, Yayın No: 15, Şubat, Ankara.
- A. Özçelik, A.Turan, H. Tanrıvermiş, 1999, **Türkiye'de Tarımın Pazara Entegrasyonunda Sözleşmeli Tarım ve Bu Modelin Sürdürülebilir Kaynak Kullanımı ile Üretici Geliri Üzerine Etkileri**, Proje Raporu 1999-2, Yayın No: 14, Şubat, Ankara.
- A. Schmitz, E. Çakmak, T. Schmitz and R. Gray, 1999, **Türk Tarımında Devlet Eliyle Ticaret** (Türkçe ve İngilizce), Proje Raporu 1999-1, Yayın No: 13 Şubat, Ankara.

Durum ve Tahmin Raporları

- R.TUNALIOĞLU, P.KARAHOCAGİL, M.TAN, **Zeytinyağı ve Sofralık Zeytin Durum ve Tahmin:2003**, Durum ve Tahmin:2003-1, Yayın No:96, Mart, Ankara.
- Y.E. ERTÜRK, S. TAN, **Et ve Et Mamülleri Durum ve Tahmin: 2003**, Durum ve Tahmin 2003-5, Yayın No: 94, Aralık, Ankara.
- S. TAN, Y.E. ERTÜRK, **Süt ve Süt Mamülleri Durum ve Tahmin: 2003**, Durum ve Tahmin 2003-4, Yayın No: 93, Aralık, Ankara.
- Y.E. ERTÜRK, S. TAN, **Kümes Hayvanları ve Yumurta Durum ve Tahmin: 2003**, Durum ve Tahmin 2003-1, Yayın No: 92, Aralık, Ankara.
- H.Ege, P.Karahocagil 2002, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 2002/2003**, Durum ve tahmin 2002-2, Yayın No: 91, Aralık, Ankara

- Özüdoğru, T. 2002, **Pamuk Durum ve Tahmin: 2002/2003**, Durum ve Tahmin 2002-1, Yayın No:89, Ekim, Ankara.
- İ. Dellal, R. Tunahioğlu 2002, **Buğday Durum ve Tahmin: 2002/2003**, Durum ve Tahmin 2002-1, Yayın No: 84, Ankara.
- H.Ege, P.Karahocagil 2001, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-7, Yayın No: 82, Aralık, Ankara.
- Y.E. ERTÜRK, S. TAN, **Kümes Hayvanları ve Yumurta Durum ve Tahmin: 2002**, Durum ve Tahmin 2001-6, Yayın No: 81, Kasım, Ankara.
- Y.E. ERTÜRK, S. TAN, **Et ve Et Mamülleri Durum ve Tahmin: 2002**, Durum ve Tahmin 2001-5, Yayın No: 80, Kasım, Ankara.
- S. TAN, Y.E. ERTÜRK, **Süt ve Süt Mamülleri Durum ve Tahmin: 2002**, Durum ve Tahmin 2001-4, Yayın No: 79, Kasım, Ankara.
- İ. Dellal, 2001, **Buğday Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-3, Yayın No: 74, Eylül, Ankara.
- T. Dölekoğlu, 2001, **Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağlar Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-2, Yayın No:73, Ağustos, Ankara.
- T. Özüdoğru, N. Akyıl, 2001, **Pamuk Durum ve Tahmin: 2001/2002**, Durum ve Tahmin 2001-1, Yayın No:58, Eylül, Ankara.
- İ. Dellal, H. Ege, 2000, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 2000/2001**, Durum ve Tahmin 2000-2, Yayın No: 48, Aralık, Ankara.
- H. Ege, İ. Dellal, 2000, **Buğday Durum ve Tahmin: 2000/2001**, Durum ve Tahmin 2000-1, Yayın No: 44, Temmuz, Ankara.
- N. Akyıl, 1999, **Pamuk Durum ve Tahmin: 1999/2000**, Durum ve Tahmin 1999-8, Yayın No: 33, Aralık, Ankara.
- H. Ege, 1999, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 1999/2000**, Durum ve Tahmin 1999-7, Yayın No: 29, Eylül, Ankara.
- Y.E. Ertürk, S. Tan, 1999, **Et ve Et Mamülleri Durum ve Tahmin: 1999**, Durum ve Tahmin 1999-6, Yayın No: 28, Ağustos, Ankara.
- S. Tan, Y.E. Ertürk, 1999, **Süt ve Süt Mamülleri Durum ve Tahmin: 1999**, Durum ve Tahmin 1999-5, Yayın No: 26, Ağustos, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, N. Köse, 1999, **Buğday Durum ve Tahmin: 1999/2000**, Durum ve Tahmin 1999-4, Yayın No: 24, Haziran, Ankara.
- H. Ege, Y.E. Ertürk, 1999, **Yemlik Tahıllar Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1999-3, Yayın No: 19, Mart, Ankara.
- Ş. Aksoy, A. Şener, 1999, **Yağlı Tohumlar ve Bitkisel Yağlar Durum ve Tahmin: 1997/98**, Durum ve Tahmin 1999-2, Yayın No: 18, Mart, Ankara.
- N. Akyıl, 1999, **Pamuk Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1999-1, Yayın No: 16, Mart, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, Y. E. Ertürk, 1998, **Buğday Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1998-5, Aralık, Ankara.
- N. Akyıl, Y.E. Ertürk, 1998, **Pamuk Durum ve Tahmin: 1998/99**, Durum ve Tahmin 1998-4, Eylül, Ankara.
- H. Ege, Y.E. Ertürk, 1998, **Yemlik Tahıllar Durum ve Tahmin: 1998/99**, Durum ve Tahmin 1998-3, Temmuz, Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, Y. E. Ertürk, 1998, **Buğday Tahmin: 1998/99**, Tahmin 1998-2, Temmuz, Ankara.

- M. Pınar, N. Akyıl, S. Er ve Y. E. Ertürk, 1998, **Pamuk Durum ve Tahmin: 1997/98**, Durum ve Tahmin 1998-1, Ocak , Ankara.
- O. Aydoğuş, H. Ege, Y. E. Ertürk ve N. P. Zöğ, 1997, **Buğday Durum ve Tahmin: 1997/98**, Durum ve Tahmin 1997-1, Aralık , Ankara.